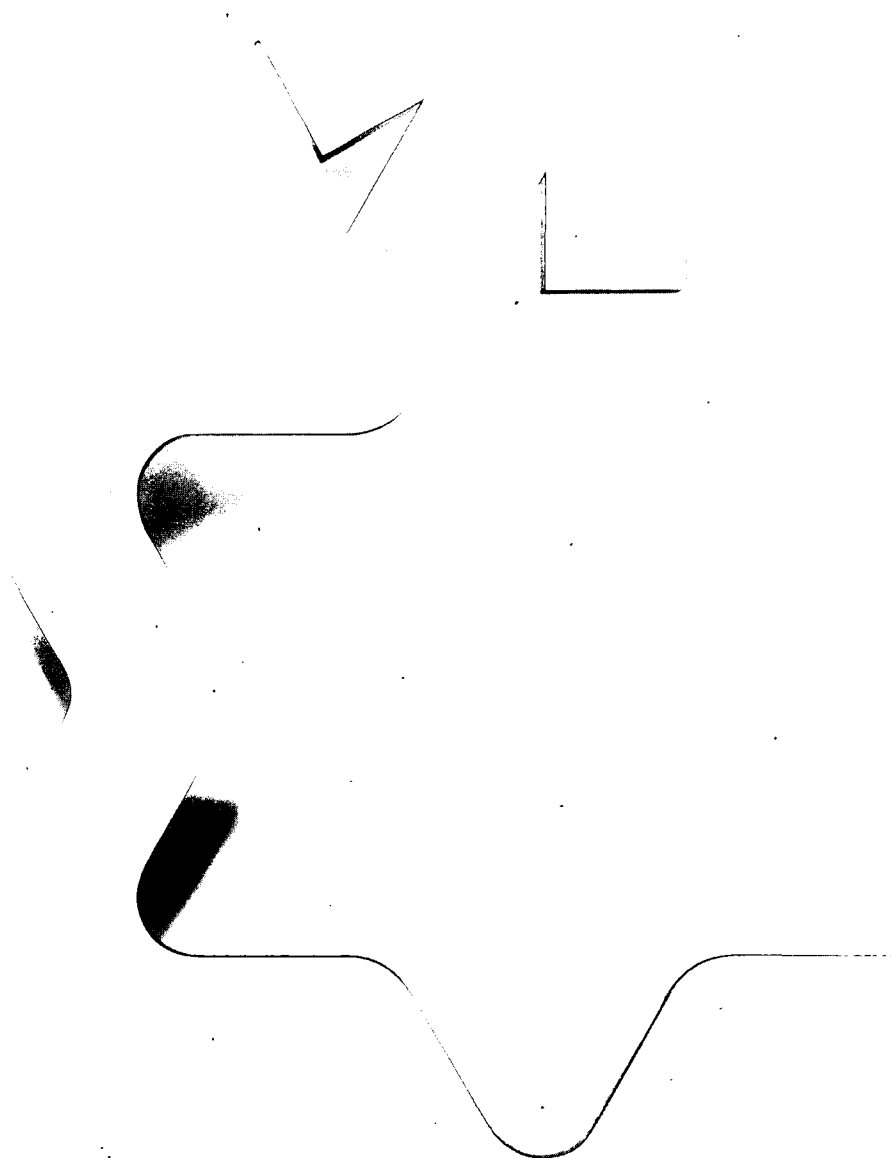

מערכות

תוכן העניינים

2	דברי הספד של שר הביטחון לזכרו של סא"ל יהונתן נתניהו ז"ל
4	הקרב על מנזר סן-סימון לזכרו של רב אלוף דוד אלעזר ז"ל
8	איכות מול כמות אלוף אברהם טמיר
13	המנהיגות הקרבית תא"ל יעקב אבן
15	מצרים לקראת מלחמת יום-הכיפורים מטרות המלחמה ותכנית המתקפה סא"ל אבי שי
41	במת מערכות תגובות למאמרו של אל"מ שמחה מעוז בחוברת 249 אל"מ ברוך בהט ד"ר עזריאל לורבר
44	אלכסנדריה 1915 ראשית ההתנדבות הצבאית בישראל סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן
52	סקירת ספרים
55	מתיבת הדואר של המערכת עוד על החינוך בצה"ל סרן (מיל') שמעון שוורץ

העורך: סא"ל אליצור פלד

עורך-משנה: סגן דוד באום

עיצוב: פאול קור

שער: ערן שמגר

מערכות

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

עורך ראשי: אל"מ יצחק גולן
צוות המערכת: סא"ל רוחמה חרמון, רס"נ עמוס צור,
סרן אריה רוזנדיאל, סג"מ עמליה יעקב

"מערכות חימוש": קצין-עריכה רס"ן משה אלון
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת-עריכה לנה גרי

דברי שר הביטחון לזכרו של סא"ל יהונתן נתניהו ז"ל ח' תמוז תשל"ו

מבצע אנטבה הוא מבצע מיוחד במינו בהיסטוריה הצבאית. הוא הוכיח שישראל מסוגלת לקיים לא רק גבולות בני הגנה, אלא גם זקיפות קומה בת הגנה, מול שיא של טרור שנסתייע בצבאה ונשיאה של או-גנדה, במרחק של למעלה מארבעת אלפים קילומטרים מהבית. בשעה קצרה אחת הזדקפה קומתו של העם היהודי כולו, בעצם קומתם של כל האנשים החופשים והאחראים בעולם כולו.

מבצע זה היה כרוך בנטילת סיכון עמוק, סיכון שנראה כנכון יותר בהשוואה לסיכון האחר, הסיכון שבכניעה למחבלים, לסחטנים — הסיכון שבהשלמה ובכניעה.

הרגע הקשה ביותר בליל גבורה זה — היה כאשר הגיעה הידיעה המרה שכדור פילח את ליבו הצעיר של אחד המעולים שבבני ישראל, אחד האמיצים שב-לוחמי ישראל, אחד המבטיחים ביותר שבקרוב מפקדי צה"ל — יהונתן נתניהו המופלא.

ראיתיו לילות אחדים קודם לכן, כשהוא ניצב בראש אנשיו, אי שם בארץ, כולו דרוך לקרב אפשרי אחר. הוא ניצב בשקט האופייני לו, כמפקד הטבעי שבשטח. משקיבל גבר יפה-תואר זה את הפיקוד על יחידתו, ראינוהו כמפקד ברוך-מעלות צומח ועולה לשלבים

רות פעולתו ודברקותו במשימה שימש מופת לחייליו". יהונתן היה מפקד מופת. בעוז רוחו יכול היה לאויביו. בתבונת ליבו הוא כבש את לב חבריו. מסכנות לא נבהל ונצחונות לא הגביהו את ליבו. הוא הירבה לדרוש מעצמו להעניק לצה"ל את חריפות שכלו, את כשרון פעולתו, חריצות הקרב שלו.

באוניברסיטה הוא למד פילוסופיה. בצבא הוא לימד התנדבות. לפקודיו הוא נתן חום אנושי ובקרב הוא הישרה קור-רוח.

אדם צעיר זה היה בין המפקדים על מבצע שהיה נקי מכל משגה, אך לצערי הרב כרוך בקרבן מכאיב מאין כמוהו — הראשון בין המסתערים, הראשון בנופלים. ובזכות מעטים נושעו הרבים, ובזכות הנופל קמה מחדש קומתנו העמוסה לעיפה.

ועליו, ועליהם, אפשר לאמר בלשון דוד: „מנשרים קלו מאריות גברו... יהונתן על במותיך חלל. צר לי עליך אחי יהונתן... נעמת לי מאד. נפלאה אהבתך...“ המרחק שבשטח שבין אנטבה לירושלים קיצר לפתע את המרחק שבזמן שבין יהונתן בנו של שאול לבין יהונתן בנו של בן-ציון.

אותה הגבורה שבאיש.

אותה הקינה שבלב העם.

הגבוהים ביותר של הפיקוד על יחידה שעשתה את לילותיה ימים, כדי להביא פדות לעמה.

מה לא הטלנו על שכם יהונתן וחבריו? את הקשות שבמשימות צה"ל; את הנועזים שבמבצעיו; את הפעו-לות הרחוקות מן הבית ואת הקרובות ביותר לאויב; את אפילת הלילה ואת בדידות הלוחם; את ההתמו-דות עם הבלתי נודע ואת ההסתכנות החוזרת בימי שלום כבימות מלחמה.

פעמים מתמקד גורל האומה כולה אצל קומץ לוחמים ומתנדבים — עליהם לקנות את קוממיות עולמנו בשעה אחת. שוב אין את מי לשאול, שוב אין לאן לפנות — המפקדים במקום קובעים את גורל המערכה.

עיקר הגיונו של מבצע אנטבה היה לחלץ בכוח ישראל, בכוח ישראלי את הנוסעים, שערבים וגרמנים סימנו אותם כבני ערובה סופיים, רק בגלל היותם ישראלים. יוני היה מפקד הכוח שעליו הוטלה משימת החילוץ והישועה. ולא במקרה הוא נבחר לתפקיד זה. הוא כבר נודע קודם לכן כמחלץ נועז ונחוש דעה. בתעודה לעיטור המופת שהוענק לו, נאמר: „משנפצע קצין בכיר בתל-שמש, התנדב רב-סרן יהונתן נתניהו לעמוד בראש חוליית החילוץ. לאחר שנסיון חילוץ קודם נכשל — ואף הצליח במשימה זו. באומץ לב, במהי-

סמוך לפטירתו הקדיש רב-אלוף דוד אלעזר ז"ל מזמנו וממרצו לשחזור אחד הקרבות שבהם השתתף במלחמת העצמאות, קרב שנחקק במיוחד על לוח לבו. לזכרו של „דרו" מובא בזה שחזור קצר של קרב זה — הקרב על מנזר סן סימון בשכונת קטמון בירושלים, ב-30 באפריל וב-1 במאי 1948. השחזור התבסס על דיווחים ועדויות מאותם ימים עצמם, עם השלמות מתוך שחזור מאוחר יותר שערך אריה חשביה, בהשתתפותם של מפקדים ופקודים ממשותפיו „הקרב על המנזר".

המערכת

הידרדרות המצב עד לקרב על קטמון מצאה ביטוי בדיווחים יומיים שנכללו בדרו"ח זה, ואלה עיקריהם:

29.1 — נורו יריות ממקלע שהוצב בבניין סן סימון לעבר השכונות היהודיות.

1.2 — החלק הצפוני של חורשת המנזר סן סימון משמש מקום ריכוז לאנשי הכנופיות היוצאים משם להתקפות על רחביה ונוה-שאנן.

2.2 — בתוך החורשה של סן סימון נמצאים אוהלים שבהם משוכנים 50—70 אנשים מ„המשמר הלאומי" שהובאו לכאן משכם, חברון וסוריה.

8.2 — אנשי הכנופיות המשוכנים בחורשת סן סימון בונים עמדות בגדר החורשה. אנשי הכנופיות במנזר מזוינים היטב ובידיהם גם מקלעים.

13.2 — בליל 11.2 נכנסו אנשי כנופיות שהובאו מחוץ לקטמון אל מנזר סן סימון.

19.2 — עשרה ערבים מזוינים יצאו מהמנזר והחלו לירות על רחביה.

22.2 — במנזר סן סימון מרוכזים עתה כ-170 אנשי כנופיות מזוינים.

26.2 — הצעירים הערבים שעזבו את קטמון נדרשו לחזור לשכונה. הם חזרו ושוכנו כולם במנזר סן סימון.

29.2 — ערבים נראו מתאמנים בסביבת המנזר ובתוכו.

2.3 — מנזר סן סימון בוצר והוקף כולו בחוטי תיל וכנראה גם נזרעו סביבו מוקשים ופצצות-אור. במנזר גרים 5—6 כמרים. כל שאר השטח תפוס על-ידי אנשי הכנופיות הגרים בחלק המערבי של הבניינים ובחורשה עצמה.

7.3 — בשעות הערב נורו יריות מכיוון המנזר לעבר נוה-שאנן.

הקרב על מנזר סן-סימון

בשלהי אפריל 1948 היתה ירושלים נתונה במצור, והימצאותם של הבריטים בתוכה (נותרו עוד שבועיים לסיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל ולהקמתה של מדינת ישראל) הכבידה מאוד על כוחות המגן העברי. אחת השכונות הערביות שעוררו דאגה מיוחדת בפקוד היהודי היתה קטמון, אשר במנזר סן סימון שבתוכה הוקמה מפקדה צבאית ערבית ולה כוח ניכר. בדרו"ח מתאריך 30 במרס 1948 תואר המצב כדלהלן:

„מנזר סן סימון השייך לעדה היוונית האורתודוכסית, עומד על גבעה בחלק המערבי הקיצוני של שכונת קטמון, וחולש על דרום ירושלים, ובמיוחד על השכונות רחביה וקרית-שמואל. זו היתה שכונת מפתח במערכה הכוללת על ירושלים (המנזר שבלב השכונה נקרא על שם שמעון, מקדושי נצרת). עד תחילת חודש פברואר (1948), כל עוד גרו תושבי קטמון במלוא השאנו-נות, שימש מנזר זה מקום שיכון של נזירים יוונים, אולם לאחר שהפכה שכונה זו למרכז הטרדות, רוכזו כוח ערבי מזוין במנזר עצמו ובחורשה שלידו. הכוח הערבי במנזר, שמספרו נאמד ב-170 איש, הובא מחוץ לקטמון, מסוריה, עיראק, שכם וחב-רון. במנזר נשארו רק 5—6 כמרים. המנזר בוצר והוקף בגדר-תיל. המטה הערבי של קטמון כולה נמצא כרגע במנזר סן סימון, וכן מרוכז כרגע הכוח הערבי במנזר עצמו."

8.3 — הכוח הערבי המזוין בקטמון קבע את מרכזו בסן סימון (לפני כן היתה המפקדה ממוקמת במלון „סמיראמיס“, אך הוא פוצץ על-ידי כוחות מחתרת יהודיים. כאשר מדובר בדרו"ח על המנזר, הכוונה גם לבניין המנזר עצמו, שבמרכזו חצר פנימית ועל גגו מגדל פעמון וכיפה, ובשני בתי אבן דו קומתיים שחצצו בין המנזר ובין עמק המצלבה — הגבול שבין קטמון ובין נוה-שאנן אשר על הגבעה שמנגד. בין המנזר ובין בנייני העזר שלו מתמשכת סמטה צרה).

9.3 — אש רובים נורתה מחומת סן סימון לעבר נוה-שאנן. אש ממקלע „ברן“ נורתה לעבר רחביה, אחרי שהיתה מכוונת לעבר נוה-שאנן. הערבים השתמשו בכדורים וזהרים (נותבים).

10.3 — ערבים מזוינים נראו מתאמנים בתוך מנזר סן סימון ובסביבתו. בשעה 1200 נורו יריות מסן סימון לעבר נוה-שאנן.

11.3 — שמונה אנשים מזוינים יצאו מסן סימון וירו על בתי קדימה.

16.3 — הכוח העיקרי של קטמון משוכן בבניינים עצמם של סן סימון ובחורשה של המנזר. מפקד הכוח הזה הוא ערבי בשם שפיק עווי.

19.3 — יריות רבות נורו מבית בעל צריח הנמצא בתחום המנזר סן סימון. היריות נורו ממכונת יריה (מקלע) לעבר נוה שאנן.

20.3 — ב-18.3 חלו שינויים במקום. שני המפקדים (אחד מהם שפיק עווי) פוטרו ובמקומם בא קרובו של חסן סלמה. עם החלפת הפיקוד הוחלף גם חיל המצב. במקום 170 הלוחמים המעורבים שהיו במנזר סן סימון, באו 140 חברונים. יש סברה, שבראש עומד אברהים אבו-דאיה.

בשחזור הקרב על סן סימון הסתבר כי בשלהי אפריל 1948, ערב הקרב לכיבוש סן סימון וקטמון, היו בשכונת קטמון כ-300 לוחמים ערבים, מהם מקומיים ומהם מתנדבים עיראקים וסורים. אלה היו חמושים ברובים, מקלעים ומרגמות 2 ו-3". היתה להם תחמושת רבה וכן כמות גדולה של רימוני יד. עמדו לרשותם מספר משוריניים, מהם עם תותחים. שני משוריניים מתוצרת המחתרת היהודית אשר נפלו שלל לידיהם בשיירת נבי-דניאל. המפקד, אבו-דאיה, דאג להקמת עמדות שיחפו זו על זו, הדרית. אנשיו גם תירגלו התקפות נגד. הם הכירו היטב את השכונה והתאמנו בלוחמה בשטח בנוי. באותה עת הצטיין הפלמ"ח בעיקר בלחימה בשטח

פתוח. הניסיון המועט שצבר הפלמ"ח בלחימה בשטח בנוי בירושלים היה בשייח-ג'ראח ובניסיון נפל לכבוש את קטמון. בשני המקרים ספג אבידות לא מעטות. היה ברור שפריצה והבקעה בשטח בנוי כמוהן כלוחמת שחיקה לרעת הפלמ"ח. משום כך הוחלט להבקיע אל קטמון בליל 30 באפריל 1948 בעיר הקשה לתנועה והבלתי צפוי — מנוה-שאנן דרך עמק המצלבה, ול-היאחו בשלושת מבני המנזר שבפאת קטמון.

המשימה הוטלה על אנשי הגדוד ה-4 („הפורצים“) של חטיבת „הראל“-פלמ"ח, שמפקדה היה יצחק רבין. בחבורת המפקדים היו: המג"ד יוסף'לה טבנקין (שהת-מקם במוצב פיקוד בנוה-שאנן, השכונה העברית שעל מדרון מעל עמק המצלבה, מול המנזר); סגנו וקמב"ץ הגדוד, אהרון סלע (רעננה), שנועד לצאת עם הכוח העל-פלוגתי ולנצח על ביצועה של משימת הכיבוש; מ"פ מרדכי בן-פורת (שנועד לפרוץ אל המנזר ושני בנייני העזר שלו); מ"פ אורי בנר (בן-ארי) וסגנו סמ"פ דוד („דרו“) אלעזר (שנועדו לנצל את הצלחת הפריצה ולכבוש את היעד); מ"מ רפאל איתן („רפול“) ומפקד המסייעת, בני מרשק (קצין-ההסברה הנודע בפלמ"ח, שלרשותו עמדו מרגמות 2).

האש שהקבילה את פני המסתערים היתה צפופה, וכבר בדקות הראשונות להסתערות התפוררה פלוגתו הקטנה של בן-פורת ולא נותרו בה אלא לוחמים בתפוזות. פלוגתו של אורי בן-ארי הסתערה והעפילה אל המנזר, על-פני הפלוגה הפורצת שנבלמה. „רפול“ ואנשיו חיפו על ההסתערות מאחורי מחסה של טרסה. לעת הזאת הואר השטח כבאור יום על-ידי אש שהתלקחה באחד מבנייני האיזור. רעננה, בני, אורי ו„דרו“ הקיפו את הבניין הבורע והגיעו עם פקודיהם אל בניין המנזר מערפו. הבניין נכבש בהסתערות בזק. ביומן המבצעים מיום 30.4 נאמר:

„בשעות הערב המוקדמות של 29.4 יצאה מחלקה אחת מבית קדימה לעבר גבעת שאהין, ועד חצות הלילה השלימה את כיבושו ללא יריה אחת (זה היה כוח בפיקודו של עוזי נרקיס, שנועד לפעולת הסחה והטעה).“

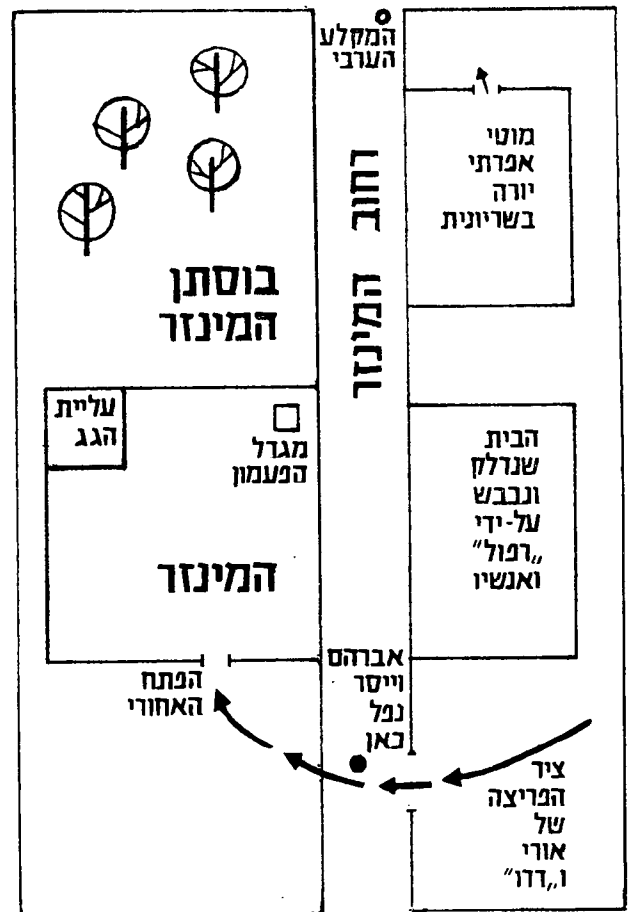
0400 — פוצץ בניין בקטמון.

0017 — הוחל בהרעשת המנזר (בפצצות מרגמה מע-טות). כוחותינו מתקרבים לעומתו.

0144 — המנזר נתפס. 5 ערבים נהרגו במקום (אז התברר כי הכובשים נתונים למעשה במצור: כוח ערבי כיתר אותם). מרעשים את אנשינו במרגמות. אנשינו מבקשים תחמושת ותג-בורת.

פעם אחר פעם נעשו נסיונות לתגבר את כוחותינו שבמנזר. בדרו"ח ליום 30.4 נאמר בין השאר:

רחוב השריוניות

לגמרי שריונים סובבים בפניות ובהצטלבויות. מגרש-הרוסים שורץ אנשי הלגיון (מעבר-הירדן). ברור שהם (הבריטים) מתכוונים למסור להם (לערבים) את הבניינים... ניתנת פקודה למחלקות להיערך ליציאה מייד. המטרה: להציל את הכוח המכותר כמעט שנשאר תקוע במנזר. יש לעשות זאת לאור היום. הוחלט ששתי מחלקות יוצאות ושתיים נשארות למקרה שיהיה צורך להשתלט על בנייני ג'נרלי. אנו יוצאים דרך רחובות וסמטאות עמוסי חגור ונשק, כמעט בריצה. כל רגע יקר. פה ושם צולפים עלינו. אף אחד לא שם לב. מגי-עים לקרית-שמואל. כאן, על גג בית-המלון, המטה הקרבי של הגדוד הרביעי (זה הגדוד שממנו יצאו כובשי המנזר. המגיד — יוסף טבנקין). המחלקה שלנו יוצאת ראשונה לואדי. עליה להת-קדם במהירות עד נקודה מסוימת בערוץ ולפנות אל מול המנזר. חוסר הזמן מונע כל אפשרות של סיור מוקדם. השעה 0900 לאחר התקדמות מזוהת של 15 דקות על ידי כיתת-חוד לפנים, נפתחת אש צליפה ישר ממול... אין אפשרות להתקשר על-מנת לקבל הוראות — ושליחת רץ גוזלת זמן. הוחלט לצאת עם מחלקה מתוך הערוץ ולהתחיל את התפנית על הצלע (המדרון שלרגלי המנזר) לפני הנקודה המשוערת. כיתת-החוד פשוט מצילה את המצב..."

בינתיים, הלך המצב במנזר והחמיר. בין עמודי התווך של העמידה למול האויב והדיפתו — בלט „דדו“. בשחזור הקרב נאמר בין השאר:

„...דדו“ ביצע גיחות סיור בזו אחר זו על-מנת לעמוד על המצב. היה ברור שהתקפת הנגד הראשונה של הערבים נשברה (בברד רימוני יד מן הגג), אך הלחימה על המנזר לא שככה. דדו יזם התקפות נגד, להרחקת הלוחמים הער-בים מחצר המנזר. הוא היה מבקש מתנדבים ויוצא בראשם. מייד לאחר שהיו האנשים חוזרים למנזר, היה דדו מארגן כוח אחר, להתקפת נגד הבאה. דדו דאג גם לחילופי משמרות של מקלע-נים שעל גג המנזר. הוא נוכח לדעת שהאנשים נמצאים על הגג זמן רב מדי ויש להחליפם, שכן הגג היה המקום החשוף והמסוכן ביותר בכל הבניין. הוא ביקש מתנדבים וקבע: „אתם מתחל-פים אחת לחצי שעה“. הוא עצמו עלה בראש כל משמרת, לפקח על חילופי המשמרות. כאשר צצה בעיה של פינוי נפגעים, מסמטת המוות שבין המנזר ובנייני העזר, קבע דדו מעין, נוהל פינוי נפגעים. החובש, אברהם קלאר, היה קורא: „דדו“ אני יוצא. דדו היה מטיל רימון עשן ופותח באש-חיפוי, ועוד פצוע אחד היה מובא אל בין כותלי המנזר..."

אך בהעדר תגבורת, נשחק כוח הפלמ"ח ללא הרף. מספר ההרוגים והפצועים במנזר עלה במהירות, התח-

0248 — מחלקה אחת חזרה לבסיס מהמנזר ואיתה 5 פצועים והרוג אחד.

0840 — התגבורת המנסה להגיע למנזר נתקלת באש חזקה מדרום.

1315 — בגלל האש הכבדה אין אפשרות להוציא את הפצועים מהמנזר לאור היום.

מחלקת תגבורת הגיעה למנזר והשניה נאלצה לסגת מפני האש החזקה, לאחר שהתקרבה למנזר עד טווח של 600 מטר. על אחד מנסיונות התגבורת מספרת עדות המצויה בארכיון צה"ל. להלן קטעים מתוכה:

„...מחלקות הגדוד ה-5 (מחטיבת „הראל“ - פלמ"ח) רובצות, יושבות, לחוצות בנקודות-היערכות בתוך בית משרדים, בנייני ג'נרלי וה-דואר המרכזי. צבא ומשטרה בריטיים סובבים ממש „מתחת לאף“. המצב לא מעודד ביותר. הרחוב המבדיל בינינו וביניהם נדחס בהרמוניקות, גדוש

מתרטב עד לשד עצמותיך, לא יבש גם האויב". כלומר — קשה לשני הצדדים, ויישבר הצד שידיו תרפינה. ואכן, לעת ערב נראתה בריחה ערבית מקטמון!

המחיר היה כבד. בהיסטוריה הרשמית של מלחמת העצ-מאות נאמר בסיום פרשיית קרב זו: "מתוך 120 הלוח-מים שכבשו את סן סימון, רק עשרים יצאו (את המנזר) בכוחות עצמם (כאשר הגיעו לבסוף אנשי חטיבת "עציוני" הירושלמית לתפוס את מקומם בקטמון). שישים פצועים נישאו באלונקות. ארבעים נפלו בקרב". בתחילת מאי נכתב מסמך על לקח הקרב על סן סימון, ובו נאמר: נצחוננו בכיבוש קטמון בישר — לפי הערכת הערבים — את כיבוש ירושלים כולה. לכן החלה בריחה המונית של התושבים הערבים מפנים העיר אל מחוצה לה. כיבוש קטמון היווה כישלון טקטי ופוליטי כאחד לצד הערבי. הכוח הלוחם הערבי שהתייצב למערכה בקטמון הגיע במספרו לכדי 300 חייל. ציודם היה רב ומגוון. איזור הפעולה היה מוגן ומבוצר וניכרו בו נסיונם וידיעתם הצבאית של הקצינים הערבים. עמידתם של הלוחמים מעידה על רמת אימון צבאית ניכרת, שהוכחה על-ידי הצבתם הנכונה של כלי הנשק מבחינה טקטית; ניצול נכון של הנשק ופני השטח; התקפות נגר ונסיגה שבחלקה היתה מסודרת. אבל חוסר ההכרה הפנימית בהכרח העמידה בקרב וחוסר גיבוש בפיקוד, בארגון ובמנהלה — אלה עירערו את אמינותם של הערבים ביכולת עמידתם והביאו אותם לידי נסיגה. לעומת זאת, בלטו בצד היהודי ההכרה הפנימית בהכרח העמידה וה-פיקוד המצוי. גורמים אלו הם אשר חישלו את עמידתם של מגיני סן סימון ושברו את גב ההתנגדות הערבית.

מקורות:

1. מסמכים ועדויות מארכיון צה"ל.
2. א. חשביה. הקרב על המנזר, "מוקד", 1969.

מושת נידלדלה והמים כמעט כלו. נסיונות לחלץ לאחר פצועים קל, נכשלו. היה חשש לכיבוש המנזר על-ידי הערבים שנהגו להתעלל בהרוגים ולהמית שבויים. נערכה התייעצות מפקדים והוחלט לבקש מן המפקדה רשות לסגת תוך קרב. כיון שאי אפשר היה לפנות את הפצועים קשה, התנדבו המפקדים לחפות על הפורצים החוצה ולהגן על עצמם ועל הפצועים קשה, בבחינת "תמות נפשי עם פלשתיים!".

"ההחלטה שנגזר עלינו לחרוץ בסן סימון היתה הדרמ-טית ביותר שהייתי שותף לה אי פעם", אמר "דדו" כעבור שנים. ובהזדמנות אחרת אמר: "במרוצת השנים בהן לבשתי מדים, הייתי שותף להחלטות גורליות לא מעטות, אך לא זכורה לי אף החלטה אחת שהיתה נוקבת ונוראה יותר מזו של סן סימון".

כובשי המנזר לא ידעו כי עמידתם האיתנה שברה במהירות את רוחם של הערבים בקטמון. ידיעות מודיעין (שנודעו למחזיקים בסן סימון רק כעבור זמן) העידו על כך. להלן קטעים מדו"חות מודיעין ב-30.4:

"כיבוש המנזר והקרב עד לשעות הבוקר המוקד-מות, עלו לכוחותינו ב-8 הרוגים ו-70 פצועים. אבידות האויב (לפי מקורות ערביים ובריטיים מוסמכים) — 53 הרוגים ו-50 פצועים. הערבים נמצאים בחורשה, במרחק של פחות מ-100 מטר מהעמדות שלנו. מודיעים שאינם יכולים לא להת-קדם ולא לסגת. אברהים אבו-דאיה ברח מה-מערכה. שעה 1340: הערבים ביקשו ב-1330 תג-בורת לקטמון. מרגישים שלא יחזיקו מעמד. ביקשו התערבות הצבא. לא ברור אם בריטי או לגיון".

בשחזור נאמר: המפקדים בסן סימון לא ידעו, אמנם, את המצב בצד הערבי של המתרס, אך בני מרשק ביקש לדחות את ביצוע תכנית הפריצה הנואשת בצטטו פתגם שהיה חביב על יצחק שדה: "כאשר יורד גשם ואתה

איכות מורל

אלוף אברהם סמיר

האיכות לבין הכמות בכל אחד ממרכיבי הצבא לחוד, ובמידת השילוב ביניהם. במלחמה, רמה מסוימת של כמות היא תנאי לאיכות, אולם האדם המפעיל את הנשק הוא המקור הראשון למימד האיכותי של הצבא הנלחם. משום כך מדינה כמדינת ישראל הנעדרת יכולת להשתוות מבחינה כמותית לכוח-האדם ולמערכות הנשק של אויביה, חייבת לבחון בראש וראשונה את מרכיביה של האיכות ולדאוג לטיפוחם. זאת, יחד עם מאמץ להגברה כמותית של מערכות נשק שבשילובן הנכון עם הגורם האיכותי ניתן יהיה לקיים בהן מאזן כוחות רצוי מבחינה של ישראל.

המוטיבציה היא אחד האלמנטים המרכזיים למתן ביטוי לאיכות כוח-האדם. את המוטיבציה ניתן להקנות לאדם בשני מישורי החיים שבהם הוא מתנסה במדינת ישראל: המדינה בחיי יום יום והצבא. מערכת החינוך, העשיה בתחום החברה והכלכלה ופעולותיו של הדרג המדיני, כל אלה קובעים את המוטיבציה של האדם כאזרח המוכן להקריב קרבנות של נוחיות ורמת חיים למען המטרה הכלל-לאומית. הצבא הוא הגורם החייב ליצור את המוטיבציה להילחם. כאן לא די בהקניית האידיאלים — אם כי גם הצבא חייב להקנות ערכים — אלא יש צורך ביצירת אמון בצבא כמי שמקיים שילוב רצוי ואופטימלי בין כלי-נשק גבוהים, כמות ואיכות מספיקים, צוותים מאומנים ונכונות מצד המפקדים להילחם ולהנהיג לקרב.

את המוטיבציה מבססים שני מרכיבים: התודעה והתוצאה. התודעה היא מערכת ההשקפות של כלל האזרחים בדבר „מה טוב ליהודים“ — לביטחון, לצבא, לכלכלה ולחברה. בשאלות אלו טבעי שיש דעות שונות וסדרי עדיפויות שונים אצל אנשים שונים, כפי שטבעי שבמדינה דמוקרטית יתנהל ויכוח חופשי על כל נושא הנוגע למדינה ולחברה. אולם בנושא אחד היה בישראל מאז ומתמיד קונסנסוס לאומי — שאלת הביטחון. לא היה ערעור על העובדה שהביטחון הוא הגורם המרכזי והעליון בכל מהלך חיינו, במשמעות הרחבה ביותר של המושג: לא רק ביטחון שוטף ותפקידו של צה"ל כמגן על המדינה, אלא ביטחון כמרכיב הראשי והמשפיע על קידומה והתפתחותה של החברה בישראל. בקונסנסוס זה היתה פגיעה מסוימת אחרי מלחמת יום-הכיפורים, כאשר החלו להישמע קולות המערערים על התפיסה שהביטחון חייב להיות מעל לכל. חובה עלינו להמשיך ולהדגיש, ובמידת הצורך לטפח מחדש, את ההכרה כי ללא העלאתו של הביטחון לדרגה העליונה ביותר, אנו עלולים להתרשל בתחום הנוגע לעצם קיומנו ולכרסם במוטיבציה של הציבור הישראלי להיות נכון להקדיש את כל-כולו למושג ביטחון, במשמעותו הרחבה ביותר.

התוצאה — כמרכיב של המוטיבציה — משלימה את התודעה,

איכות וכמות הם שני מרכיבים מרכזיים בבניין עוצמה לאומית, ומהווים שני מרכיבי היסוד של עוצמה צבאית. שניהם משור- לבים זה בזה ומקיימים מסכת של יחסי גומלין: ניתן להתגבר על נחיתות כמותית על-ידי שיפור המרכיב האיכותי, ובמקביל — גם לכמות יש ערך איכותי בפני עצמו.

עוצמה, מטבעה, אינה ניתנת למדידה אבסולוטית בפני עצמה, והיא נמדדת תמיד ביחס לעוצמה אחרת, במערכת המוכרת כ„יחסי עוצמה“ או „יחסי כוחות“. מערכת זו משתנה ללא הרף על-ידי המירוץ הבלתי פוסק של עוצמה אחת לשיפור מעמדה, ושל עוצמה אחרת להדביק את קודמתה.

עוצמה צבאית היא אמצעי להשגת העוצמה הלאומית. מרכיביה היסודיים — כמות ואיכות — באים בה לידי ביטוי בשני התחומים העיקריים המהווים צבא: כוח-אדם ומערכות נשק. מימד הכמות של כוח-האדם ניתן למדידה אבסולוטית, ובא לידי ביטוי בשני מישורים עיקריים:

- הכמות הנומינאלית — מספר האנשים המהווים את הצבא.
- החלוקה האורגנית/כמותית — פיזור כמות האנשים הנתונה בצורה מושכלת בין יחידות הצבא, תוך קביעת היחס האופטימלי ביניהן. החלוקה הכמותית משפיעה על מימד האיכות של כוח-האדם.

למימד האיכות של כוח-האדם מספר אמות מידה, אשר רק חלקן ניתן למדידה ומרביתן ניתנות רק להערכה ולניתוח. הבולטות הן מוטיבציה, ידע מקצועי ומיומנות, רמת השכלה, גיל וחלוקה נאותה של כוח-האדם הנתון. בתחום הצבאי ניתן להצביע על מספר גורמים המשפיעים על אופן הביטוי של איכות האדם. אלה הם גורמים פיזיים, פסיכולוגיים ואינטלקטואליים-טכניים: יכולת הסתגלות לתנאים משתנים בלתי צפויים ועמידה בלחצים של אימה, חרדה ואי-ודאות ובעיקר כושר לחזור לפעולה תקינה ויעילה לאחר סדרת מהלומות ומכשלות התחלתיות. במבחנים כאלה הועמדו הן צבאות ערב והן צה"ל. רק צה"ל עמד בהם כדרוש.

בתחום מערכות הנשק בא מימד הכמות לידי ביטוי בשני מישורים עיקריים:

- הכמות הנומינאלית — מספר מערכות הנשק ואמצעי הלחימה בכל היחידות ובכל הדרגים.

- הערך הכמותי של המערכת והתוצאה — קצב אש, כמות פגזים ליחידת זמן וכד'.

איכות מערכות נשק נמדדת גם היא בשני מישורים:

- האיכות של כל אחת מהמערכות ומאמצעי הלחימה.
- הגיוון הנכון של המערכות בבניין הצבא.

העוצמה הצבאית נקבעת על-ידי שילוב נכון בין כוח-האדם לבין מערכות הנשק, תוך כדי מציאת האזיון האופטימלי בין

כמה

נשק שבהן הטכנולוגיה מסייעת לאדם, כגורם משלים, הן רב תכליתיות ורב משימתיות (לדוגמה: מטוס קרב, מערכת שליטה ובקרה וכד'). בתחום הראשון מופעלת הטכנולוגיה ומיושמת בדרך שתוכל למצות את המירב מן האדם; בתחום השני האדם מתואם עם הטכנולוגיה כך שהוא מסוגל למצותה אך ורק בתנאי שהוא נמצא ברמה נפשית, אינטלקטואלית וטכנית גבוהה.

צבאות הבנויים על בסיס כוח-אדם נחות באיכותו ינצלו את הטכנולוגיה כך שהם יהיו שילוב מגוון ומתואם של מערכות נשק חד משימתיות בעיקרן, ולא ישיכלו לנצל כראוי אותן מערכות נשק שבמהותן הן בעלות פוטנציאל רב תכליתי. צבאות הבנויים על בסיס כוח-אדם באיכות גבוהה ירתמו את הטכנולוגיה לעזרתם באמצעות מערכות נשק רב תכליתיות. הבדלים אלה בולטים עוד יותר במצב בו בהתמודדות בין שני צדדים קיימת אסימטריה במרכיבים הבסיסיים של עוצמה, כמו כמויות כוח-אדם ושטחים, וצד אחד חייב כל העת לסתום את הפער הכמותי על-ידי דגש יותר חזק על שילוב נכון בין איכות כוח-האדם העומד לרשותו, המרכיב הטכנולוגי וכמות הנשק. הטכנולוגיה אכן מאפשרת לקיים מאזן כוחות על-ידי צמצום הדרגתי של אסימטריה בין שני צדדים יריבים בתחומים הטריטוריאלי והדמוגרפי. יחד עם זאת, הטכנולוגיה גם דורשת מכוח-האדם איכות רבה יותר. הלוחם של שנות ה-80 ואילך יצטרך להיות רב תכליתי. לדוגמה: לוחם החי"ר יצטרך לדעת להילחם הן כחייל רגלי והן כאיש שריון-למחצה המסוגל להשמיד רכב משוריין של האויב. ללוחם כזה דרושים יותר ידע והכשרה. גם המפקדה של העתיד תוכל להסתייע בטכנולוגיה כדי להחליף הרבה מרכיבי-מטה באמצעים אחרים: לאגור נתונים במחשב, להציגם בצורה חזותית ולחסוך קציני מטה. מערכת ההחלטות תידרש להגיב בצורה הרבה יותר מהירה, כדי שמוח האדם לא ישבש את מהירות התגובה האוטו-מטית. המסקנה הברורה היא שצריך להגדיל את איכות כוח-האדם עוד יותר, כדי להתקדם עם הטכנולוגיה.

מכל מקום, בשנות ה-70 ונראה שגם בשנות ה-80, מערכות הנשק המסורתיות מהוות עדיין המרכיב העיקרי בצבאות המזרח התיכון. במצב כזה רמה מסוימת של כמות היא תנאי לאיכות. יתר על כן, נוכח התפיסה הבסיסית המונחת ביסודן של מערכות נשק אלו, לפיה עליהן לספק עוצמת אש ויכולת פריצה והעברת הקרב לשטח האויב, הגורם הטריטוריאלי הוא תנאי נוסף ליכולתה של איכות לגבור על כמות. גורם זה הוא בעל חשיבות רבה גם נוכח העובדה כי מטרתו של צה"ל היא, בין השאר, להרתיע מפני מלחמה כוללת באמצעות נשק קונ-בנציונאלי. מרכזיותו של הגורם הטריטוריאלי יכולה להצטמצם רק במצב של שלום או של ביסוס הצבא על מרכיבים שבסיוע הטכנולוגיה יאפשרו הכרעת אויב ללא קשר לעומק הטריטור-יאלי. ומכיוון ששני מצבים אלה לא יהיו, ככל הנראה, דומי-ננטיים גם בעשור הבא, הרי שהיקף מסוים של כמות שמטרתו ליצור איכות, ותחבולתיות שמטרתה לשבש את כוונות האויב לאיזון נחיתותו האיקותית על-ידי היערכות כמותית — יהיו תנאי להמשך עליונותה של האיכות הישראלית.

כאשר דנים בשאלת איכותו של צבא והסיוע שיכולה טכנולוגיה להעניק להגברת האיכות, מתעוררים מפעם לפעם ויכוחים האם יש להעדיף מערכות נשק התקפיות או מערכות נשק הגנתיות.

בהיותה גורם שיכול להצביע על נכונותה של התודעה או על אי נכונותה. במקרה השני ברור הוא שהמוטיבציה עלולה להיפגע. במישור המדיני מתבטאת התוצאה בהצלחות או בכשלונות בתחומים המדיני, הכלכלי והחברתי. בתחום הצבאי — התוצאה במשמעותה הרחבה ביותר היא סיכום ההתמודדות עם האויב בשדה הקרב. אולם גם תוצאות של אימונים והתמודדויות שאינן מלחמה ממש, כמו מלחמה בטרור וביטחון שוטף נראים כגורם שיכול להשפיע על המוטיבציה.

נוכח העובדה כי משאביה של ישראל מוגבלים, נשאלת השאלה מהו סדר העדיפויות בטיפול האיכות ומהם ההדגשים שיש לשים על-מנת להצליח בשמירת הקונסנסוס הלאומי והמוטי-בציה של כלל האזרחים. ברור כי העדיפות הראשונה בטיפול איכות חייבת להיות תואמת את היעוד הלאומי העליון — לבנות מדינה יהודית בארץ-ישראל שבה יוכלו יהודים מכל העולם למצוא להם בית. זוהי מטרה עליונה, שבדרך להשגתה פועלת ישראל מתוך סיכונים יומיומיים וצורך שוטף להיות מוכנה להגן על עצמה בכל עת. משום כך הביטחון הוא המרכיב העיקרי בדרך להשגת היעד הסופי, וככזה עליו לזכות לעדיפות מעבר לכל תחום אחר. מדינת ישראל חייבת לחתור לכך שהמדע והטכנולוגיה יירתמו לשירותו של בטחון המדינה. ומעצם ההירתמות לתחום זה ייצאו נשכרים תחומי החיים האחרים. כך היה גם בעבר, כאשר אומות שהיו חייבות לרכוש מאמץ עילאי למען בטחונן, פיתחו את המדע והטכנולוגיה ונתנו לעולם כמה מההמצאות המדעיות החשובות ביותר. יתר על כן, המאמץ המדעי-טכנולוגי ותוצאותיו תרמו להעלאה נוספת ומחודשת של איכות האדם.

טכנולוגיה ואיכות

מלחמת יום-הכיפורים הבליטה את הטכנולוגיה כמרכיב בעל משמעות גוברת ביחס שבין כמות ואיכות, ומאו עלתה במלוא חריפותה השאלה של יחסי הגומלין שבין טכנולוגיה ואיכות. יעודה של הטכנולוגיה הוא לשרת את האדם, והיא מוצאת ביטוייה במערכות פיזיות — בכלי נשק, במערכות שליטה ופיקוד, במערכות לוגיסטיות וכד'. היא עושה זאת בשני תחומים: התחום הראשון הוא ביצוע משימות שבעבר האדם היה מופקד עליהן — מדידות, עיבוד נתונים ואפילו קבלת החלטות. מערכות נשק שאותן הכשירה הטכנולוגיה להיות תחליף לאדם הן בעיקר מערכות נשק מתוחכמות, אך מוגבלות למטרות ספציפיות (לדוגמה: טילים נגד מטוסים). התחום השני הוא ביצוע משימות כגורם משלים לאדם — הטכנולוגיה מעניקה לו אופציות, אפשרויות ודרכי פעולה, ומוכנה להיענות לכל פקודותיו, ובמקביל משאירה בידיו את מלוא האפשרויות להחליט על שינויים ולהתאימה לצרכיו המשתנים. מערכות

האמת ניתנת להיאמר כי יש לשאול קודם כל האם יש בימינו אנו הבדל משמעותי בין השתיים, והאם ניתן לעשות הפרדה מוחלטת מסוג זה. ככלל, חלק גדול ממערכות הנשק כיום מסוגל למלא בהצלחה את תפקידי ההגנה ותפקידי ההתקפה כאחד. כאלה הם מטוסי הקרב, הטנק ונשק חיל הרגלים. אמנם, מתוך המגוון של מערכות נשק מהן מורכב הצבא ניתן לאתר קבוצות של אמצעים שיעודם הוא, "הגנתי מובהק" וכאלה שי-עודם הוא, "התקפי מובהק", אך הדמיון וכושר המעש הצבאיים הם שקובעים בראש וראשונה עד כמה הנשק הוא, "הגנתי" או "התקפי". אפשר לנהל בהצלחה לחימה תוקפנית — מתקפה — עם נשק שבנסיבות מסוימות מקובל לראותו כ"הגנתי", ואז עשוי הדבר לשמש אחד מגורמי ההפתעה שבהם ניתן להפתיע אויב. מלחמת יום-הכיפורים משמשת דוגמה להפתעה מסוג זה. יתר על כן, בתפיסת תפקידו הכולל של צבא ובתכנון תורת הלחימה שלו, מהוות מערכות לחימה הגנתיות אמצעי לרכוש עוצמה מתקפתית לא פחות מאשר מערכות לחימה שנהוג לכנותן התקפיות. מערכי הגנה, מגננים נ"ט, נ"מ וכד' הם דרך ישירה, מיידית, ולעיתים יעילה ביותר לריכוזה של עוצמה התקפית. המתכנן הצבאי השוקל את תמונת הצבא במלואה ובוחן את כל האלטרנטיבות הבאות בחשבון לבניית צבא בעל כושר התקפי מירבי, עשוי בהחלט להעלות כפיתרון אופטימלי מבנה שבו למערכות הגנתיות יש חשיבות ומוקצים משאבים רבים בכוח-אדם ובממון להשגתם ולהפעלתם.

הכשרה ואיכות

אמצעי לחימה ללא ידע כיצד להשתמש בהם גורמים לחוסר ביטחון. חוסר ביטחון הוא סיכון לכל חייל ולכל מסגרת לוחמת, מכיוון שהוא עלול לשבש ואפילו לפגוע בביצוע משימה. לכן יש להקנות לכל לוחם את ההרגשה שמערכת הפיקוד מחפשת את הוראה ואת הדרך לבצע את המשימות באבידות מזעריות, ונמנעת מלסכן יחידות במשימות בלתי מוצדקות; שהצבא נותן — על-ידי אמצעי לחימה ומערכת הכשרה ואימונים — את התנאים להגשים את המשימות שהטיל על לוחמיו במספר קטן, ככל הניתן, של אבידות; שהוא עצמו קיבל את ההכשרה להשתמש בנשק ואת הנשק עצמו באיכות כזו שאם יפעל כפי שהודרך יבצע את המשימה שהוטלה עליו כשיש לו סיכוי סביר לא להיפגע.

אמינותה של מערכת הפיקוד, כמוה המוטיבציה של הלוחם, וכפועל יוצא מכך איכותו של הצבא, עלולים להיפגע מתופעות של אי עמידה בשלושה מרכיבים אלה המקנים לחייל את הרגשת הביטחון הדרושה לו כשהוא יוצא להילחם. שניים-שלושה מקרים בהם תישלח יחידה לבצע משימה שלא אומנה לקראתה ושבגלל כך היא תיפגע בצורה קשה, יתנו מכה קשה למוטיבציה של הלוחמים ויפגעו בסיכויי הצבא להפיק מהם איכות רצויה. מצד שני, אם במשך שנים מטפחים, למשל, תודעה ללוחמת לילה ומדגישים בפני הלוחמים שבסוג לוחמה זו יוכלו הם לגלות עליונות איכותית על האויב העולה עליהם כמותית, אך אין פועלים למימוש רעיון זה ולא מקציבים את האמצעים הדרושים — יגרום הדבר לערעור המוטיבציה של אותם לוחמים שגדלו על ברכי תודעה זאת. אם מדברים כל השנים על ערך הפשיטה והפעולה המוטסת כאמצעי לערער את האויב ולהוציאו מאיזון, ובשעת מבחן אין מפעילים טקטיקה

ואמצעי לחימה זה — התוצאה היא שלילית לשני הכיוונים: או שהתפיסה בלתי נכונה ביסודה ואז חייבים היו לבטלה ולהימנע מטיפוחה, או שהיתה נכונה — ואז נפגעה שוב האמינות ובעקבותיה המוטיבציה, ובסך הכל איכות הלוחם כפרט ואיכות המערכת הצבאית בכלל.

בא-סימטריה הקיימת בין ישראל לשכנותיה הערביות חייב צה"ל להיות בעל איכות שתאפשר לו להשיג עליונות בשדה הקרב. צה"ל פועל להשיג עליונות זו על-ידי תורת לחימה הגורסת שלמרות יחסי הכוחות הנחותים לישראל מבחינה כמותית, הרי שבכל מקום שדרושה הכרעה תימצא העדיפות הרצויה. פירוש הדבר שאת כמות כוח-האדם המצומצמת יש לחזק על-ידי איכות הלוחם, וזו נקבעת על-ידי כושרו האישי והמוטיבציה שלו, על-ידי אמצעי הלחימה הניתנים לו ועל-ידי תורת הלחימה המוקנית לו. ניצול נקודות התורפה של האויב יוכל להיעשות רק על-ידי שילוב נכון של כוח-האדם, הכשרתו ואמצעי הלחימה שבידיו. לדוגמה: כנגד דוקטרינת ההגנה הסובייטית — אותה סיגלו לעצמם צבאות מצרים וסוריה — שבה הגורם הכמותי הוא דומיננטי, אין צה"ל בונה תורת לחימה שתמודד עם הגורם הכמותי, אלא מחפש פתרונות איכותיים המנסים לנצל את נקודות התורפה של הדוקטרינה. הצלחתם של פתרונות איכותיים אלה מותנית בהכשרה נאותה של הלוחם ובמוטיבציה שלו לפעול בדרכים בלתי מקובלות כדי להתגבר על הפער הכמותי.

במלחמת יום-הכיפורים התגלתה אחת מחולשותיה של דוקט-רינת ההגנה הסובייטית בתחום המערך ההגנתי הנוחל. מערך זה בנוי על בסיס שילובם של אמצעי לחימה נ"ט ונ"מ המיוע-דים לבלום הסתערויות שריון והסתערויות אוויריות. צה"ל נמנע ככל האפשר מלתקוף ישירות, פנים-אל-פנים, מערך זה ופעל להוציאו מאיזון על-ידי מהלך תחבולתי: הפרצה שפרץ מעבר לתעלת סואץ. ואכן, פריצת צה"ל והמובלעת שיצר בגדה המערבית של התעלה גרמו לערעור במערך ההגנתי המצוי ועוררו צורך דחוף בפיקוד המצרי לפעול לבליתמו. מערכי שריון ומטוסים מצריים שהיו חלק מהמסה של הדוקטרינה ההגנתית הסובייטית נקראו בליתי-ברירה לתקוף את הפריצה הישראלית, ובדרך זו הוציאו את המבנה הדוקטרינרי משיווי משקל, כפי שהקנוהו הרוסים לצבא המצרי. אין ספק כי הצלחתה של הפריצה הישראלית והעליונות שהיא יצרה על-פני הצבא המצרי גבעה מכך שצה"ל העמיד מול נקודת תורפה בדוקטרינה הסובייטית איכות גבוהה יותר של תמרון ושל עוצמת אש. איכות זו נוצרה על-ידי הכשרה ואימונים ברמה גבוהה ועל-ידי מערכות נשק אמינות — שני מרכיבים של תורת לחימה שהוכיחה את עליונותה על תורת הלחימה של האויב, ובכך הגבירה את המוטיבציה של הלוחמים והגדילה את איכותם.

איכות מול כמות במלחמות ישראל

הבעייתיות של מציאת האיזון הנכון בין איכות לכמות בבניין עוצמתה הצבאית של ישראל באה לידי ביטוי ב-28 שנות קיומה של המדינה. במשך כל תקופה זו ולמעשה אף טרם העצמאות מצויה מדינת ישראל במלחמה ממושכת אחת. העובדה היא כי במלחמה זו למרות שניצחנו בכל אחת ממערכותיה, לא השגנו ניצחון שלם. לא הגענו למצב בו הבטחנו את יעדיה

הלאומיים של האומה, אבל ניצחנו במערכות הבודדות בכוח האיכות. בכל מלחמות ישראל בלטה הנחיתות הכמותית של צה"ל בכוח-אדם ובמערכות נשק מול צבאות ערב. צה"ל השכיל לנצל ולטפח את המרכיב האיכותי, ולאזן את הפער הכמותי על-ידי בניין עוצמה צבאית ניכרת גם באמות מידה בינלאומיות.

מלחמת השחרור

במאי 1948 עמד ישוב יהודי בן 650,000 נפש מול 7 מדינות ערב שכלל אוכלוסייתן הגיע ל-50 מיליון נפש. יחסי הכוחות הצבאיים בראשית מלחמת השחרור היו כדלקמן:

יחידות ואמצעי לחימה	צה"ל	צבאות ערב	יחסי כוחות
חטיבות	6	17	2.9:1
טנקים	3	50	16.7:1
משורינים	100	300	3:1
חיילים	20,000	40,000	2:1
תותחים	4	200	50:1
מטוסי קרב / הפצצה	— (28 קלים בלבד)	75	—
כלי שיט	4	12	3:1

תוך כדי המלחמה שופר היחס הכמותי בזכות סיוע שהגיע לצה"ל משני מקורות עיקריים: כוח אדם יהודי מתנדב ומגויס (מח"ל וגח"ל) ורכש (בסיוע צ'כוסלובקיה). צה"ל התעצם ולקראת סוף המלחמה מנה הסד"כ שלו 49,000 חיילים, 9 חטיבות, 15 טנקים, 120 תותחים, 30 מטוסי קרב ו-3 כלי שיט. הפער הכמותי הקוטבי והפער האיכותי בכל אחת ממערכות הנשק המעטות שהיו בידי צה"ל אוזן על-ידי מרכיבי האיכות והגורמים המשפיעים הבאים:

- מוטיבציה גבוהה וקונסנסוס לאומי. במאי 1948 לחם צה"ל על קיום הישוב והמדינה שזו עתה גולדה — במבואות תל-אביב, בתוך ירושלים, מול נתניה וליד איילת-השחר. ההזדהות הלאומית והזהדות החיילים עם מטרות המלחמה — ההגנה על עצם הקיום — מול פלישה רבתי כשברקע עדיין טריות מוראות השואה שירדה על יהדות אירופה, היו מוחלטות.
- יכולת ארגונית מושכלת בבניין הכוח תוך כדי ניצול מתנדבים ועליה, אלתור ותושיה בקליטת מערכות נשק.
- קריאת קרב נכונה ויישום לקחים תוך כדי המלחמה. בתחילת המלחמה היו כוחות צה"ל מרותקים לחזיתות. החטיבות שהוקמו במהלכה — ובמיוחד חטיבת השריון — איפשרו לצה"ל, לראשונה, להפעיל אסטרטגיה של מרכזי כובד מקומיים שבהם היו יחסי הכוחות לטובתנו. מבצעים כמו „נחשון“ ו„עשר המכות“ הם דוגמה לאסטרטגיה כזו. שימוש בכוחות ניידים, ניצול נקודות התורפה במערך האויב, הימנעות מקרבות מגע רבי אבידות ויצירת מרכזי כובד במקומות המתאימים, כל אלה הביאו ניצחון לצה"ל על-פני צבאות ערב שהיו מפוצלים, בלתי מתואמים, נעדרי מוטיבציה וברמת איכות של לוחמים נמוכה יותר.
- ניצול התמיכה הבינלאומית הרחבה במאבקה של המדינה הצעירה, כולל מצידן של ארה"ב, ברה"מ וצרפת.
- מלחמת השחרור הבליטה מספר לקחי יסוד שהיוו בסיס

לארגונו מחדש של צה"ל: ההכרח למצות במלחמה באורח מירבי את כל משאבי כוח-האדם; ההכרעה במלחמות תושג ביבשה ובאוויר; הצורך בטיפוח המרכיב האיכותי, בו לצה"ל יתרון על מדינות ערב, ובכלל זה הכושר למלחמת תנועה. כתוצאה מלקחים אלה הוקם מערך המילואים, נבנו מחסני חירום ופותחה שיטת גיוס מהירה. גם בתחום אמצעי הלחימה הושם דגש על טיפוח אותם כלים הנחוצים להגברת עוצמתם של החי"ר, השריון וחיל-האוויר: גרכשו טנקים, תותחים ומטוסי חדישים — ראשוני דור הסילון בצה"ל.

מלחמת „קדש“

מלחמת „קדש“ מצאה את ישראל והערבים מאורגנים יותר, וברמה איכותית וכמותית משופרת מזו שהיתה במלחמת השחרור. יחסי הכוחות הכמותיים באוקטובר 1956 היו כדלקמן:

יחידות ואמצעי לחימה	צה"ל	צבאות ערב	יחסי כוחות
חיילים	64,000	200,000	3:1
טנקים	300	600	2:1
תותחים	400	1,000	2.5:1
מטוסים	120	400	3.3:1
כלי שיט	15	40	2.8:1

הנחיתות הכמותית של צה"ל אוזנה על-ידי מרכיבי איכות וגורמים משפיעים אחדים:

- היוזמה היתה בידי צה"ל.
 - לישראל היה חופש פעולה מדיני להפעלת העוצמה הצבאית.
 - צה"ל לחם מלחמת תנועה, תוך הפעלת אגרופי שריון.
 - צה"ל ריכז מאמץ בחזית אחת, תוך השארת כוחות בלבימה בחזיתות האחרות, ויצר יחסי כוחות מקומיים לטובתו.
 - המוטיבציה היתה אחד ההישגים הבולטים של מלחמת „קדש“, כאשר היתה הזהדות מוחלטת של חיילי צה"ל ושל כלל אזרחי המדינה עם מטרות המלחמה שנבעה מהרגשת החנק שקדמה לה, בעקבות הלאמת תעלת סואץ ופעולות הפדאיון.
 - גילויי גבורה של פרטים ושל יחידות.
- מלחמת „קדש“ נתנה ביטוי לאיכותו של המערך הצבאי הסדיר בלבד, הבליטה את חוסר ההכשרה המספקת של כוחות המילואים, ולפיכך גם את איכותם הנמוכה, יחסית, לכוחות הסדירים. לקחי מלחמה זו נסובו, בין השאר, על הצורך לפתור את המגבלות של הפעלת חי"ר כשלד עיקרי של לוחמת היבשה, כפי שהתגלה במהלך הקרבות. ואכן, הלקח העיקרי שהפיק צה"ל בתחום בניין כוחו היה טיפוח שני מרכיבים עיקריים בסד"כ: שריון ואוויר, תוך בניין מערך התראה מודיעיני חזק וסדיר, שיאפשר קיום ביטחון שוטף עם כוחות סדירים וכוננות למלחמה שתהיה מבוססת על כוחות מילואים.

מלחמת ששת הימים

במלחמה זו גדלו, כמותית, אמצעי הלחימה ומספר החיילים אצל שני הצדדים. צה"ל קלט מערכות נשק חדשות, טיפח ושיכלל מערכות נשק ישנות — ובכך הגדיל את איכותו. ההכרעה שהשיג צה"ל במלחמת ששת הימים הושגה על-ידי מרכיבי איכות רבים:

- איכות כוח-האדם — סד"כ מאומן, מיומן, עם כוח-אדם מקצועי מעולה.
- מערכות נשק מודרניות — מרכש, משיקום ומייצור עצמי.
- סטנדרטים גבוהים בהפעלת מערכות נשק.
- מערך תחזוקה מתקדם ונייד.
- ניצול מושכל של הכוח, תוך שימוש בגורם ההפתעה — השגת עליונות אווירית כוללת, ולאחריה ניצול ההצלחה ביבשה, תוך העתקת המאמץ העיקרי בין החזיתות בשלבים.
- מוטיבציה גבוהה בצה"ל ובעם — קונסנסוס לאומי עם מטרות המלחמה, שנבע מהרגשת החנק בעקבות סגירת מצרי טיראן, כניסת הצבא המצרי לסיני ומערכת הבריתות הבינ-ערביות.
- חופש פעולה מדיני שהושג אודות לתמיכת ארצות-הברית.
- תמיכת העולם היהודי.

נצחונו של צה"ל במלחמת ששת הימים היה פרי פיתוחן של תורת הלחימה, תורת בניין כוחות והכשרה מתאימה במשך השנים שמאז מלחמת „קדש“. צה"ל פעל במלחמת ששת הימים בתחבולתיות שהיתה מוגדרת לציפיות האויב, וכתוצאה מכך נוצר אלמנט הפתעתי ממדרגה ראשונה ששיתק את יכולת האויב עד כדי כך שכבר לא יכול היה ליצור מרכזי כובד ולנסות להכריע בהם את כוחותינו. מלחמת ששת הימים הגיבה יתרון אסטרטגי-איכותי ממדרגה ראשונה למדינת ישראל — שטחים ברמת הגולן, בגדה המערבית של הירדן ובחצי האי סיני. לישראל היו לראשונה בתולדותיה מרחבי התרעה ולחימה רחוקים ממרכזי האוכלוסיה והתשתית החיוניים לה. אלה יצרו הרגשת ביטחון שלווה גם בזלזול מסוים באיכות הלוחם הערבי, הרגשה שגברה עוד יותר בעקבות מלחמת ההתשה, בה בא לידי ביטוי פעם נוספת מרכיב האיכות בעוצמת צה"ל. במקביל המשיך צה"ל להתעצם תוך מתן עדיפות לזרועות האוויר והשריון: הוגבר הרכש בארצות-הברית, פותחו מערכות נשק חדשות ומערכות נשק קיימות שופצו ושוכללו. צה"ל המשיך לטפח את כוח-האדם והגביר את איכותו בהתאמה למערכות הנשק המודרניות. אבדן השטחים נתן למדינות ערב, לראשונה מאז 1948, מגיע ממשי למלחמה. קרבת צה"ל לבירות הערביות ולמרכזיהן החיוניים הגבירה את תודעת העוינות כלפי ישראל ועוררה את הצבאות הערביים להפיק לקחים הן בתחום הכמות והן בתחום האיכות ולהתארגן בצורה שיטתית למלחמה יוזמה.

מלחמת יום-הכיפורים

התפתחותם האיכותית של צבאות ערב באה לידי ביטוי במל-חמת יום-הכיפורים. בראש וראשונה בלט הדבר בהפתעה האסטרטגית שהצליחו להפתיענו, כאשר פתחו במלחמה ביוזמ-תם מבלי שאנו הצלחנו להבחין במשמעות ההכנות הצבאיות שעשו. הוטעינו על-ידי מערכת ההטעיה שהפעילו כלפינו. ביטויי המרכיב האיכותי בצבאות הערביים התגלו גם בתחומים האחרים של המלחמה: מערכות נשק מתוחכמות, ובכלל זה הכנסת טילים ורקטות קרקע/קרקע לראשונה למערכה; ניצול טכנולוגיות מתקדמות כמו אמצעי ראית לילה; תכנון מפורט; הפעלה נכונה של חי"ר משופע בנשק נ"ט כנגד הכוחות הגיי-דים של צה"ל ורמה גבוהה יותר של מפקדים. גורמים אלה

הביאו לצבאות הערביים הישגים בשלבים הראשונים של המלחמה, מה עוד שצה"ל לא ייחס חשיבות מתאימה לסוגים מסוימים של מערכות נשק בצבאות ערב, כמו הנשק נ"מ ונ"ט שהפגיעה הן מבחינה כמותית והן מבחינה איכותית. אף-על-פי-כן השיג צה"ל בסופו של דבר הכרעה צבאית, והיה זה יתרונו האיכותי שהכריע את הכף. כל אותם גורמים ומרכיבים שטיפחו את איכותו של צה"ל פעלו גם במלחמה זו והוכיחו כי האיכות הישראלית עדיין עליונה על הכמות הערבית. במיוחד בלטו מרכיבי איכות בארבעה תחומים:

- דבקות במטרה.
- גבורה עילאית.
- יוזמה ותושיה.
- איכות המפקדים. כמעט רבע מחללי המלחמה היו קצינים, ביטוי מובהק למושג „אחרי“ כאחד מעמודי התווך של מרכיב האיכות בצה"ל.

איכות וכמות בעתיד יחסי ישראל-ערב

הנחת היסוד בציפיה לעתיד ובתכנון בניין כוחו של צה"ל היא כי בעשור השנים הבא, לפחות, לא יסורו כליל סיכוני מלחמה למדינת ישראל. על רקע זה חייבת ישראל לקיים את האיכות הדרושה כדי להתמודד בהצלחה עם אויביה במלחמה ולשמור על השילוב הנכון בין הכוננות הצבאית לבין המדי-ניות. זאת, במגמה לדחות מלחמה, לצמצם את הסיכון לפרי-צתה או אפילו למנעה. חייבים להיות קונסנסוס לאומי ומוטי-בציה של העם כולו כדי שההתכוננות למלחמה במישור הצבאי תיעשה על הצד הטוב ביותר. בכל התכוננות כזו חייבת ישראל לקחת בחשבון שני גורמים דומיננטיים:

- הא-סימטריה בכוח-אדם בין ישראל לשכנותיה הערביות תלך ותגדל לרעת ישראל. מדינות ערב טרם מיצו את כל פוטנציאל כוח-האדם שלהן לצרכי הצבא, אלא רק 1½%—2% מכלל האוכלוסיה ומספרם עשוי לגדול בשנים הבאות. לכך יש לצרף את העושר שבידי הערבים, את כושר המיקוח המדיני הנתון בידיהם כתוצאה מעושר זה ואת העובדה ששוקי הנשק פתוחים בפניהם כמעט בכל העולם. פירוש הדבר כי במוקדם או במאוחר כמויות כוח-האדם של צבאות ערב, בצירוף הנשק המודרני שיסופק להם, ייצרו בעולם הערבי מסגרות רבות יותר שתהיינה בעלות איכויות גבוהות מאשר כיום. יתרונה של ישראל על-פני הערבים במישור זה טמון ביכולתה להכשיר בפרק זמן קצר יותר מסגרות לחימה יעילות יותר.
- גם במצב של שלום — אם יתפתח מצב כזה בין ישראל לבין שכנותיה — אין אפשרות שלא לקיים שסתומי ביטחון למקרים של הפרות בלתי צפויות של השלום. כל שסתומי הביטחון המקובלים — שטחי חיץ, שטחי דילול כוחות, הגב-לות נשק, יחסי כלכלה וגבולות פתוחים — לא יוכלו ליטול מצה"ל את תפקיד הבכורה בהגנה על המדינה אם יופר הש-לום. יש, איפוא, להכין את צה"ל גם לאפשרויות בהן יגן על המדינה במצבים של שטח מצומצם יותר ויכולת תמרון פחותה. לצורך זה יש לגייס טכנולוגיות מודרניות שיתכן כי חלקן נמצא בשלבי מחקר או פיתוח, ולייצר בישראל עצמה כמו-יות ואיכויות של אותן מערכות נשק החיוניות לעצם קיומנו. בכל מקרה יש לצפות כי התפתחות הטכנולוגיה תביא ליצירתן (המשך בעמ' 38)

המנהיגות הקרבית

מתוך דברי פרידה של מפקד אוגדה

תא"ל יעקב אבן

מפקדים !

רק לפני שנתיים לחמנו באחת המלחמות הקשות שידעה מדינת ישראל מעודה, אם לא הקשה שבהן. מצווים אנו להפיק לקחים רבים ממלחמה זו, בכל שטחי העשייה הצבאית. בשלב העליון של סולם העדיפויות רואה אני את מכלול הלקחים תחת הכותרת „מנהיגות קרבית“.

אתם מפקדים על חיילים מנוסי-קרבות. זו זכות גדולה, אך גם „סכנה“ בה : חיילים כאלה מסוגלים להבחין היטב, מהר וללא טעות, בין מפקד הראוי לשמו לבין חדל אישים, ואי אפשר לאחז עיניהם בעניין זה לאורך ימים. חיילים אלה זכאים למנהיגות הקרבית המעולה ביותר, שכן רק כך מובטח לנו שהמשימות שיוטלו, יבוצעו במכסימום הצלחה.

הציפיות ממנהיג קרבי

אתם מנהיגים חיילים לקרב, לביצוע משימות שלא אתם בחרתם, אלא שהוטלו עליכם. מידת ביצוען אינה מסורה לשיקולכם, ומצפים מכם שתמלאו אותן כלשונן, ומעל לזאת — כרוחן. ביצוע המשימה הוא אילוץ שבמסגרתו אתם פועלים. חייליכם יודעים זאת, והם מצפים מכם שכן גם תקבלו את הדברים. הם פטריטיים, אמיצי לב ומוכנים להקרבה, כמוכם וכמוני בדיוק, אך נכונותם להקרבה אין פירושה שהם ששים לה. ושוב, בדיוק כמוכם — וכמוני. חייליכם מצפים מכם, איפוא, בראש וראשונה, שתעשו הכל לביצוע המשימות ולא תרשו לשום שיקול להסיט אתכם מכך. בד בבד, מצפים הם שתעשו הכל כדי שיחזרו מהקרב ומהמלחמה חיים ובריאים. ציפיה זו מוצדקת לחלוטין, ושני טעמים לכך :

- היא מעוגנת באושיות תרבותנו וערכינו כיהודים.
- יחידה שחייליה לא יראו את מפקדם עושה בכל מאודו למנוע אבידות, תכזיב בקרב. הציפיות החמורות שנגזרות מהמנהיגות הקרבית מטילות עליכם, כחובה תמידית, לעמוד בשני סוגי דרישות יסודיות :

- * דרישות של אופי, ערכים ורמת אישיות שבאות לביטוי ביחסים לחייליכם, בחמימות ובאהבה שאתם רוחשים להם, בחוש הצדק שמנחה אתכם בפיקוד עליהם, בתכונותיכם כלוחמים שהם מודעים להן, ובאמונתם ובידיעתם שאת מדיניותכם, החלטותיכם, גישותיכם ועמדותיכם מנחים ערכים עליונים, ולא אמביציה אישית, דעה קדומה או קפריזה.
- * דרישות של שליטה מקסימלית במלאכת הפיקוד ושל ידע מקצועי מושלם ומעודכן. אישיותך, אפילו נעלה היא ודגולה, לא תצילך מכישלון במשימתך ומקטל חייליך, אם תהיה חסר ידע מקצועי.

יחס לחיילים

לאישיותו, ערכיו ודמותו של המפקד נובעת חשיבות עליונה; אלה הם מרכיבי המפתח במנהיגות הקרבית. עליכם לחוש רגשות חמים כלפי פקודיכם ולהיות נאמנים להם. זאת, תוך ביצוע חובותיכם למשימותיכם ולערכים העליונים של הצבא והמדינה. הכרח הוא שתהיו בטוחים שגם חייליכם מוצאים בכך נתיבים אלו. עליכם לנקוט צעדים ולפתח התנהגות שתחדיר בחייליכם מודעות זו, אפילו מצריך הדבר תכנון והכוונה שעלולים להיראות לכם „מלאכותיים” ונוגדים את נטיותיכם האישיות. עליכם להביא לכך, שפקודיכם יכירו אתכם אישית, יגבשו לעצמם את דמותכם. לצורך זה עליכם להיחשף בפניהם ללא רתיעה, „להופיע” בפניהם, ולהימצא עימם במקום שבו הם עושים מלאכתם באימונים ובקרב. אחד מכליה האזירים של המנהיגות הקרבית היא המילה המדוברת. באמצעותה אפשר להפיח עוצמה ואומץ. דברו עם חייליכם כל עת שאפשר. בייחוד דברו עמם בעת הקרב, כאשר הכל יודעים כה מעט, כאשר התמונה השלמה אובדת, ולעיני הלוחם נראים רק פרטים קטנים שלפעמים הם מעוותים. החייל בונה לעצמו תמונה מוטעית מהאירועים, והוא חש שאחרים אינם יודעים יותר. איש איש שקוע בעצמו ומרגיש בודד. אז נודעת לדיבור חשיבות רבה יותר וככל שתקשה המלחמה, כן הדיבור חיוני יותר. עליכם להקפיד שהמגע עם חיילי המילואים יהיה קבוע ולא רק במסגרת צו הקריאה. עליכם ליזום ולטפח יחסי רעות, קרבה ורוח-צוות במשך כל השנה ולשאוף ש„צו הקריאה” לא יהיה אלא כיסוי „פורמלי” למערכת יחסים אישיים מפותחת ורצופה ביחידתכם.

מלאכת הפיקוד

מלאכת הפיקוד, משמעה שילוב ידע והבנה של עקרונות וטכניקות הלחימה ושל כושר להפעיל את יחידתכם בכל מצב ולשלוט בה. חשיבות רבה נודעת לדרך בה תאמנו את חייליכם לפני המלחמה. יש לאמן את היחידות לפי מודלים שיתאימו למלחמה העתידה, מבלי להיתפס לזכרונות מהמלחמה שעברה. המודל הוא הכרח להכשרת גייסות. בלעדיו לא תתואר הבנת שדה הקרב, ועליו מושתתת הכנת צבא למלחמה. עם זאת, אסור שהמודל ישמש תחליף לחשיבה הקונקרטי ולהערכת המצב בנתונים המיוחדים של שדה הקרב המסוים. יש ליישם את לקחיו ועקרונותיו אגב הפעלת היגיון טקטי והכרה נבונה ונכונה של תנאי השעה והמקום.

כל המודלים וכל הטכניקות שפיתחנו ותירגלנו עמדו בסימן עקרון-מלחמה יסודי — התמרון. התמרון המשוריין הוא עבורנו אמצעי היסוד להשגתם של

ריכוז כוחות, הפתעה, הכרעה והישרדות. אנו בנויים בראש וראשונה לתמרון, ונטרולו של זה משמעו איבוד יתרון מכריע הטבוע בנו. המודלים — שהם פרי של חשיבה על הזירות הצפויות — הדגישו את התמרון והניידות כגורמי יסוד. התרגולות ושיטות הלחימה האחרות נובעות מגורמי יסוד אלה או מסייעות להם. עם זאת, המודלים והתרגולות הם כלי שרת לשירותן של אמנות המלחמה ותבונת המפקדים. אל תטיחו, איפוא, את ראשכם בקיר, שכן התרגולות לפריצה ולהבקעה, למשל, אין פירושה שמותר לאנוח כל ניסיון לחפש פרצה באגף, לזרום ולשטוף באגפים ומאחור, אגב עקיפת האויב במקום שהוא מוכן לקרב. זהו ניצול מקסימלי ונכון של התמרון והניידות.

אנך-הפינה בפיתוחו ובניהולו של הקרב היא ידיעה מלאה ונכונה, ככל האפשר, על נסיבותיו. המידע המעודכן והרב ככל האפשר על הקרקע שבה תנועו ותילחמו, ועל האויב שיימצא בה, כוונותיו ויכולתו — לאלה אין תחליף. עשו כל שביכולתכם והפעילו את כל האמצעים שלרשותכם כדי להשיג מידע זה. אל תצפו שהוא יוגש לכם מעצמו. עליכם לדרוש מכוחותיכם עירנות לנושא, יוזמה לרכישת מידע ודיווח מדויק ומהיר עליו. במקביל, אל תרפו גם ממפקדיכם ואל תוותרו להם בעניין זה. הישענו על מפקדי המשנה, על עוזריכם או על קציני המטה שלכם בכל מה שניתן, פרט לתחום אחד: העניין המרכזי והחיוני של משימתכם באותה עת. שתפו את עוזריכם ואת קציני המטה שלכם במילוי תפקידיכם, התייעצו אתם ונצלו, במידת האפשר, את תבונתם, נסיונם ורצונם הטוב. בכך תכפילו ותשלשו את יכולתכם לשלוט כראוי בדבר החשוב ביותר שביחידתכם: ביצוע משימתכם העיקרית. ככל שדרגי הפיקוד יהיו גבוהים יותר, כן תקטן אפשרותו של המפקד להפעיל את חייליו ישירות. החל מדרגים מסוימים גם אין לשאוף לכך; אך תמיד עליכם לדאוג שהשפעתכם על חייליכם תהיה ישירה. כך תבטיחו שכל הכפופים לכם יבינו את כוונותיכם ורצונותיכם ויוחדרו בהם המרץ והדחף לבצעם כפי שאתם הייתם רוצים שיבוצעו. השגת מטרה זו מותנית במיקומו של המפקד. בין השאר, עליכם להשקיע מחשבה רבה בשיקולים הנוגעים לקביעת מיקומכם בקרב ולקביעת מיקומם של המפקדים, הכפופים לכם, שכן גם זה עניינכם הישיר.

סיכום

דברי ימי המלחמות מלמדים כי יותר מגודל הצבאות, רב מעוצמת כלי הנשק, הרבה מכוח הסבל המקובל או המדוד, הכריע את גורל הקרב כושר מנהיגותם של מפקדים. אותם שידעו לאמן גייסות בתבונה, אלה שתיכננו מהלכיהם בחכמה, מי שהצליחו להפעיל ברצונם כל שריר ועצב בכל חייל, הם שנחלו נצחון.

מצוררים

לקראת מלחמת יום הכיפורים מטרות המלחמה ותכנית המתקפה

סא"ל אבי שי

הקדמה

שנתיים וחצי כבר חלפו מאז פרצה מלחמת יום-הכיפורים ועדיין ממשיכים להתפרסם פרטים נוספים על המלחמה ובמיוחד על ההכנות שנעשו לקראתה במחנה המצרי-סורי. בפרסומים אלה מושם דגש מיוחד על ניתוח מטרות המלחמה כפי שהוגדרו, לדברי הכותבים, בתקופת המחשב והתכנון שקדמה למלחמה. מטרות המלחמה של סאדאת ותכנית המתקפה, אשר נועדה להגשים מטרות אלו, הן הסוגיות המרכזיות בהן נעסוק במאמר שלפנינו.

כל דיון במטרות המלחמה מחייב דיון מפורט במצב הפנימי ובמצב הכלכלה, ששררו במצרים בשנה שקדמה למלחמה, במערכת יחסי החוץ שניהלה מצרים אותה עת, ובמרכוז היחסים הסובכים עם ברה"מ מחד גיסא ועם המדינות הערביות ובראשן סוריה שותפתה למלחמה, מאידך גיסא. ככלל, לא נעסוק במאמר זה בסוגיות אלו ואחרות, אלא רק גרמוז עליהן באותם מקומות שהקשר הדברים מחייב זאת, שכן סוגיות אלו — שהן מרכזיות להבנת הרקע הכולל למלחמה — מחייבות דיון מפורט, החורג מהמסגרת המצומצמת שקבענו לעצמנו.

את תכנית המתקפה יכולים אנו לשחזר במידה גבוהה של דיוק,

הודות למסמכים הרבים שנאספו על-ידי כוחות צה"ל במהלך המלחמה ואחריה. זהו חומר אוטנטי, אשר לא יכול להתעורר ספק באשר לאמינותו ובאשר למידת הרלוונטיות שבו לנושא שלפנינו. לא כך הוא המצב לגבי ניסיון לעמוד על מטרות המלחמה. סאדאת ומפקדים בכירים בכוחות המזוינים של מצרים הבהירו, אמנם, בהודמנויות רבות מאז המלחמה כיצד ראו בשלבי התכנון וההכנות את המלחמה ואת מטרותיה, אולם אפשר כי הבהרות אלו אינן אלא ראייה בדיעבד, וטבוע בהן החותם של המלחמה ושל תוצאותיה מהבחינה הצבאית. היינו: הצגת הדברים אחרי המלחמה הושפעה, במידה זו או אחרת, ממהלך המלחמה, מלקחים שהופקו על-ידי הפיקוד הבכיר ובמידה לא מעטה גם מהצורך להתגונן בפני האשמות שהטילו גורמים שונים על דרך ניהול המלחמה! אפשר, אם כן, כי לפנינו ניסיון מכוון להתאים את המטרות למלחמה כפי שהתרחשה בפועל, ובמקרה כזה יותר משהדברים משקפים את הלך המחשבה לפני המלחמה, משקפים הם ראייה בדיעבד. אין, כמובן, לשלול אפשרות זאת, אולם דומה גם כי לפחות חלק ממטרות המלחמה כפי שמוצגות כיום תואמות את המטרות, כפי שהוגדרו לפני שפרצה. לכן יש מקום, לדעתנו, להציג את מטרות המלחמה כפי שמשקפות בדבריה של דובריה מצריים רשמיים, בלא להתעלם מההסתייגויות שצוינו לעיל.

מטרות המלחמה

המטרה המרכזית של המלחמה היתה ניסיון לשבור את הקיפאון שנוצר ביישוב המשבר המזרח-תיכוני. קיפאון זה מקורו בעצם המשך קיומו של מצב, "הלא שלום ולא מלחמה" שהתפתח באזור מאז הפסקת האש בליל ה-8 באוגוסט 1970 בעקבות כשלונם של המצרים במלחמת "ההתשה". לקיומו המתמשך של מצב ה"לא שלום ולא מלחמה" היו השלכות שליליות מרחיקות לכת על כל המרכיבים של החיים הלאומיים של מצרים ונוצר סיכון של ממש לא רק לשלטונו של סאדאת, אלא גם להמשך קיום המשטר שקם במצרים בעקבות המהפכה של ה-23 ביולי 1952. סאדאת הגדיר את ההשלכות של מצב זה במשפט הבא: "העולם כולו כבר איבד את אמונו בנו ואילו אנו התחלנו לאבד את האמון בעצמנו".²

אין ספק כי הכיבוש של סיני היווה פגיעה חמורה ברגשות הלאומיים של המצרים. אולם דומה גם כי המשמעות המלאה של מצב זה חרגה מעבר לכך; שכן הכיבוש של סיני הפך סמל מוחשי לחולשתה של מצרים ולמצב חוסר-המוצא בו היתה נתונה. הצורך למצוא פיתרון להמשך הכיבוש של סיני הפך, עם הזמן, לבעל משמעות אקטואלית גוברת — פחות בגלל סיני כשלעצמו, אלא, ובעיקר, בגלל כל אשר סימל המשך הכיבוש. זאת על אחת כמה וכמה, כאשר סאדאת היה מודע לכך כי אין ביכולתו לקדם באופן משמעותי את פתרון של בעיות היסוד המסורתיות שהן נחלתה של מצרים. מבחינה זאת, אין ספק כי יש צדק רב בקביעת היסוד אותה קבע סאדאת פעמים רבות לפני המלחמה, לפיה "המטרה הלאומית הראשונה של מצרים היא חיסול הכיבוש הישראלי בשטחים המצריים". הגם שחיסול הכיבוש לא ישחרר את מצרים מאף לא אחת מבעיות היסוד המסורתיות בהן היא נתונה, הרי שדבר זה עתיד לשחרר את סאדאת, לפחות לפרק זמן ממושך, יחסית, ממצב המועקה שנוצר על-ידי המשך הכיבוש על כל אשר סימל, ויעלה את יוקרתו בתוך מצרים ומחוץ לה.

אם אמנם היתה זו המשמעות המלאה שנודעה להמשך "קיום התוקפנות" (הטרמינולוגיה המצרית לתוצאות הטריטוריאליות של מלחמת ששת הימים), ברור הוא החשש המובלע בדברים הבאים של סאדאת: "מצב הלא שלום ולא מלחמה התארך ומצאנו עצמנו ניצבים נוכח מצב דומה לזה (שהתפתח) בשנת 1948, כאשר הישיבה (שלנו) בחיבוק ידיים גרמה ליישוב הגבולות אותם השיגה ישראל באותה העת. ישראל והעולם השתכנעו, שהערבים לא יילחמו ולכן אין על ישראל לסגת אפילו שעל אחד מכיבושיה החדשים".³ נוכח הצטרפותם יחד של כל מאפייני המצב במצרים ערב המלחמה — משבר האמון הפנימי, הקשיים הפיננסיים הגברים,⁴ ירידת מעמדה הפוליטי של מצרים כגורם של ממש בזירה הבינלאומית והמשך "קיום התוקפנות" כסמל הממחיש את חולשתה — הגיע סאדאת למסקנה הבאה: "מן ההכרח שקיפאון זה (היינו מצב הלא שלום ולא מלחמה) ממנו סבלנו יישבר, ואם לא נצליח במלחמה — יבוא שלב אחר והעם ימשיך במערכה. יהיו אשר יהיו התוצאות (הצבאיות של המלחמה), ההישגים יהיו בכל מקרה לטובתנו".⁵

לשון אחר: אפילו כישלון במלחמה לא יכול להיות גרוע מהמשך הקיפאון על כל אשר השתמע ממנו. לעומת זאת, עצם הפתיחה במלחמה עשויה להפגין את כוח הרצון ואת

המשך החיות של האומה המצרית, לשבור את מצב הקיפאון וכך יוצר מצב פוליטי-צבאי חדש באזור. להערכת סאדאת המלחמה, כמו גם המצב החדש, יחייבו את המעצמות לטפל במשבר שנוצר לפני שתמצאנה עצמן על הסף של עימות ישיר ביניהן. טיפול כזה במשבר, כשייעשה על רקע המלחמה, מן הדין כי יקדם פיתרון פוליטי למשבר המזרח-תיכוני, שיהא תואם, כך קיווה, במידה גדולה ככל האפשר את השאיפות של הערבים, אם גם לא בהכרח באופן מלא.

מטרת היסוד אותה רצה סאדאת להשיג באמצעות המלחמה היתה, אם כן, לשבור את הקיפאון ששרר במזרח-התיכון, קיפאון שהיה להערכתו, פועל ישיר מקיום המצב של "לא שלום ולא מלחמה". זאת, כאשר הפעלה מושכלת של העוצמה הצבאית נתפסה כקטליזטור (מאיץ) לקידום הסדר פוליטי ביסודו, שיושג הודות להנעת הליכים מדיניים בחסות המעצמות ובאמצעותן.⁶

ההחלטה לפתוח במלחמה התקבלה אצל סאדאת וקבוצה מצומצמת מאוד של יועצים לאחר תקופה ממושכת של לבטים ושל בחינת המצב על כל היבטיו. בין היתר עמדה בפניהם השאלה באיזו דרך פעולה לנקוט, כאשר הבחירה הצטמצמה, בסופו של דבר, לאחת משתי האפשרויות הבאות: מהדורה חדשה של "מלחמה התשה", או "מלחמה כוללת", היינו אקט התקפי בו תופעל העוצמה הצבאית במלואה, אפילו אם "תכנית המלחמה קבעה ביסודה יעדים (קרקעיים) מוגבלים, אשר הגדרתם הושפעה מהנסיבות הבינלאומיות והמגבלות שהיו בחימוש של הכוחות המזוינים".⁷

מהדורה חדשה של מלחמת ההתשה נפסלה משום ש"ישראל לא תסכים לחזור אליה וכל ניסיון מצדנו לעשות זאת, ייתקל בתגובה חזקה יותר מצד ישראל". היינו: נפסלה האפשרות "לבצע פעולות קטנות (קרי: מוגבלות מבחינת היקף הכוחות ומבחינת היעדים), אשר האויב יגיב עליהן תגובה גדולה, גדולה בהרבה מערכן המדיני והצבאי".⁸ זאת, על אחת כמה וכמה, כאשר מלחמת ההתשה הסתיימה ב-1970, "בלא שמצרים תגיע באמצעותה לשינוי כלשהו במצב הקיים".⁹ המסקנה מפסילת מלחמת ההתשה כדרך פעולה ריאלי להשגת המטרה, היתה שיש "לחשוב על מאמץ גדול יותר, על פעולה רחבה ומקיפה יותר, שתהיה שווה (בהיקפה) לפחות לפעולת התגובה (הצפויה) של האויב... כלומר: הבה תהא המהלומה אותה ננחית על האויב, החזקה ביותר שיש באפשרותנו להנחית עליו".¹⁰

אם שבירת הקיפאון נקבעה כמטרת היסוד של המלחמה, הרי את ההתמודדות הישירה בין מצרים לבין ישראל הגדיר סאדאת כ"התמודדות עם דוקטרינת הביטחון של ישראל ושבירת דוקטרינה זו לגמרי".¹¹ נוכח הדגש הרב אותו שמים סאדאת ומפקדי הצבא הבכירים, בהתבטאויותיהם אחר י המלחמה, במה שמכונה על-ידם, "דוקטרינת הביטחון הישראלית" מן הדין הוא לבחון את מרכיביה השונים, כפי שהם חוזרים ומציגים אותם. באחת הפעמים הגדיר סאדאת את מטרת המלחמה ואת יסודות "דוקטרינת הביטחון הישראלית" במילים הבאות: "המשימה שהטלתי על הכוחות המזוינים הוגדרה בבהירות, והיא להשמיד כמה שאפשר מהכוחות המזוינים של ישראל. שכן ישראל האמינה, בצדק או שלא בצדק, כי בכוחו ההרתעה שלה טמון בטחונה, וכי הכוח המזוין הוא האמצעי

כוחות משוריינים; היכולת הטכנולוגית הגבוהה; האימון הקפ-
דני; הישענות על קבלת סיוע מהיר מארה"ב, אשר מבטיחה
לצה"ל אספקה רצופה באמל"ח ובתחמושת.
מגבלות ונקודות תורפה: צירי אספקה ארוכים; משאבים
מוגבלים של כוח-אדם, אשר יוצרים רגישות רבה לאבידות;
קושי לשאת בנטל הכלכלי של מלחמה ממושכת; ביטחון עצמי
מופרז שמקורו בשחצנות שהתפתחה בשורותיו.

הערכת המצב המצרית ראתה בקיום עוצמה סדירה גדולה,
הערוכה בקו המגע ואשר נשענת על מערכת הגנה אווירית
מוצקה, את היתרונות הבולטים ביותר של הכוחות המזוינים
המצריים (והסוריים). אפשר, כי מערכת ההגנה האווירית נתפסה
גם כאחד האמצעים העיקריים לצמצום מספר הנפגעים בקרב
הכוחות המצריים, שיקול שהוצג לאחר המלחמה כאחד השיי-
קולים המרכזיים, אשר השפיעו על התכנית.²⁰

בחינה זו של יחסי הכוחות במובנם הכולל חייבה את המתכ-
נים למצוא פתרונות ושיטות פעולה, אשר יגרמו לנטרול
מרכיבי העוצמה ההתקפית העיקריים של צה"ל (חיל האוויר
והשריון) כבר בשלבים הראשונים של המלחמה. עם זאת, על
פתרונות אלה להקנות לכוחות המזוינים של מצרים יכולת
פעולה מירבית. זאת, במסגרת היתרונות והמגבלות שהתחייבו
מהבחינה של יחסי הכוחות על כל מרכיביהם.

תכנית המתקפה שאפה, אם כן, לתת ביטוי לכמה מגמות מרכז-
זיות, אשר מקורן בתפיסה הכוללת את מטרות המלחמה
ובבחינה המפורטת של יחסי הכוחות:

* הפתעה אסטרטגית שתושג על-ידי עצם אקט המלחמה
שתפרוץ על רקע של הסכמה כמעט כללית, לפיה זנח
סאדאת, בליט ברירה, את דרך המלחמה, וכן על-ידי פרי-
צת המלחמה בו-זמנית בשתי חזיתות.

* פיצול עוצמת צה"ל ברמה האסטרטגית וברמה האופרטי-
בית כאחד, החל מהשלבים הראשונים של המלחמה:

● ברמה האסטרטגית: מתקפה בו-זמנית בשתי חזי-
תות המתבססת על הפתעה, במטרה לפצל את כוחות
צה"ל. זאת, במגמה ליצור מייד עם שלב ההתחלה
עליונות מקומית בולטת בשתי החזיתות מול הכוח
הסדיר של צה"ל, ולהיערך תוך ניצול הצלחות
ראשונות בתנאים הטובים ביותר להתמודדות עם
סד"כ המילואים (הוערך כי זה ישלים את התגייסותו
ואת ריכוזו בשטחי כינוס קדמיים — נכון להנחית
התקפות נגד עיקריות — תוך 48 שעות מהתחלת
המתקפה).

● ברמה האופרטיבית: מתקפה בחזית רחבה ובעוצמה
גדולה, אשר תיתן ביטוי מכסימלי לעוצמה הגדולה
של הכוחות המזוינים הסדירים המצריים (והסוריים)
מחד גיסא, ותגרום לנטרול ולפיצול הכוחות הסדי-
רים (הקטנים) של צה"ל מאידך גיסא, ובאופן זה
תביא לשחיקתם כבר בשלבים המוקדמים של המל-
חמה.²¹

* יצירת מצבים אופרטיביים, אשר יבליטו את היתרונות של
הכוחות הערביים וינטרלו את היתרונות של צה"ל:

● רכישת מאחו קרקעי בחזית רחבה על-ידי הפעלת
עוצמה גדולה. זאת, הודות להשגת יתרון גדול ביחסי
הכוחות כבר במצב הפתיחה.

(שיולייכנה) אל המטרה. לכן, יש להתמודד עם אמצעי זה כדי
שישראל תאבד את העיקר ואת המטרה. היה על הכוחות המזוי-
נים להשיג הישג פוליטי חשוב על-ידי פעולה צבאית. היינו:
היה עליהם למוטט את „דוקטרינת הביטחון הישראלית“ מבחינה
צבאית. כן היה על הכוחות המזוינים — על-ידי פעולה צבאית
מוחצת — להוכיח לישראל כי עיקר בטחונה אינו טמון
בהתפשטות ובשדידת אדמות, במסווה של גבולות ביטחון, אלא
הוא טמון ברצון כן לשלום צודק.¹²

במונחים קונקרטיים יותר כוללת דוקטרינת הביטחון של
ישראל¹³ מספר גדול של יסודות ומרכיבים, אשר החשובים
בהם, אליבא דסאדאת, הם הבאים:¹⁴

* עליונות צבאית וטכנולוגית מכרעת, שקיומה ברשות
ישראל נועד ליצור יאוש ותסכול בקרב האומה הערבית.
זאת, במגמה שהערבים יגיעו למסקנה שאין ביכולתם
לעשות דבר מול ישראל וכך ישלימו עם שליטתה על
שטחים ערביים ועם עצם קיומה כישות יהודית ריבונית.
* פיצול המאמץ הצבאי של הערבים, על-ידי העתקה מהירה
של המאמץ הצה"לי מחזית אחת לשנייה. זאת, מתוך הנחת
יסוד שהעולם הערבי מפוצל ומפורד ואינו מסוגל לפעול
במאמץ מתואם.

* העתקה מהירה של המערכה אל מחוץ לגבולות ישראל.
* על המלחמה להיות מלחמת בזק שלא תימשך בשום מקרה
יותר משבוע ימים.

* מניעת אבידות בנפש, שכן בגלל המספר הקטן של האוכל-
לוסיה בישראל נחשב בה האדם יותר מכל נשק שהוא.

תכנית המתקפה נועדה, אם כך, לתת את התשובה המצרית
ליסודות אלה של „דוקטרינת הביטחון הישראלית“. לדברי
סאדאת כללו ההנחיות, אותן העביר לשר המלחמה בשלב
מוקדם של המחשב והתכנון לקראת המלחמה, את ארבע
„המטרות האסטרטגיות“ הבאות, אשר חייבות היו להיות
את הבסיס לתכנית המבצעית:¹⁵

א. לאלץ את ישראל להילחם, בו זמנית, בשתי חזיתות.
ב. לגרום לכוחות צה"ל אבידות בהיקף חסר תקדים, אשר
ישראל לא תוכל לעמוד בהן.¹⁶
ג. לאלץ את ישראל להימצא במצב של גיוס כללי ומלחמה
ממושכת תקופה ארוכה ככל האפשר, מצב שלא תוכל להתמיד
בו מהבחינה הכלכלית ומבחינת משאבי כוח-האדם שלרשותה.¹⁷
ד. לעורר את הסולידריות הערבית, הודות לעצם אקט המל-
חמה שמשמעותה תהיה „שהערבים יפעילו את מלוא העוצמה
הצבאית והכלכלית שלרשותם“ — בפעם הראשונה בתולדות
המזרח-התיכון החדש.¹⁸

תכנית המתקפה

שיקולים ועקרונות שהשפיעו על התכנית

בדברו אחרי המלחמה הזכיר אחד אסמאעיל עלי, כי במסגרת
השיקולים אשר השפיעו על התכנית, העריך הצוות המתכנן
את היתרונות ואת המגבלות הבאים של צה"ל, כבעלי המשמ-
עות הגדולה ביותר.¹⁹

יתרונות היסוד: העליונות באויר; היתרון בניהול קרבות
ניידים בשטח פתוח, בהם תופעל בו-זמנית עוצמה גדולה של

היערכות הכוחות

- כוחות הדרג הטקטי הראשון (היינו קו המגע) — חטיבת החי"ר שבקו המגע, ערוכה באופן הבא: עד גודל חי"ר במעוררים; פלוגה מוגברת עד גודל בעומק של 2—5 ק"מ מקו המים (עתודה קרובה); עד גודל מוגבר בעומק של 8—15 ק"מ מקו המים (עתודה מרוכזת).
- כוחות הדרג הטקטי השני: חטיבה ממוכנת מגינה על הכניסות המערביות של המעברים; חטיבה ממוכנת — איזור צדר אלחיסטאן; חטיבה ממוכנת — מערבית לג'בל אלמית'אן (ג.צ.מ. 532339); חטיבה משוריית — איזור ביר תמאדה; חטיבה משוריית — איזור אלג'נדי.
- כוחות העתודה האופרטיבית: חטיבה ממוכנת — מערבית לג'בל ליבני; חטיבה משוריית — איזור נח'ל.
- כוחות בכוננות לפעולות סיכול: אין פירוט של ההיערכות.
- עתודה אסטרטגית: לסה"כ הכוחות כפי שפורטו לעיל, המהווים את „האויב בעין" ואת „האויב" של ארמיה 3, נוספת עתודה אסטרטגית בהרכב של שתי חטיבות ממוכנות, חטיבת צנחנים, גודל נח"ל וחטיבה משוריית. כוחות אלה מרוכזים בעומק שטחה של ישראל (אין פירוט של ההיערכות).

דרכי פעולה אפשריות ולוח זמנים להתקפות נגד

קיימת הבחנה בין שני מצבי היסוד הבאים:

- * פעולות לסיכול ההכנות למתקפה, היינו מצב בו גילה צה"ל את ריכוזי הכוחות למתקפה ו/או איתר כוונות למתקפה של המצרים. במצב כזה הוערכו דרכי הפעולה האפשריות כלהלן:

- פעילות הגנתית: תגבור הכוחות במעוזים בחלק מהעתודות הטקטיות; תפיסת עמדות הטנקים, שהוכשרו מראש בסוללת העפר המקבילה לתעלה; תפיסת קוי ההגנה בסמוך לכניסות המערביות של המעברים ההרריים ופריסת כוחות העתודה בסמוך להם, בריכוזים המאפשרים הנחתת התקפות נגד; גיוס חשאי של המילואים.
- פעילות התקפית: תקיפות מרוכזות מהאוויר ובאר-טילריה ארוכת טווח על מערכת ההגנה האווירית, שדות תעופה, שטחי ריכוז והיערכות של הכוחות ואזורי ריכוז של ציוד הגישור והצליחה; תקיפת ריכוזי כוחות ויעדים בגדה המערבית עם כוחות חי"ר ושריון מוצנחים/מונחתים מהאוויר ו/או מהים.²⁴

- * דרכי פעולה אפשריות ולוח זמנים בת-גובה למתקפה מצרית אחרי שהחלה:

- כוחות הדרג הטקטי הראשון: גיסיון לשבור את הצליחה באש על-ידי הכוחות הערוכים בקו המגע, תוך הפעלת מתקני ההצתה²⁵ ובסיוע כוחות אויר; התקפות נגד של העתודות המקומיות (פלוגות ומחלקות של חי"ר וטנקים) החל מ„ש" ועוד 30 דקות; התקפות נגד של העתודות המרוכזות (היינו כוחות של החטיבות האחראיות לחזקת קו המגע, אשר מרוכזים בקו התעוררים), בהרכב של עד גודל ממוכן מוקטן ועוד עד 2 פלוגות טנקים מול כל מאמץ צליחה דיביזיוני, החל מ„ש" ועוד 1—2 שעות.
- כוחות הדרג הטקטי השני יהיו מוכנים החל מ„ש"

- שחיקת חיל-האוויר ונטרולו על-ידי פיצולו, הפנייתו למשימות סיוע קרקע ושבידתו על-ידי מערך הטי-לים קרקע-אוויר והטילים הניידים (א.ס.7-סטרה) שברשות כוחות החי"ר.
- שחיקת השריון של צה"ל על מערכי החי"ר ושמירה על שלמות עוצבות הטנקים המצריות לביצוע שלב מערכתי ג', זאת, באמצעות הקניית יכולת עמידה נ"ט לכוחות החי"ר והימנעות מקרבות שב"ש, בשלבים המוקדמים של המלחמה.
- בניית מערך מוגן יום בראש הגשר כאמצעי לשבור את התקפות הנגד של צה"ל, במגמה לשחוק את הכוח ההתקפי העיקרי של צה"ל (השריון) ולגרום לצה"ל מספר גדול ככל האפשר של אבידות.

שיקולים ברמה הטקטית

- ההכרח לצלוח את התעלה ולהשתלט על סוללת העפר — כאשר בשלבי הלחימה הראשונים יימצאו חיילי החי"ר בגדה המזרחית בלא סיוע צמוד של טנקים — הציג בפני המתכננים שורה של בעיות ושיקולים טקטיים, אשר התכנית אמורה היתה לתת להם את התשובה המתאימה. השיקולים הטקטיים החשובים ביותר היו כדלקמן (סדר הקדימות בהעמדה של המצרים):²²

- מציאת שיטה שתאפשר פריצה מהירה של סוללת העפר בגדה המזרחית כתנאי יסוד להפעלה תקינה של אמצעי צליחה וגישור התעלה.
- נטרול מתקני ההצתה של פני תעלת סואץ.
- צליחת התעלה על-ידי כוחות החי"ר והשתלטות על סוללת העפר.
- הקניית יכולת עמידה נ"ט לכוחות החי"ר עד לחבירת הטנקים.
- הבטחת יכולת פעולה חופשית למהנדסים בשלבים הראשונים של הלחימה.
- שיתוק מקורות הירי בגדה המזרחית.
- ארגון מחדש של הכוחות לאחר הצליחה ולקראת המשך התקדמותם.

יחסי הכוחות במצב הפתיחה

ישראל

- העוצמה הכוללת של כוחות היבשה של צה"ל לראשית ספטמבר 1973 הוערכה על-ידי מנהלת המודיעין הצבאי של מצרים, ככוללת את המסגרות שיפורטו בטבלה מס' 1.
- הצוות המתכנן יצא, ככל הנראה, מהנחת יסוד לפיה יעמוד מולם בראשית המתקפה הסד"כ של צה"ל, במסגרתו השלימו כוחות המילואים את התגייסותם ובכל מקרה נמצאים בשלב מתקדם של הגיוס. הערכת המודיעין המצרית את הפריסה המלאה של כוחות צה"ל בסיני, במצב בו תיפתח המלחמה, אינה מוכרת לכותב שורות אלה. תמונה חלקית נוכל לקבל ממסמכי השלל, לגבי עוצמת האויב הצפויה מול ארמיה 3,²³ כמצוין בטבלה מס' 2.

טבלה מס' 1 — עוצמת כוחות היבשה של צה"ל

סוג הכוח	חטיבות משוריינות	גדודי טנקים עצמאיים	חטיבות ממוכנות	חטיבות צנחנים	חטיבות חי"ר	גדודי נח"ל, מיעוטים, מג"ב	גדודי ארטילריה (תותחים ומרגמות)	גדודים נ"ט (טילים ותותחים)	הערות
סדיר	5	4	2	2	3	21	20	9	
מילואים	5	2	4	1	12 ^c	1	17	6	
סה"כ	10	6	6	3	15	22	37	15	

טבלה מס' 2 — עוצמת הכוחות מול ארמיה 3

הדרג	חטיבות חי"ר וממוכנות	חטיבות חי"ר/צנחנים	חטיבות משוריינות	גדודי טנקים עצמאיים	גדודי ארטילריה (תותחים ומרגמות)	גדודים נ"ט (טילים ותותחים)
טקטי ראשון	1			2	10	1
טקטי שני	3		2			2
עתודה אופרטיבית	1	(2 גדודי נח"ל)	1			1
כוח בכוננות לפעולות סיכול		3	1	(2 פלוגות)		
סה"כ	5	3 (ועוד 2 גדודי נח"ל)	4	2 (ועוד 2 פלוגות)	10	4

● משיתבהרו לאויב במהלך יום ה"ע" ועוד 1 ואילך, הכוונות של הכוחות המצריים, עלולים כוחות העתודה האופרטיבית והעתודה האסטרטגית להנחית התקפות נגד בעוצמה של לפחות חטיבה משוריינת וחטיבה ממוכנת מול הגזרות בהן השיגו הכוחות הצולחים את הצלחתם הגדולה ביותר. זאת, החל מבוקר יום ה"ע" ועוד 2.

חיל-האוויר

בסוף חודש ספטמבר 1973 העריך המודיעין המצרי את עוצמת חיל-האוויר הישראלי ב־490 מטוסי קרב, מהם כ־310 מטוסים חדשים (פנטום, סקייהוק, מיראז') ויתרם מטוסים ישנים (סופר-מיסטר, מיסטר, ווטור, אורגן, פוגה). כן הוערך שברשות חיל-האוויר 42 מטוסים ללא טייס (מל"ט), כ־80 מטוסים מסוגים שונים וכ־50 מטוסי הובלה שונים. מטוסי הקרב נחלקו בהתאם ליעודיהם ולמשימות הצפויות באופן הבא:

- 72 מטוסים ליירוט (מהם 47 מטוסים מיראז').
- 154 מטוסים לתקיפה (מהם 94 מטוסים פנטום).

ועוד 6–8 שעות להנחית התקפות נגד הכוחות שצולחו והתרכזו בראשי הגשר, בעוצמה של עד חטיבה משוריינת ועוד חטיבה ממוכנת מול כל מאמץ צליחה דיביוני. זאת, במגמה להשמיד את הכוחות שהתרכזו בראשי הגשר ולהתייבב מחדש על קו המים. אפשר, כי התקפות נגד כנ"ל תונחתנה לכל אורך החזית החל מ"ש" ועוד 12 שעות.

● משיכשלו התקפות הנגד והאויב (קרי צה"ל) לא יצליח להשמיד את ראשי הגשר ולהתייבב מחדש על קו המים, הוערך כי כוחות צה"ל יסוגו, תוך ניהול קרב השהיה, וייערכו בקו הגנה מול הקו אליו יגיעו הכוחות התוקפים, כשהם ממשיכים בנסיונותיהם לכתר את ראשי הגשר. במקביל, יפרסו כוחות להגנת המעברים ההרריים. בו בזמן יקודמו כוחות העתודה האופרטיבית והאסטרטגית מאזורי הריכוז שלהם, וישלימו את ההכנות להנחתת מתקפת נגד. זאת, במטרה למנוע בעד הכוחות שצולחו לפרוץ החוצה, מתוך ראשי הגשר, או להתקדם לעבר המעברים.

- 252 מטוסים למשימות סיוע לכוחות קרקע (מהם 156 מטוסים סקיהוק).
- 13 מטוסים למשימות סיור וצילום (פנטום, מיראז', ווטור). הוערך, כי מתוך מטוסי קרב אלה יקצה חיל-האוויר 260—270 מטוסים לחזית המצרית; אלה מסוגלים לבצע 1,100—1,200 גיחות ביום הראשון לקרבות. כושר ההנחתה של חיל-האוויר במטס אחד הוערך בגודל חי"ר מתגבר בגודל מרגמות כבדות 120 מ"מ; כושר ההצנחה במטס אחד הוערך בשני גדודים על נשקם האורגני.

דרכי פעולה אפשריות

במסגרת הפעולות לסיכול ההכנות למתקפה, הוערך כי חיל-האוויר יפעיל את עיקר גיחות התקיפה נגד מערכת ההגנה האווירית שבמרחב התעלה, שדות תעופה, כוחות בשטחי כינוס ובשטחי ריכוז ונגד ריכוזים של אמצעי הצליחה והגישור. במסגרת זאת הוערך, כי פעילות חיל-האוויר תתנהל באופן רצוף בשעות האור ובלילה במגמה לשבש ולעכב את ההתארגנות מחדש של הכוחות.

בתגובה למתקפה מצרית אחרי שהחלה ובמהלכה, הוערך כי אם תושג הפתעה יתקוף חיל-האוויר בשעות הלילה את הכוחות באזורי הצליחה, כשהוא מפעיל לשם כך קבוצות קטנות של מטוסים. מאמץ התקיפה העיקרי צפוי החל משעות האור הראשונות של יום ה"ע" ועוד 1 ויופעל נגד שדות-התעופה, מערכת ההגנה האווירית שבקו החזית, הגשרים, הכוחות שכבר צלחו, ונגד הכוחות הנמנים על הדרג האופרטיבי השני. הוערך כי חיל-האוויר יקצה ביום הלחימה הראשון 400—450 גיחות לתקיפת יעדים כנ"ל במרחב ארמיה 2 וכ-250 גיחות במרחב ארמיה 3. אשר לסיוע לכוחות הקרקע, הוערך כי המאמץ העיקרי יופנה החל מבוקר יום ה"ע" ועוד 1 נגד כוחות הדרג האופרטיבי הראשון שהצליחו לצלוח ולהיאחזו בראשי הגשר ונגד כוחות ההגנה האווירית, המגינים עליהם.

חיל-הים

דומה כי המודיעין המצרי העריך שעיקר סד"כ ההנחתה של חיל-הים מרוכז בזירת הים האדום. מכל מקום, הוערך כי מאמץ ההנחתה צפוי באיזור סואץ ובאיזור ביר-עדיב.²⁶ הוערך כי סד"כ כלי השיט בים האדום כולל 3 טרפדות (מהן 2 מקולקלות), 6 סירות סיור, 15 סירות, "ברטרס", אניה נושאת גייסות, 3 אניות נחיתה בינוניות, 8 אסדות נחיתה בינוניות וקטנות ו-100 סירות גומי, "זודיאק" דגם 2.

כושר הנחתה של יחידות חיל-הים (בזירה זו) הוערך באופן הבא: עד גדוד חי"ר ועוד פלוגת טנקים פחות מחלקה במשט ראשון; לאחר כיבוש ראש חוף ואבטחתו — שני גדודי חי"ר על נשקם האורגני ועוד פלוגת טנקים פחות מחלקה ועוד גדוד שדה מתנייע.

מצרים

עוצמה כוללת (כוחות יבשה בלבד):

בפרוץ המלחמה כלל הסד"כ של כוחות היבשה את העוצבות ואת המפקדות העל-עוצבתיות הבאות (לא כולל כוחות ההגנה אזורית ומשמר):

- מפקדות של שתי ארמיות.

- שתי דיביזיות משוריינות.
- 3 דיביזיות ממוכנות.
- 5 דיביזיות חי"ר.
- 3—5 חטיבות טנקים עצמאיות.²⁷
- 2 חטיבות ממוכנות עצמאיות.²⁸
- 4 חטיבות חי"ר עצמאיות.
- 3 חטיבות צנחנים.²⁹
- 24 גדודי קומנדו.²⁹

בסד"כ הפעיל של כוחות היבשה נכללו אמצעי הלחימה העי-קריים הבאים:

- כ-2,200 טנקים בינוניים.
- כ-2,900 נגמ"שים.
- כ-2,400 קנים ארטילריים.
- כ-800 מערכות שיגור טילים נ"ט.
- 12 משגרי רקטות קרקע-קרקע, "פרוג-7".
- 9 משגרי טילים קרקע-קרקע, "סקאד".

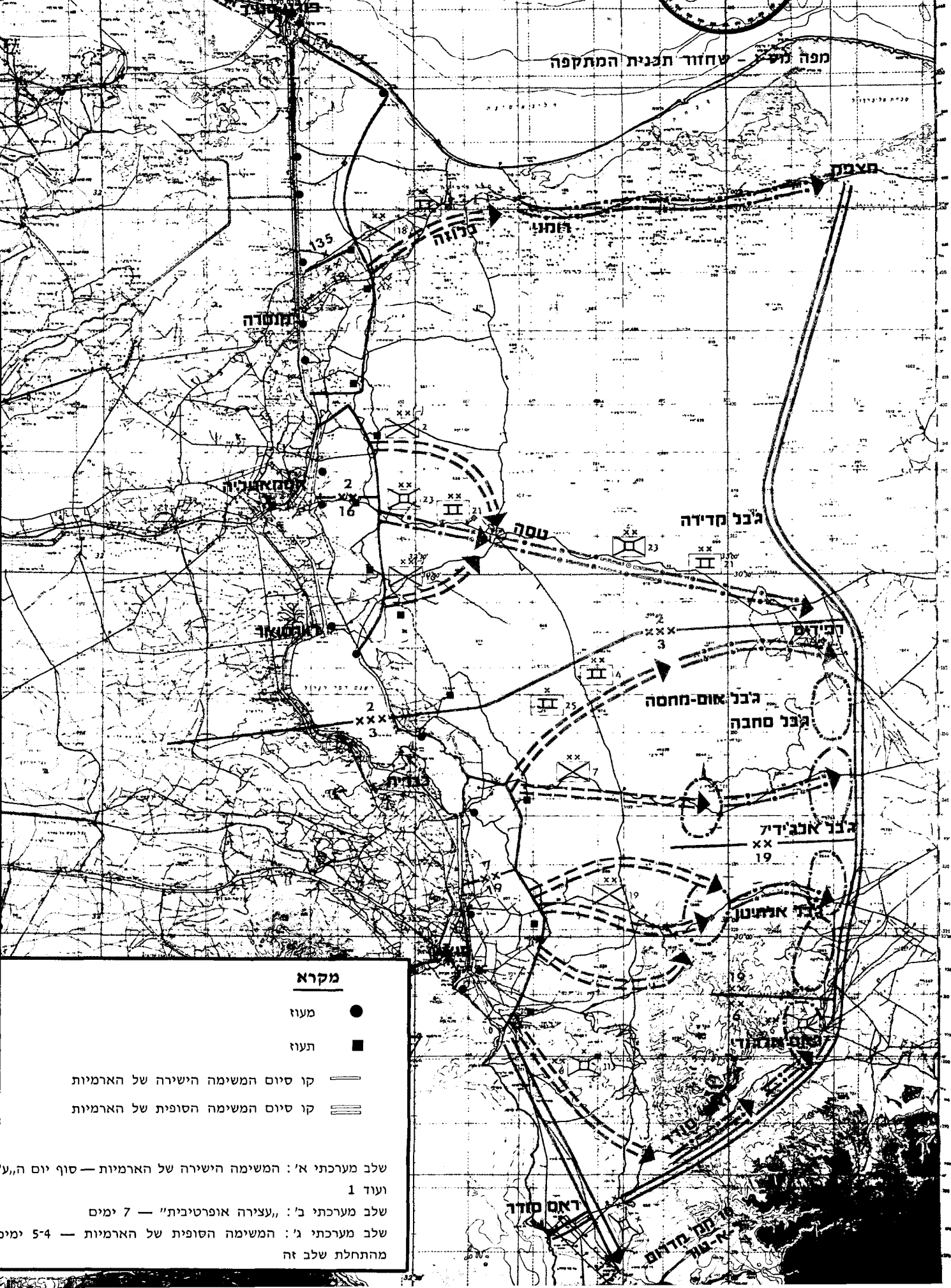
מתוך העוצמה הכוללת הנוכחת, נבנה הסד"כ למתקפה שכלל את שתי המפקדות של הארמיות ותחת פיקודן חמש דיביזיות חי"ר מוגברות, שתי דיביזיות משוריינות, שתי דיביזיות ממוכנות וכמחצית גדודי הקומנדו (סדר הכוחות המפורט ליתקפה — יובא בהמשך). הכוחות הנותנים נחלקו בין אלה שנערכו במרחב פיקוד ים סוף לבין העתודה של המפקדה הכללית.

התכנית הכוללת של המתקפה

תכנית-אב למתקפה הוכנו במפקדה הכללית של הכוחות המזוינים, קרוב לודאי, בסמוך לסיומה של מלחמת ששת הימים, משנסתיים בקיץ 1968 שיקומם של הכוחות המזוינים. לפי גרסה אחת הוכנה המהדורה הראשונה של תכנית המתקפה — שלפי גרסתה האחרונה פעלו המצרים במלחמת אוקטובר — במחצית הראשונה של 1970.³⁰ מכל מקום, עם מינויו של אחמד אסמאעיל לתפקיד שר המלחמה והמפקד הכללי של הכוחות המזוינים (26 באוקטובר 1972) נערכה רביזיה כוללת בתכנית. זאת, בכפוף לתפיסה החדשה של המלחמה ומטרותיה, כפי שהתגבשה אצל סאדאת בסמוך לאותו המועד. במהדורתה החדשה הושלם עיבוד התכנית במחצית הראשונה של ינואר 1973.³¹ בהקשר זה יש מקום לציין כי תיקונים אחרונים בתכנית נערכו במהלך השבוע שקדם למלחמה. בין היתר היו אלה תיקונים אשר התחייבו מהקדמת שעת ה"ש" וקביעתה לשעה 1405 ביום 6 באוקטובר, כפי שסוכם בעת הביקור החטוף שקיים אחמד אסמאעיל בדמשק ב-3 באוקטובר 1973 (בהקדמת שעת ה"ש" נדון בהמשך).

תכנית המתקפה קבעה כי עד האופרטיבי את כיבוש המעברים המערביים בסיני, וכן, לפחות, את כיבוש החוף המזרחי של כפרץ סואץ. זאת, ע"י שתי ארמיות מוגברות בכוחות הנמנים על העתודה של המפקדה הכללית, ועוד כוח משימה עצמאי. לאחר השלמת הכיבוש, אמורות היו שתי הארמיות להתבסס להגנה מזרחית למעברים כפי המתואר במפה מס' 1.

- ארמיה 2: מצפץ (נחל-ים נ.צ. 516434, רשת סגולה³²) שבציר הצפוני; קו ג'בל-קדירה (נ.צ.מ. 504384) — — איזור גפגפה (רפידים) שבגזרה המרכזית.
- ארמיה 3: שדה התעופה אלמליו (רפידים) — — מזרחית

לג'בל אלג'די (נ.צ.מ. 516337) — צדר אלח'טאן
(נ.צ.מ. 523324) — ראס אלג'נדי (נ.צ. 512303) —
ראס סדר (נ.צ. 469275).

השגת היעד האופרטיבי אמורה היתה להתבצע בשלושה שלבים מערכתיים:

* שלב א': צליחת התעלה בחזית רחבה עם חמש דיביות יות מוגברות (הדרג האופרטיבי הראשון) וכיבוש ראש גשר רצוף בעומק 10-12 ק"מ. זאת, עד סוף יום ה"ע" ועוד 1. במסגרת שלב זה נקבע כי בשעות המאוחרות של יום ה"ע" ואילך, יוחפו מהים ויונחתו במסוקים כוחות קומנדו בחוף המזרחי של מפרץ סואץ, ישתלטו על הקטע ראס מלעב (נ.צ. 492231) — ראס שרתיב (נ.צ. 519172) ויאבטחו את הציר לתנועתה של חטיבה ממוכנת דרומה. זו אמורה היתה לעבור ביום ה"ע" ועוד 1 דרך ראש הגשר הדרומי (ראש הגשר של דיביוית ח"ר 19), לכבוש את ראס מסלה (נ.צ. 462229), להשתלט על ראס סדר, להמשיך דרומה ולהעריך להגנה במרחק של 10 ק"מ דרומית לא-טור.³⁸

* שלב ב': שלב ביניים, אשר הוגדר בתכנית כ"עצירה אופרטיבית". שלב ביניים זה אמור היה לתת לכוחות של הדרג האופרטיבי הראשון את הזמן הדרוש להתארגן בראשי הגשר ולבלום ממערכים חפזים התקפות נגד של כוחות העתודה של צה"ל. במהלך שלב זה אמורים היו הכוחות של הדרג האופרטיבי השני לחצות את התעלה לקראת פיתוח השלב הבא של המתקפה. במסגרת זאת אמורות היו סוללות טילים קרקע-אוויר נייחות וניידות להצטרף לכוחות הנמצאים ממזרח לתעלה. משך הזמן שנקבע בתכנית לעצירה האופרטיבית אינו ידוע לכותב שורות אלה במדויק; נראה שאמור היה להיות פועל

יוצא של מידת ההצלחה שתושג בשבירת התקפות הנגד של צה"ל ושל קצב ההתארגנות של הכוחות בגדה המזרחית. עם זאת, אפשר גם כי נקבעו לו 7 ימים מתום שלב מערכתי א'³⁴. * שלב ג': כיבוש קו המעברים וייצוב קו הגנה מזרחית להם, על-ידי שתי דיביות משוריינות ועוד, לפחות, שתי דיביות ממוכנות (הדרג האופרטיבי השני) ובסיוע הכוחות של הדרג האופרטיבי הראשון. כיוון המאמץ העיקרי של המתקפה — פתחת רפידים. זאת, תוך 4-5 ימים מהתחלת המתקפה במסגרת שלב זה.³⁵

סד"כ למתקפה

לפי התכנון אמור היה הסד"כ למתקפה לכלול את העוצבות העיקריות כפי שמובאות בטבלה מס' 3.

התכנית של שלב מערכתי א'

נתוני הקרקע של התעלה ומשמעויותיהם המבצעיים.

נוסף לנתונים המשותפים לכל מכשול מים המשפיעים על דרך צליחתו — כמו רוחב המכשול, עומק המים ומהירות זרימתם, השפעת גאות ושפל על גובה פני המים ועוד — לתעלת סואץ כמה מאפיינים נוספים, אשר בהצטרפם יחד הפכו אותה למכשול מים יחיד במינו. להערכתם של המתכננים, היו נתוני הקרקע המיוחדים של התעלה ושל שתי גדותיה, להם נודעה המשמעות המבצעית החשובה ביותר על פעולת הצליחה, כדלקמן:

- מבנה הגדות של התעלה — מדרגות ושפתן עשויה אבן — אינו מאפשר עליה או ירידה של רכב/רק"מ אמפיבי בלא הכשרות הנדסיות מוקדמות.
- הסוללה שנבנתה לאורך הגדה המזרחית, המתרוממת לגובה

טבלה מס' 3 — סד"כ למתקפה

מפקדה על-עוצבתית/מאמץ	דרג אופרטיבי ראשון	דרג אופרטיבי שני
מאמץ עצמאי (?) לכיבוש המשולש: ק"מ 10 (אורקל") — ג'סר אחרש (כתובה") — "טרקלין"	חטיבת ח"ר עצמאית 135 ועוד גדודי קומנדו	
ארמיה 2	1. דיביוית ח"ר 18 ועוד ת"פ חטיבת טנקים עצמאית 15. 2. דיביוית ח"ר 2 ועוד ת"פ חטיבת טנקים 24 (מדיביויה ממוכנת 23). 3. דיביוית ח"ר 16 ועוד ת"פ חטיבת טנקים 14 (מדיביויה משוריינת 21). ³⁶	1. חטיבת טנקים עצמאית 15. ³⁸ 2. דיביויה משוריינת 21. 3. דיביויה ממוכנת 23.
ארמיה 3	1. דיביוית ח"ר 7 ועוד ת"פ חטיבת טנקים עצמאית 25. 2. דיביוית ח"ר 19 ועוד ת"פ חטיבת טנקים 22 (מדיביויה ממוכנת 6). ³⁶ 3. חטיבה ממוכנת עצמאית 130.	1. דיביויה משוריינת 4. 2. דיביויה ממוכנת 6 (פחות חטיבה ממוכנת 1).
מאמץ לכיבוש ראס סדר — אלטור בפקודת מפקדת ים-סוף.	1. חטיבה ממוכנת 1 (מדיביויה ממוכנת 6). ³⁷ 2. חטיבת ח"ר ועוד גדודי קומנדו.	

ד. ארגון צליחת הכוחות, הנמנים על הקבוצה השנייה: קבוצת הכוחות השניה כללה, כנזכר, את גדודי/חטיבת הטנקים, יחידות ואגדי ארטילריה, גורמי סיוע נוספים ודרגים. לצורך מעבר התעלה, חולקו כוחות אלה לשש קבוצות משנה, כאשר הגשרים מהווים להם את אמצעי הצליחה העיקרי, כמצוין בטבלה מס' 5.

הקצאת אמצעי צליחה והכשרת נקודות צליחה וגישור

במגמה לאפשר דיביזיית החי"ר המוגברת לצלוח באופן שוטף, בהתאם לסדר הצליחה שפורט לעיל, אמורה היתה כל אחת מהדיביזיות לקבל את אמצעי הצליחה הבאים:⁴³

- 144 סירות הסתערות D.L-10 (לכל חטיבה המהווה את הדרג הטקטי הראשון הוקצו 72 סירות — 18 סירות לכל פלוגה הצולחת בדרג ראשון, 36 סירות לכל גדוד בדרג הראשון).
- 2 גשרים למעבר חי"ר — סיוע בהעברת גדודי החי"ר של החטיבה הממוכנת, הנמנית על הדרג הטקטי השני.
- 12 משאיות אמפיביות (4 משאיות P.T.S. ועוד 8 משאיות K-61).
- 6 דוברות 50 טון T.P.P. (כל דוברת מסוגלת להעביר טנק בינוני אחד).
- 2 גשרים למעבר רק"מ.
- גשר 4 טון — מיועד בעיקרו להוות גשר דמה להטעיה, אולם ניתן להעביר עליו, במקרה הצורך, גם כלי רכב במעמס של עד 3.5 טון.

להפעלה תקינה של אמצעים אלה, צריך היה להכשיר בכל גזרת צליחה דיביזיונית נקודות צליחה וגישור (למעט נקודות צליחה לסירות ההסתערות, אשר לא היו חייבות בהכשרה הנדסית מוקדמת) הניתנות בטבלה מס' 6.

בהנחה, כי לכל דיביזיית חי"ר מוגברת אכן יוקצו אמצעי הצליחה בכמויות שפורטו לעיל והכשרת נקודות הצליחה והגישור תיעשה בלא תקלות בלתי צפויות, הוערך כי כוחות החי"ר של הדיביזיה יוכלו לצלוח את התעלה תוך 3 שעות מ,ש; הטנקים, הארטילריה, הדרגים והרכב האחר — תוך 4—5 שעות ממועד השלמת הכשרתן של נקודות הצליחה והגישור. (כאמור, תושלם הכשרתן לא לפני 7—9 שעות מ,ש).

פירוט התכנית המבצעית של שלב מערכתי א'

בכל המקורות שברשותנו, למעט אחד,⁴⁵ הוגדרה שעת ה,ש" כ, "אור אחרון של היום הראשון למבצעים", או, "לפני האור האחרון" וכו'.⁴⁶ (אור אחרון — היינו, אור אחרון אוירי). יתרה מזו, בהתאם לתכנון המקורי שאפו המצרים כי, "הפעולות העיקריות של הצליחה תבוצענה בחשיכה". בהסבירם אחרי המלחמה את עמדתם לגבי שעת ה,ש", הצביעו המפקדים המצריים בעיקר על העובדה, כי "ש" בסמוך לאור אחרון

* "ש" במבצע הצליחה הוא המועד בו עוזבות הסירות הראשונות של הכוחות המסתערים את הגדה הקרובה (במצב שלפנינו, הגדה הקרובה היא הגדה המערבית).

** היום הראשון של המבצעים מכונה על-ידי המצרים כ,ע"1, ואילו המינוח המקובל בצה"ל הוא יום ה,ע". למרות הכינוי השונה, הרי במגמה ליצור אחידות בהגדרות ובמונחים בחרנו לאמץ במאמר זה את המינוח המקובל בצה"ל.

של 10—20 מטר מעל לשפת התעלה, מונעת צליחת רכב/רק"מ אמפיבי לפני שנפרצו בה פרצות.

- קיומו של קו הגנה הכולל מעוזים חזקים ורמפות ירי לטנקים לאורך הגדה המזרחית ובעורפה הקרוב.
- הצבת מכלים לנאפלים וחומרים דליקים לאורך הגדה המזרחית, מאפשרת לאויב להבעיר את מי התעלה במגמה לעצור את צליחת הכוחות המסתערים.⁴⁹

המתכננים הצביעו על המשמעות המבצעית הבאות, אשר נובעות מהנתונים הנ"ל, כבעלות ההשלכות החשובות ביותר על צליחת התעלה:

- יחידות חי"ר מסוגלות לצלוח את התעלה בסירות הסתערות — כשהן נושאות אתן נשק אישי, תחמושת וציוד אחר בהתאם לכושר המעמס של הסירות — ולטפס על סוללת העפר.
- רכב/רק"מ אמפיבי אינו מסוגל לחצות את התעלה, אלא לאחר פתיחת פרצות בסוללת העפר שבגדה המזרחית, הכשרת ירידות למים ועלויות מהמים, והכשרת מזחים בשתי הגדות, פעולה אשר הוערך כי תסתיים לא לפני 7—9 שעות מהתחלת ההתקפה.
- מעבורות להעברת כוחות חי"ר תוכלנה לפעול אחרי פתיחת פרצות בסוללת העפר והכנת מזחים בגדה הקרובה, זאת לא לפני "ש" ועוד 2 שעות.
- מעבורות ודוברות נושאות רכב, רק"מ וארטילריה כבדה תוכלנה לפעול אחרי הכנת מזחים והכשרת עליות מהמים בגדה הרחוקה, זאת לא לפני "ש" ועוד 5—7 שעות.
- מעבר רק"מ ורכב כבד אחר על גשרים לאחר השלמת בנייתם, לא לפני "ש" ועוד 7—9 שעות.

המסקנה המצטברת מנתוני הקרקע ומשמעויותיהם המבצעיים היתה שכוחות החי"ר, אשר אמורים לצלוח בגלים הראשונים, להשתלט על סוללת העפר וליצור את התנאים הדרושים לעבו-דתם של המהנדסים, עלולים למצוא עצמם בראשי הגשר בלא טנקים ובלא ארטילריה נ"ט במשך לפחות 7 השעות הראשונות מהתחלת הלחימה, ובאופן זה להימצא חשופים מול יחידות השריון של צה"ל. הגנה נ"ט של הכוחות בשעות אלה נתפסה כקריטית, שכן העדרה עלול לחרוץ את גורל הצליחה כולה. תכנית סדר הצליחה נועדה, בעיקרה, לפתור בעיה זו.

בניין הכוח לצליחה

במגמה להתגבר על מכלול הבעיות שנוצרו כתוצאה מהנתונים הקרקעיים של התעלה — שחייבו משך זמן ארוך, יחסית, להכשרות ההנדסיות של שתי הגדות ולפריצת סוללת העפר כתנאי מוקדם לגישור התעלה — עובדה תוכנית מפורטת לארגון הכוח לצליחה בגלים עוקבים. תכנית זו התבססה על כמה עקרונות:

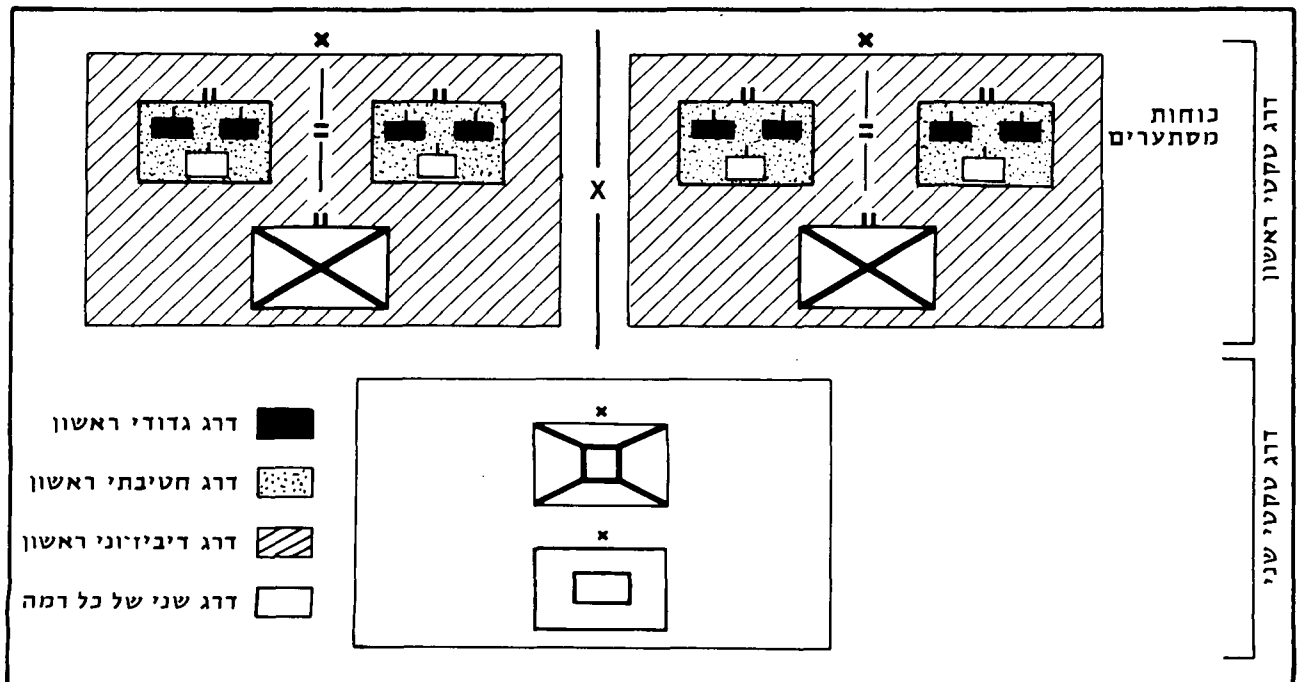
- א. נשמר העיקרון של ארגון הכוח בכל הרמות בשני דרגים ב. דיביזיית החי"ר המוגברת⁴⁰ חולקה לשלב הצליחה לשתי קבוצות עיקריות:
- כוחות החי"ר ואתם נשק מסייע יחידתי וטילים נ"ט גיש-אים הצולחים בסירות הסתערות ובמעבורות.
- טנקים, ארטילריה ודרגים הצולחים במעבורות ובגשרים.
- ג. ארגון הכוחות הנמנים על הקבוצה הראשונה לצליחה בגלים עוקבים, כמצוין בטבלה מס' 4.

טבלה מס' 4 — ארגון הכוחות הנמנים על הקבוצה הראשונה לצליחה בגלים עוקבים

הגל	עזיבת הגדה הקרובה	הגעה לגדה הרחוקה	לוח זמנים		אמצעי לחימה, תחמושת
			מועד השלמת ההתארגנות בגדה הרחוקה	הרכב הכוח הצולח	
ראשון	"ש"	"ש", ועוד 6 דקות		1. הכוחות המסתערים של גדודי הדרג הראשון של חטיבות הדרג הטקטי הראשון. 2. חוליות של קומנדו. 3. חוליות האיכון והתצפית של פלוגת המרגמות (82 מ"מ) הגדודית. 4. חוליות האיכון והתצפית של פלוגת המרגמות (120 מ"מ) החטיבתית ושל גדודי אגד הארטילרי החטיבתית.	מערכות שיגור טילים נ"ט, סאגר".
שני	"ש", ועוד 12 דקות	"ש", ועוד 18 דקות	"ש" ועוד 33 עד 40 דקות	1. פלוגות הדרג השני והחפ"קים הגדודיים של חטיבות הדרג הטקטי הראשון. 2. פלוגות טילים נ"ט, סאגר" נישאים מתוך גדוד הטילים, שצורף לכל דיבזיה. 3. חפ"קים וחוליות איכון ותצפית של גדודי ארטילריה.	24 מערכות שיגור טילים נ"ט, סאגר" נישאים; עם כל מערכת 3 או 4 טילים.
שלישי	"ש", ועוד 24 דקות	"ש", ועוד 30 דקות	"ש" ועוד כ-45 דקות	פלוגות הנשק המסייע של גדודי החי"ר של הדרג הראשון.	בכל גדוד חי"ר: 1. 4 תול"רים ב-10 עם 9 פצצות לכל תול"ר. 2. 6 תול"רים ב-11 עם 5 פצצות לכל תול"ר. 3. 6 מרגמות 82 מ"מ עם 12 פצצות לכל מרגמה. 4. 4 מק"כים נ"מ 12.7 מ"מ עם 150 כדורים לכל מק"כ.
רביעי	"ש", ועוד 41 דקות	"ש", ועוד 47 דקות	"ש" ועוד כ-60 דקות	השלמת מנת התחמושת לנשק המסייע היחידתי, מתוך עתודת התחמושת הנמצאת ברמת הגדודים.	עבור כל כלי נשק: 1. 4 טילים לכל מערכת שיגור טילים נ"ט, סאגר" נישאים. 2. 20 פצצות לכל תול"ר ב-10. 3. 8 פצצות לכל תול"ר ב-11. 4. 30 פצצות לכל מרגמה 82 מ"מ. 5. 520 כדורים לכל מק"כ נ"מ.

לוח זמנים

הגל	עזיבת הגדה הקרובה	הגעה לגדה הרחוקה	מועד השלמת ההתארגנות בגדה הרחוקה	הרכב הכוח הצולח	אמצעי לחימה, תחמושת
גלים 5-8	"ש", ועוד 55 דקות (משוער) ⁴¹	"ש", ועוד 110 דקות (משוער)		1. גדודי הדרג השני של חטיבות הדרג הטקטי הראשון. 2. חפ"קים של חטיבות הדרג הטקטי הראשון (בגלים 5, 6). 3. הפלוגה השלישית של טילים נ"ט, "סאגר" נישאים, מגדוד הטילים שצורף לכל דיביזיה. 4. חפ"קים של דיביזיות הדרג האופרטיבי הראשון (בגלים 7, 8). 5. מפקדות הארטילריה של האגדים הדיביזיוניים. 6. חוליות איכון ותצפית של האגדים הארטילריים של הארמיה.	12 מערכות שיגור של טילים נ"ט, "סאגר" נישאים.
גלים 9-12	"ש", ועוד 110 דקות	"ש", ועוד 145 דקות (משוער)		1. גדודי הדרג הראשון של חטיבת הדרג הטקטי השני (בגלים 9, 10). 2. החפ"ק של החטיבה הממוכנת הנמנית על הדרג הטקטי השני (בגלים 9, 10). 3. גדודי הדרג השני של החטיבה הממוכנת הנמנית על הדרג הטקטי השני (בגלים 11, 12).	נשק מסייע גדודי כמו הגדודים של חטיבות הדרג הטקטי הראשון.

טבלה מס' 5 — ארגון צליחת הכוחות הנמנים על הקבוצה השנייה

קבוצת משנה	לוח הזמנים של הצליחה	הרכב הכוח הצולח
ראשונה	„ש“ ועוד 7 שעות עד „ש“ ועוד 10 שעות.	1. גדודי הטנקים האורגניים של דיביזיית החי"ר. 2. אמצעים נ"ט נגדרים (תותחים 85 מ"מ של הפלוגות נ"ט החטיבתיות ושל הגדוד הדיביזיוני) ומתנייעים (טילים נ"ט „סאגר“ ו„שמל“, תול"רים ב-11 מותקנים על שריוניות או ג'יפים). 3. פלוגות המרגמות 120 מ"מ של חטיבות החי"ר. 4. רק"שים ורכב לפריסת קשר קווי. 5. השלמת מנת התחמושת של המק"כים נ"מ ושל פלוגות הלהבירים.
שנייה	„ש“ ועוד 10 שעות עד „ש“ ועוד 11 שעות.	1. גדודי ארטילריית שדה ובינונית, עם יחידת אש אחת לכל גדוד. 2. מכוניות עמוסות תחמושת להשלמת יחידת אש אחת לכל היחידות, אשר צלחו במסגרת הקבוצה הראשונה. חטיבת הטנקים הבינוניים, שצורפה לכל אחת מדיביזיות החי"ר.⁴²
שלישית	„ש“ ועוד 11 שעות עד „ש“ ועוד 12.5 שעות.	דרגים מנהלתיים גדודיים.
רביעית	„ש“ ועוד 12.5 שעות עד „ש“ ועוד 13 שעות.	דרגים מנהלתיים חטיבתיים.
חמישית	„ש“ ועוד 13 שעות עד „ש“ ועוד 13.5 שעות.	דרגים מנהלתיים דיביזיוניים.
שישית	„ש“ ועוד 13.5 שעות עד „ש“ ועוד 15 שעות.	

- גישור התעלה והעברת הטנקים של חטיבות החי"ר וחטיבות הדרג הטקטי השני בחסות החשיכה. באופן זה תתאפשר ההתייצבות של כל כוחות הדרג האופרטיבי הראשון עם אור ראשון בראשי הגשר הדיביזיוניים, נכונים לבלום את התקפות הנגד של כוחות הדרג הטקטי השני של צה"ל.
- באף לא אחד מהמקורות מצאנו סימוכין ל„ש“ כמועד בו פרצה המלחמה בפועל — שעה 1405. קרוב לוודאי שיש בכך משום אישור לדבריו של אחמד אסמאעיל עלי, אחרי המלחמה, לפיהם סוכמה שעת ה„ש“ סופית רק בעת הביקור שערך בסוריה ב-3 באוקטובר 1973. זאת, כפשרה בין עמדתם של הסורים שדגלו בפתחת המלחמה בשעות האור הראשונות, לבין עמדתם של המצרים שציידו ב„ש“ מאוחר, כפי שהדבר אכן מוצא את ביטוי במקורות הרבים.⁴⁶ לא ניתן להצביע בבירור על שינויים משמעותיים שחלו בעקבות הקדמת שעת ה„ש“ במתקפה כפי שבוצעה בפועל בחזית התעלה בהשוואה לתכנית.
- ביצוע שלב מערכתי א' נחלק לפי התכנית לשלושה שלבי משנה (ראה מפה מס' 2):
 - כיבוש ראשי גשר בעומק של כ-3 ק"מ עד „ש“ ועוד 4 שעות (המשימה הישירה של הדיביזיות).

היה מאפשר להם לתקוף כשהשמש מאחוריהם ומול עיניהם של המגינים, חיילי צה"ל. אולם, נימוק זה הוא פשטני במידה רבה ואינו ממצה, להערכתנו, את המכלול המלא של השיקולים שעמדו בפני המתכננים. מקורם של אלה בניתוחם-הם את יחסי הכוחות על כל מרכיביהם, עליהם נוספו הנתונים הקרקעיים המיוחדים של התעלה. דומה, כי בקבעם את שעת ה„ש“ לשעות אחה"צ המאוחרות, חשבו המתכננים להשיג את היתרונות הבאים:

- כוחות האויר המצריים יוכלו לתקוף באור אחרון אוירי מטרות בעומק האופרטיבי של סיני; לעומת זאת לא יאפ-שר ה„ש“ המאוחר לחיל-האויר הישראלי לתת ביטוי מלא לעוצמתו, אלא בבוקר יום ה„ע“ ועוד 1. כתוצאה מכך, כך קיוו המתכננים, יוכל השלב העיקרי של הצליחה ושל גישור התעלה להתנהל תוך הפרעה מוגבלת בלבד מצד חיל-האויר.
- הצליחה של הכוחות המסתערים, כיבוש סוללת העפר והתחלת עבודות ההכשרה ההנדסית בשעות האור האחר-רונות.

טבלה מס' 6 — נקודות צליחה וגישור בגזרת צליחה דיביזיונית

סוג נקודת הצליחה/גישור	מספר נקודות הצליחה בכל גזרה דיביזיונית	מספר הכלים הפועלים בכל נקודת צליחה	מספר הסכבים בשעה	הספק כל נקודת צליחה/גישור בשעה
נקודת צליחה למשאיות אמפיביות	4	1 משאית P.T.S. 2 משאיות K-61	3	P.T.S.: 3 משאיות גאז-63 עמוסות K-61: 6 גיפים עמוסים.
נקודת צליחה לדוברות 50 טון	3	2	2	4 טנקים בינוניים או אחד מהבאים: 8—10 משאיות עמוסות 4 תותחים עם גרורים 16 גיפים עמוסים.
נקודת צליחה לדוברות 96 טון	(1)	2	2	8 טנקים בינוניים או אחד מהבאים: 16—18 משאיות עמוסות 8 תותחים עם גרורים 32 גיפים עמוסים.
נקודת גישור של גשר כבד	2	1		גשר P.M.P.: 240 טנקים או 300—400 כלי רכב. גשר T.P.P.: 120 טנקים או 200 כלי-רכב.
נקודת גישור לגשר 4 טון (דמה)	1	1		60 כלי רכב קלים.
נקודת גישור לגשר חי"ר	(2)	1		
נקודת צליחה רורבית	1			
סה"כ מספר נקודות הצליחה/גישור	11 (14)			

טבלה מס' 7 — תכנון הקצאת אמצעי צליחה וגישור לשתי דיביזיות חי"ר

סוג נקודות הצליחה/גישור	מספר נקודות הצליחה/הגישור	מספר הכלים הפועלים בכל נקודת צליחה/גישור	סה"כ מספר אמצעי הצליחה/הגישור	ארמיה 2/גזרת דיביזיית חי"ר 16	ארמיה 3/גזרת דיביזיית חי"ר 19
משאיות אמפיביות	4	3	12	5	3
מעבורות מתנייעות G.S.P.	2	2	4	2	3
דוברות 50 טון (T.P.P.)	5	2	10	—	—
דוברות 96 טון (ביילי)	—	—	—	4	2
גשר 60 טון (P.M.P.)	1	1	1	—	—
גשר 50 טון	1	1 (T.P.P.)	1	1	1 (ביילי)
גשר 25 טון	—	—	—	1	1
גשר חי"ר	(2)	1	2	?	?
גשר דמה (4 טון)	1	1	1	1	1
נקודות צליחה רורביות	2			2	
סה"כ בגזרת דיביזיית חי"ר	16 (18)			16	

- העברת הדרג הטקטי השני והעמקת ראשי הגשר הדיביזיוני-ניים לכדי 8–10 ק"מ עד אור ראשון של יום ה, "ע" ועוד 1 (משימת הקרב של הדיביזיות).
- איחוד ראשי הגשר הדיביזיוניים לשני ראשי גשר ארמיו-ניים בעומק של 10–12 ק"מ עד תום יום ה, "ע" ועוד 1 (המשימה הישירה של הארמיות).⁴⁷

שלב משנה א'

בחסות מכת הפתיחה האוירית על יעדים בעומק האופרטיבי והטקטי שבסיני ואש ריכוך ארטילרית, החל מ, "ש" פחות 15 דקות ועד , "ש" ועוד 38 דקות,⁴⁸ אמורים הכוחות המסתערים של הדרג הגדודי הראשון מחטיבת הדרג הטקטי הראשון, לצ-לוח בחזית רחבה את התעלה בסירות הסתערות, להיאחז בגדה הרחוקה ברווחים שבין המעוזים ולפתוח בלחימה לכיבוש סוללת העפר.⁴⁹ הכוחות המסתערים כללו, נוסף לפלוגות החי"ר, חוליות צידי טנקים ויחידות קומנדו. אלה לא נועדו להשתתף בלחימה אלא לעבור את הסוללה ולהציב מארבים נ"ט בעומק הטקטי על הצירים אשר הוערך, כי העתודות הקרובות של צה"ל ינועו בהם לעבר התעלה (פירוט — להלן).

לאחר האחוותם של הכוחות המסתערים בסוללה, יצלחו הכוחות העיקריים של הדרג הטקטי הראשון בגלים עוקבים את התעלה, בגזרת צליחה דיביזיונית שרוחבה 6–7 ק"מ, ויכבשו עד , "ש" ועוד 3–4 שעות ראש גשר בעומק של כ-3 ק"מ. זאת, תוך בלימת התקפות נגד של עתודות הדרג הראשון שהוערך כי תונחתנה החל מ, "ש" ועוד 1–2 שעות. בכך תושג המ-שימה הישירה של הדיביזיות.

במקביל ללחימה לכיבוש ראשי הגשר, יחלו יחידות ההנדסה בפריצת פרוצות בסוללת העפר, בהכשרת העליות מהמים בגדה הרחוקה ובשיפור הירידות בגדה הקרובה. כן יחלו בהרכבת הדוברות והגשרים בסמוך לגדה הקרובה.⁵⁰ החל מ, "ש" ועוד כ-2 שעות ועד , "ש" ועוד 3–4 שעות, תצלחנה החטיבות הממוכנות של דיביזיות החי"ר בלא הנגמ"שים שלהן (החטי-בות נמנות על הדרג הטקטי השני). עד לסיומו של שלב משנה זה, תהווה את הדרג השני של הדיביזיות בגדה המזרחית.

במצב זה, בו השלימו כוחות החי"ר את צליחת התעלה, ייפסק זמנית, המשך התקדמותם. הכוחות ייערכו להגנה במקומותיהם עד להצטרפות הטנקים וגדודי הארטילריה האורגניים של חטי-בות החי"ר, אשר צליחתם תוכננה לשלב ביניים ב'. כנוכח, היו המתכננים מודעים לכך שכוחות החי"ר יימצאו בראשי הגשר בלא טנקים במשך 7 השעות הראשונות, לפחות, מהת-חלת הלחימה, ולכן עלולים להיות חשופים ליחידות השריון של צה"ל. הגנה נ"ט של הכוחות בשעות אלה נתפסה כקרי-טית, שכן העדרה עלול לחרוץ את גורל הצליחה כולה. המתכ-נים קיוו לפתור בעיה זו על-ידי שילוב של הדרכים הבאות:

- כוחות חי"ר מתוגברים באמצעים נ"ט מתוך דיביזיות החי"ר, אמורים היו להיות מונחתים במסוקים מאחורי כביש התעלה, ולפעול כקו עצירה נ"ט וכצידי טנקים על צירי ההתקדמות המועדים של העתודות הטקטיות הקרובות המרוכזות בתעוזים.⁵¹

- כל אחת מדיביזיות החי"ר קיבלה תחת פיקוד גדוד קומנדו מתוך מג'מועת הקומנדו של הארמיה.⁵² תוכנן כי גדודי

קומנדו אלה יצלחו בסירות את התעלה יחד עם הגלים הראשונים, ויפעלו בעומק הטקטי במרחק של עד כ-15 ק"מ ממזרח לתעלה. משימתם הוגדרה בלשון הבאה: „לאבטח את הפעילות של כוחות הדרג הראשון הלוחמים נגד המעוזים, ולנתק את המעוזים מהעתודות המקומיות והעתודות הטקטיות הקרובות, במיוחד מהטנקים". זאת, על-ידי פעולה בחוליות נגד מפקדות, עמדות ארטילרית ארוכות הטווח, מתקני ההצתה של פני התעלה ומערכת הקשר הקוי. כן יציבו מארבים ויגדודו מוקשים על צירי ההתקדמות המועדים של כוחות העתודה.

- במרחב של כל אחת משתי הארמיות ובחוף המזרחי של מפרץ סואץ אמורות היו לפעול מג'מועות קומנדו הנמנות על העתודה של המפקדה הכללית של הכוחות המזוינים. תוכנן כי גדודי הקומנדו של המג'מועות יונחתו במסוקים בליל יום ה, "ע"/יום ה, "ע" ועוד 1 בפתחים המערביים של המעברים ההרריים, בשטחים שולטים על ציר הכביש הצפוני, הכביש המרכזי והציר לאורך החוף המזרחי של מפרץ סואץ. כוחות הקומנדו, יחד עם כוחות אחרים שאמורים היו לחבור אליהם, ישארו במקומם עד , "ש" ועוד 18 שעות, ובכל מקרה יוכלו לעזוב את מקומם רק באישור המפקדה הכללית של הכוחות המזוינים.⁵³ משימתם הוגדרה כ, מאמץ לשבש את ההתקדמות של כוחות הנמנים על הדרג הטקטי השני, תוך הסבת מספר מירבי של אבידות במיוחד לכוחות השריון". זאת, במטרה לסייע לכוחות שתי הארמיות להשתלט במהירות על ראשי הגשר ולמנוע התערבות מוקדמת של כוחות הדרג הטקטי השני, בטרם יספיקו הכוחות הצולחים להתבצר בעמדותיהם בראשי הגשר.⁵⁴

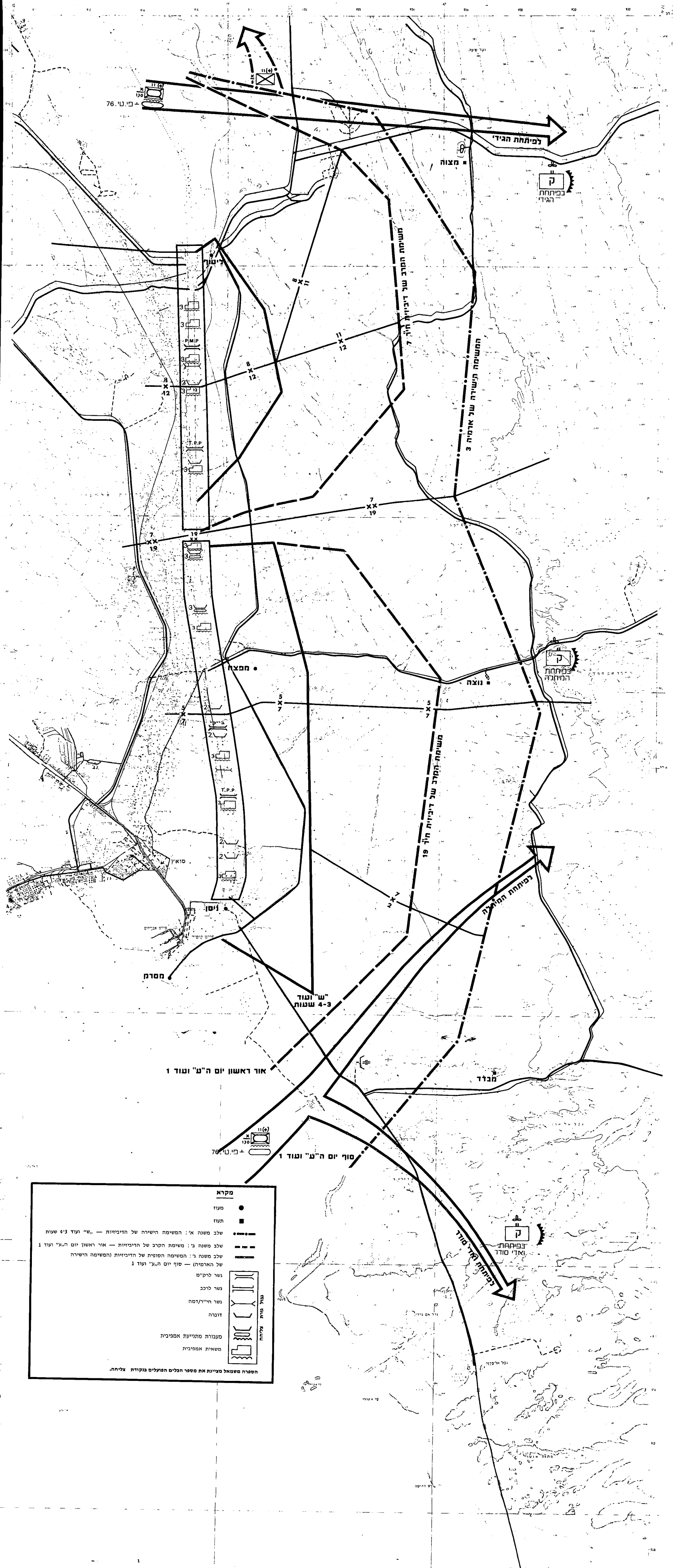
- נקבעה קדימה גבוהה להעברת היחידות נ"ט של כוחות החי"ר אל הגדה המזרחית במהלך שלוש השעות הראשונות של המלחמה. להלן סדר הצבר הנשק נ"ט בכל גזרה דיביזיונית בגדה המזרחית כפי שנקבע בתכנון:

הזמן	מרג"ט ר.פ.ג.י.ר	תול"ר ב"10	תול"ר ב"11	טילים נ"ט נישאים
, "ש" ועוד 60 דקות	140	34	24	24
, "ש" ועוד 120 דקות	292	42	36	48
, "ש" ועוד 180 דקות	314	54	54	48

- ירי של טנקים, תותחים נ"ט וטילים נ"ט מהרמפות שנבנו במיוחד למטרה זאת, בסוללת העפר שבגדה המערבית.⁵⁵

שלב משנה ב'

החל מ, "ש" ועוד 7 שעות ועד , "ש" ועוד 10 שעות — העברת גדודי הטנקים ופלוגות המרגמות 120 מ"מ של חטיבות החי"ר (הדרג הטקטי הראשון) במעבורות ועל הגשרים מהירי ההקמה. החל מ, "ש" ועוד 10.5 עד 11 שעות, ועד , "ש" ועוד 17 שעות — לחימה להרחבת כל אחד מראשי הגשר הדיביזיוניים לכדי 16 ק"מ והעמקתו לכ-8 ק"מ על-ידי החטיבה הממוכנת (הדרג הטקטי השני) וגדודי הטנקים של חטיבות החי"ר ובסיוע חטיבות החי"ר של הדרג הטקטי הראשון. בכך תושג המשימה הבאה של הדיביזיות.

טבלה מס' 8 — לוח זמנים מרוכז לפי התכנית של שלב מערכת א' (אירועים עיקריים של הצליחה והלהימה לכינוש ראש הגשר)

הערות	לוח זמנים	התחלה	ה א ר ע
עם המחלף אש הארטילריה — צליחת החוליות הראשונות של ציירי טנקים וכניסתה למים של חטיבה ממוכנת. עצמאית 130 באיור שלופה.	ש"ש, 15 ועוד 15 דקות ש"ש, 38 ועוד 15 דקות	ש"ש, 15 פחות 15 דקות ש"ש, 15 פחות 15 דקות	מכה פותחת מהאוויר ריכוך וסירע ארטילרי
הנחת גדרות הקומנדו ממסוקים — ש"ש, 4—3 ועוד 4 שעות (משוער) המשימה הישירה של הדיביזיות	ש"ש, 6 ועוד 6 דקות ש"ש, 60 ועוד כ-60 דקות ש"ש, 110 ועוד 110 דקות ש"ש, 6 ועוד 6 שעות ש"ש, 2 ועוד 2 שעות ש"ש, 4—3 ועוד 4 שעות ש"ש, 4—3 ועוד 4 שעות	ש"ש, 12 ועוד 12 דקות ש"ש, 60 ועוד 60 דקות ש"ש, 60 ועוד 60 דקות ש"ש, 60 ועוד 60 דקות ש"ש, 90 ועוד 90 דקות ש"ש, 120 ועוד כ-120 דקות	צליחת הגל הראשון של הכוחות המסתערים צליחת גדרות הדרג הראשון של חטיבות הדרג הטקטי הראשון צליחת החפ"קים של חטיבות הדרג הטקטי הראשון צליחת גדרות הדרג השני של חטיבות הדרג הטקטי הראשון פתיחת פראצות בסוללת העפר שבגדה המזרחית צליחת החפ"קים של דיביזיות הדרג האופרטיבי הראשון השלמת בניית גשרים למעבר ח"ר. צליחת החטיבה הממוכנת של הדרג הטקטי השני סיום שלב משנה א' בכינוש ראש הגשר
גשרים P.M.P. גשרים T.P.P. וביילי לפי המועד שחוכנו למעבר חטיבת הטנקים, החבירה לדיביזיות ח"ר 7 המשימה הבאה של הדיביזיות	ש"ש, 6 ועוד 6 שעות ש"ש, 7 ועוד 7 שעות ש"ש, 8—9 ועוד 9 שעות ש"ש, 9 ועוד 9 שעות ש"ש, 17—18 ועוד 18 שעות ש"ש, 11 ועוד 11 שעות	ש"ש, 2 ועוד 2 שעות ש"ש, 7 ועוד 7 שעות ש"ש, 11 ועוד 11 שעות ש"ש, 11 ועוד 11 שעות	הרכבת דוברות ומעבורות השלמת בניית גשרים מהירי הקמה למעבר רק"מ מעבר גדרות הטנקים של דיביזיות הח"ר השלמת בניית גשרים כבדים אחרים למעבר רק"מ התחלת מעבר חטיבת הטנקים, החבירה לכל דיביזיות הח"ר שלב משנה ב' בכינוש ראש הגשר
המשימה הישירה של הארמיות	סוף יום ת, ע" ועוד 1		השלמת שלב מערכת א'

במקביל ללחימה להרחבת ראשי הגשר והעמקתם, יועברו החל מ"ש" ועוד 11 שעות חטיבת הטנקים (הדרג הטקטי השני) ⁵⁶ וגדודי הארטילריה של הדיביזיות. המגמה היתה שכל הכוחות הנמנים על הדרג האופרטיבי הראשון, כולל הטנקים והסיוע, ישלימו את מעבר התעלה ואת היערכותם בראשי הגשר במשך ליל יום ה, ה, ע"י/יום ה, ע"י ועוד 1.

החל מאור ראשון של יום ה, ע"י ועוד 1, יימצאו הכוחות בראשי הגשר בכוננות לבלום את התקפות הנגד של כוחות הדרג הטקטי השני של צה"ל. משייבלמו וייהדפו התקפות הנגד, ירחיבו עוצבות הדרג הטקטי השני (חטיבת הטנקים והחטיבה הממוכנת של כל אחת מהדיביזיות) במהלך יום ה, ע"י ועוד 1 את בסיסי ראשי הגשר עד לכדי 16—20 ק"מ ויעמיקו אותם לכדי 8—10 ק"מ. בכך תושג משימת הקרב של הדיביזיות. במסגרת שלב ביניים זה, ייכבשו גם כל המעוזים, אשר לא הותקפו בשלב הביניים הקודם. ⁵⁷

שלב משנה ג'

שלב משנה זה הוא המשך ישיר וניצול ההצלחה שהושגה בשלב משנה ב'. תוכנן כי במהלך שלב משנה ג' יאוחדו עד לסוף יום ה, ע"י ועוד 1, ראשי הגשר הדיביזיוניים לשני ראשי גשר ארמיוניים רצופים בעומק של 10—12 ק"מ. בכך תושג המשימה הסופית של הדיביזיות, שהיא המשימה הישירה של הארמיות במסגרת שלב מערכתי א'.

הכוחות יתארגנו להגנה בראשי הגשר הארמיוניים, כשהם ערוכים בדרג אחד ועתודה. ⁵⁸ הכוחות יהיו בכוננות לבלום את התקפות הנגד של העתודה האופרטיבית (אפשר בשילוב עם העתודה האסטרטגית, אם זו תופנה לחזית התעלה) של צה"ל, אשר הוערך כי הן צפויות החל מאור ראשון של יום ה, ע"י ועוד 2. בו בזמן ישמרו הכוחות שעדיין לא צלחו — היינו הדרג האופרטיבי השני וכוחות נוספים, דוגמת חטיבות הגנה מרחבית — „על יציבות ההגנה ממערב לתעלה". כן הוקצו כוחות לסגירת „התפר" שנוצר בין שני ראשי הגשר הארמיוניים. ⁵⁹

בסיום שלב מערכתי א' אמורה היתה להיווצר בשטח תמונת המצב הבאה:

- ראש גשר של דיביזיית חי"ר 18 מוגברת ועוד חטיבת חי"ר עצמאית 135: איזור קנטרה — פורט פואד — „בודפשט". ⁶⁰
- ראש גשר של ארמיה 2: מאיזור האי אלבלח ועד דרומה לדוורסואר.
- ראש גשר של ארמיה 3: מדרום האגם המר הגדול ועד לראס סדר.
- כוח משימה בפיקוד מפקדת ים סוף: החוף המזרחי של מפרץ סואץ מראס סדר ועד 10 ק"מ דרומית לאלטור.
- לוח הזמנים המרוכז, לפי התכנית של שלב מערכתי א' — ראה בטבלה מס' 8.

הסד"כ בשלב מערכתי א'

לצליחת התעלה וכיבוש ראשי הגשר הוקצו, כנוכר, חמש דיביזיות חי"ר מוגברות ועוד שני כוחות משימה. למהלך הביצוע של שלב זה, תוגברה כל אחת מחמש דיביזיות החי"ר בכוחות הבאים:

- חטיבת טנקים בינוניים.

- לפחות גדוד קומנדו אחד.
- לפחות 10 גדודי ארטילריה מסוגים שונים.
- כשני גדודים של מערכות שיגור טילים נ"ט נישאים ומותקנים על רכב.
- כ-3 גדודי גישור בעלי ציוד גישור שונה, ועוד כחצי גדוד של רכב אמפיבי.

הסד"כ הפעיל כלל, כאמור, ערב המלחמה כ-2,200 טנקים בינוניים, מתוכם נכללו בסד"כ הכולל למתקפה כ-1,700 טנקים. לביצוע שלב מערכתי א' כללו עוצבות הדרג האופרטיבי הראשון קרוב ל-1,200 טנקים בינוניים לפי הפירוט בטבלה מס' 9.⁶¹

ארטילריה

מבחינה ארגונית פעלו יחידות הארטילריה במסגרות של אגדים ארטילריים שהוקמו בעוצבות הדרג האופרטיבי הראשון וב-ארמיה. נוסף על הארטילריה האורגנית של עוצבות החי"ר נכללו במסגרת אגדים אלה יחידות ארטילריה שנמנו על עתודת הארטילריה של המפקדה הכללית וכן יחידות הארטילריה של עוצבות הדרג האופרטיבי השני. (אלה האחרונות אמורות היו לחזור לעוצבות-האם שלהן עד תום השלב המערכתי הראשון. זאת, כדי לסייע לעוצבות-האם בעת השלבים המערכתיים הבאים).

הודות לשיטה זו של ציוות מוקדם של יחידות הארטילריה, סייעו לכל אחת מחמש דיביזיות החי"ר במהלך השלב המערכתי הראשון (לפחות בשלב הצליחה ובשלב הלחימה הראשוני-נים) מספר הקנים כדלהלן: ⁶²

- 250—300 קנים של ארטילריית שדה (תותחים בינוניים, הוביצרים, מרגמות כבדות, מטל"רים).
- 100—120 קנים של ארטילריה נ"ט ומט"נים — לפיצוח ביצורים בירי בכינון ישיר ולמשימות נ"ט.
- 100—120 מערכות שיגור של טילים נ"ט (כולל מערכות שיגור מותקנות על גמ"שים ב.מ.פי-1) ועוד כ-100 תול"רים.

בסה"כ הופעלו בשלב המערכתי הראשון מספר הקנים כדלהלן:

- ארמיה 2 — 800—900 קנים של ארטילריית שדה (מרגמות 120 מ"מ, הוביצרים 122 מ"מ ומעלה); כ-250 תותחים ומט"נים לפיצוח ביצורים ולמשימות נ"ט, ועוד כ-360 מערכות שיגור של טילים נ"ט.
- ארמיה 3 — 500—600 קנים של ארטילריית שדה; כ-190 תותחים ומט"נים לפיצוח ביצורים ולמשימות נ"ט, ועוד כ-250 מערכות שיגור של טילים נ"ט.

סיוע אויר

על כוחות האויר של מצרים הוטל לבצע את המכה הפותחת של המלחמה, כשמשימת הכוחות היתה לתקוף מטרות בעומק הטקטי והאופרטיבי שבסיני, דוגמת שדות תעופה קדמיים, מרכזי בקרה ושלטיה, סוללות טילים נ"מ ומפקדות. ⁶⁴ במסגרת הסיוע לפעולת הצליחה וכיבוש ראש הגשר, הוטל על כוחות האויר לשחק את הארטילריה ארוכת הטווח של צה"ל ולשבש את ההתקדמות של כוחות העתודה הטקטית של צה"ל לעבר התעלה. זאת, נוסף על הענקת מטריה אווירית לכוחות באזורי הריכוז ובשטחי ההיערכות ובשלב הצליחה והלחימה לכיבוש ראש הגשר.

טבלה מס' 9 — טנקים בינוניים בעוצבות הדרג האופרטיבי הראשון

עוצבה אופרטיבית/מאמץ	עוצבה	מספר הטנקים הבינוניים	סה"כ
מאמץ עצמאי לכיבוש הגיזורה הצפונית.	חטיבת חי"ר עצמאית 135	כ"50	כ"50
ארמיה 2	דיביזיית חי"ר 18 מוגברת	218	
	דיביזיית חי"ר 2 מוגברת	218	
	דיביזיית חי"ר 16 מוגברת	218	
סה"כ ארמיה 2		654	654
ארמיה 3	דיביזיית חי"ר 7 מוגברת	218	
	דיביזיית חי"ר 19 מוגברת	218	
סה"כ ארמיה 3		436	⁶² 436
מאמץ לכיבוש החוף המזרחי של מפרץ סואץ עד אלטור	חטיבה ממוכנת 1	31	31
סה"כ בדרג אופרטיבי ראשון			1,171

המטרה המרכזית של המלחמה היתה, אם כך, ניסיון לשנות את מצב הקיפאון שנוצר ביישוב המשבר המזרח-תיכוני, ואת עצם מצב, „הלא שלום ולא מלחמה“, שהיה פועל יוצא ישיר מהקיפאון. זאת, על-ידי הפעלת העוצמה הצבאית במלואה לשם יצירת נסיבות חדשות, אשר בסופו של התהליך יחייבו את ישראל לסגת מהשטחים הכבושים. מכאן, שהמלחמה כאקט צבאי נתפסה כאמצעי להוצאת המשבר המזרח-תיכוני מקפאוו ופתרונו בדרכים מדיניות, באופן התואם קרוב ככל האפשר את שאיפותיה של ההנהגה של מצרים.⁶⁰ במסגרת תפיסה זו את מטרת המלחמה, היתה קיימת אפילו נכונות להסתפק בהישגים צבאיים, מוגבלים מבחינת היקפם הקרקעי. שכן, כך העריך סאדאת, עצם אקט הפתיחה במלחמה — כשהוא בא על הרקע המצטבר של מצבה הכולל של מצרים מאז תום מלחמת „התשה“ — אפילו יותר מאשר ההישג בשטח, דיו לשבור את מצב הקיפאון. יתירה מזו, הפתיחה במלחמה תיצור מצב חדש באזור, שעצם היווצרותו יחייב את מעצמות העל להתערב לטובת הערבים, בכך שתפעלנה מערכת של לחצים, שתכוון בעיקרה כלפי ישראל. באופן זה עשוי להיפתח פתח להליכים מדיניים שיסתיימו, כך העריך, בכיוון הרצוי למצרים.

דומה, כי בדברים הבאים של סאדאת יש משום סיכום ממצה לדרך בה הוא מציג מאז תום המלחמה את אשר קבע, לדבריו עוד לפני המלחמה, כמטרתה:

„בעת שתיכננו את המלחמה וקבענו את יעדיה (הגענו למסקנה), כי החשוב ביותר אינו מספר הקילומטרים

לכל אחת משתי הארמיות הוקצו בתכנון מטוסי תקיפה במשימות סיוע לכוחות הקרקע. ההקצאה המלאה אמנם אינה מוכרה לכותב שורות אלו, אולם דומה כי המטוסים, אשר הוקצו לארמיה 3 כסיוע במהלך שלב מערכתי א' עשויים לתת לפחות מושג להיקף הסיוע שתוכנן:

- 2 גיחות של טייסת מטוסי תקיפה ליום ה„ע“ ועוד 1.
- 2 גיחות כנ"ל, לפי דרישה, ליום ה„ע“ ועוד 2.

סיכום — בחינת תכנית המתקפה לאור מטרות המלחמה

ההחלטה לפתוח במלחמה התגבשה אצל סאדאת וקבוצה מצומצמת מאוד של יועצים, לאחר תקופה ממושכת של לבטים ושל בחינת המצב על כל היבטיו. ביסודה של ההחלטה נמצאה המסקנה, כי המשך הקיפאון ומצב ה„לא שלום ולא מלחמה“ פועלים לרעת מצרים (והעניין הערבי כולו), ויוצרים שרשרת של השפעות גומלין, שליליות במהותן, על המערכת הלאומית הכוללת של מצרים. מאחר שכן, עדיפה מלחמה — ובמועד מוקדם ככל האפשר, אפילו תוצאותיה הצבאיות אינן ברורות מראש — על המשך המצב הקיים. ממסקנת יסוד זו התחייבה מסקנה נוספת, לפיה יש ללכת למלחמה עם אמצעי הלחימה המצויים ברשות מצרים בפועל. זאת, על אחת כמה וכמה משהשתכנעה ההנהגה המצרית, כי אין שום סיכוי סביר שמאזן יחסי הכוחות ויחסי החימוש ישתנה בזמן הנראה לעין לטובת הערבים, בגלל מדיניות החימוש בה נוקטות שתי מעצמות העל, כל אחת כלפי „לקוחותיה“ המקומיים.⁶¹

גיסא, וכך תגרום לשחיקה מהירה של הכוח הסדיר המוגבל של צה"ל).

* יצירת מצבים אופרטיביים, אשר יבליטו את היתרונות היחסיים של הכוח הערבי וינטרלו את היתרונות היחסיים של צה"ל:

- רכישת מאחז קרקעי בחזית פעולה רחבה, במגמה להשיג יתרון גדול ביחסי הכוחות כבר במצב הפתיחה.

- שחיקת חיל-האוויר על-ידי פיצולו והפנייתו למשימות סיוע קרקע ובאופן זה לגרום את שבירתו על-ידי מערך הטילים קרקע-אוויר.

- שחיקת השריון של צה"ל על מערכי החי"ר ושמירה על שלמות עוצבות הטנקים המצריות לביצוע שלב מערכתי ג'. זאת, באמצעות הקניית יכולת עמידה נ"ט לעוצבות החי"ר והימנעות מקרבות שב"ש בשלבי המלחמה הראשונים.

- בניית מערך מוגן יזום בראש הגשר (שלב), העצירה האופרטיבית, כאמצעי לשבור את התקפות הנגד של צה"ל. זאת, במגמה לשחוק את הכוח ההתקפי העיקרי של צה"ל (השריון) ולגרום לו מספר גדול ככל האפשר של אבידות. המערך המוגן היוזם נתפס גם, ככל הנראה, כאמצעי אשר יאפשר לקיים בכל עת את המאחז הקרקעי שכבר הושג, אפילו אם יהיה מוגבל בהיקפו.⁷¹

התכנית המבצעית — על שלושה שלבים — נמצאת, להערכת כותב שורות אלו, בצל המשך קיומו של מה שהוגדר על-ידי המצרים עצמם כ"מחסום הפחד". מקורו של זה בראש ובראשונה בויכרון הטרי, יחסית, של הכשלונות הצבאיים שהיו מנת חלקם של המצרים מאז מלחמת ששת הימים ואילך, וכן ממודעותם של המתכננים לעליונות באוויר של צה"ל וליכולתו העדיפה לנהל קרב שריון נייד (צמידותם של המצרים בתכנית, כמו גם בעת המלחמה, למטריית הטילים קרקע-אוויר, מהווה, לדעתנו, ביטוי ברור לחששם של המצרים מעליונות חיל-האוויר הישראלי וכך מהווה ביטוי להמשך קיומו של "מחסום הפחד"). בנוסף, מבטאת התכנית עובדת יסוד שניה, הנובעת באופן ישיר מהראשונה, והיא שהפיקוד המצרי אימץ אמנם את יסודות הדוקטרינה הסובייטית העכשווית ברמה הטקטית, אולם דחה במודע אותם יסודות ברמה האופרטיבית. את הביטוי הבולט ביותר למסקנה זאת ניתן למצוא בכך, שהתכנית קבעה ייצוב ראש גשר כיעד ביניים, שאמור היה להיות מושג בשלב מערכתי א' של המתקפה. כן קבעה התכנית שלב ביניים של "עצירה אופרטיבית" כמפריד בין שני שלבי הלחימה העיקריים — השלב שבמהלכו אמור היה להיות מושג יעד הביניים, והשלב שבמהלכו אמורים היו הכוחות להשיג את היעד המערכתי של המלחמה. לעומת זאת, ראש גשר ולכן גם, "עצירה אופרטיבית" (למעשה עצירה כלשהי) זרים לדוקטרינה הסובייטית העכשווית.⁷²

בחינה מדוקדקת של המהלכים הצבאיים אותם ביצעו הכוחות המצריים במהלך הימים הראשונים של המלחמה, מלמדת כי מהבחינה העקרונית, כמו גם בפירוט, נהגו אלה בהתאם לתכנית-האב של המתקפה, כפי שעובדה בראשית 1973 ועודכנה

מהאדמה הכבושה, אשר ישוחררו (במהלך המלחמה). ניפוץ תיאוריית הביטחון של ישראל היה חשוב יותר מכיבוש קו בר-לב; ההתגברות על חוסר האמון של העולם בנו, כדיבורנו וביכולת העשייה שלנו, היתה חשובה יותר מחציית התעלה; להוכיח כי ישראל הבלתי מנוצחת היא רק עניין של דמיון — היה חשוב מכיבוש ק"מ נוסף וזאת על-ידי שנגרום לכוחותיהם המזוינים אבידות גדולות ככל האפשר.⁶⁷

על בסיס ראייה זו את מטרות המלחמה, נקבעו לכוחות המזוינים, מראש, יעדים קרקעיים מוגדרים מבחינת היקפם: ההשתלטות על קו המעברים והיערכות הכוחות להגנה מורחה להם. עם זאת, קשה לקבל כפשוטו את הדגש החוזר ונשנה בדברי סאדאת ועוזריו, לפיהם נקבעה כבר לפני המלחמה חשיבות משנית להישגים הטריטוריאליים אותם אמורים היו הכוחות המזוינים להשיג,⁶⁸ שכן היקפו של המאחז הקרקעי שיימצא בשליטתם של הכוחות המזוינים עם סיום הקרבות עשוי לקבוע, ובמידה לא מעטה, את יכולתה של מצרים לנהל את המו"מ מתוך עמדה של כוח ובתנאים טובים יותר.

על קביעת היעדים השפיעה, כמובן, הערכת המצרים עצמם את יתרונותיהם ואת מגבלותיהם, במסגרת יחסי הכוחות הכוללים בינם לבין ישראל. במרכזה של הערכת יחסי הכוחות נמצאה הכרתם-הם את נחיתותם באוויר ואת יכולתם המוגבלת לנהל קרב שריון נייד בשטח פתוח, תוך הפעלת כוחות גדולים (לעומת זאת, ראו המצרים בקיום עוצמה סדירה גדולה הערוכה בקו המגע והנשענת על מערכת הגנה אווירית מוצקה, את יתרונם הבולט מול צה"ל). מהערכה זו את יחסי הכוחות, אפשר גם שהתחייב השיקול של השמירה על שלמות הכוחות כגורם שהשפיע השפעה חזרת על כך שלכוחות נקבע יעד קרקעי מוגדר כיעד האופרטיבי.

על בסיס הצטרפותם יחד של השיקולים שהוזכרו, נקבעה לכוחות המזוינים ההשתלטות על קו המעברים ההרריים ועל שדות הנפט במפרץ סואץ כיעד האופרטיבי של המתקפה.⁶⁹ וכך אמר סאדאת בהקשר עם הסוגיה שלפנינו: "תכניתנו וה-מטרה אותה הטלתי על המפקד הכללי היו לגרש את הישראלים אל מעבר למעברים... זו היתה התכנית והמטרה אותה קבעתי למפקד הכללי בפקודת קרב, עליה חתמתי ביום ג' שלפני המערכה. זה היה יום ה-6 או ה-7 לרמדאן".⁷⁰ דברים אלה, אשר לפי סאדאת השמיעם, "בפעם הראשונה באוזני עמנו, באוזני הערבים ובאוזני העולם כולו", מוצאים את אישורם ואת ביטויים המלא בתכנית המתקפה כפי שתארנוה בעמודים הקודמים.

תכנית המתקפה אמורה היתה לתת ביטוי אופרטיבי לשלוש מגמות מרכזיות, שמקורן בהגדרה הכוללת את מטרות המלחמה ובבחינה המפורטת של יחסי הכוחות:

* הפתעה אסטרטגית שתושג על-ידי עצם המלחמה, כמו גם על-ידי פריצתה ביוזמנית בשתי חזיתות.

* פיצול עוצמת צה"ל החל מראשית המלחמה ברמה האסטרטגית (פתיחה במלחמה בשתי חזיתות בעת וב-עונה אחת) וברמה האופרטיבית (פעולה ביוזמנית בחזית רחבה, אשר תאפשר מתן ביטוי מכסימלי לעוצמה המצרית-הסורית הגדולה מחד גיסא, ותנטרל ותפצל את כוחות צה"ל מאידך

בחזית, במצב בו לא הצליחו הכוחות המצריים להשיג באופן מלא אפילו את מלוא היעדים הקרקעיים המוגבלים, אותם קבעו לעצמם במסגרת השלב המערכתי הראשון. לעומת זאת, איפשרו חוסר התנופה והקיפאון שנוצר בעקבותיו לכוחות צה"ל לא רק לבלום את המאמץ ההתקפי, אלא גם לארגן מחדש את הכוחות, לרכוס ולעבור למתקפת נגד מערכתית, אשר העתיקה את המערכה לתוך מצרים. כל זאת, למרות עובדת היסוד שמצרים פתחה במלחמה בנתוני פתיחה אופטימליים מבחינתה ובכלל זה עדיפות מכרעת ביחסי הכוחות בשלב הפתיחה.

בסיום יש מקום להעיר, כי עסקנו במאמר זה בעיקר בהיבטים הצבאיים של המלחמה. המסקנות אותן הבענו בסוף הן אלו המתחייבות, לדעתנו, מניתוח ההיבטים הצבאיים של בחינת תכנית המתקפה לאור המטרות שלהשגתן יצא סאדאת למלחמה. מבחינה צבאית גרידא, ספק אם השיגו הכוחות המזוינים של מצרים הישגים משמעותיים, ומכל מקום ברור כי נכשלו בהשגת היעד המערכתי כפי שנקבע להם בתכנית. עם זאת, ברור גם כי זהו רק צד אחד של המטבע, שכן אין ספק כי בראיה כוללת של המלחמה, על כל היבטיה, תוצאות תוצא-תיה את ציפיותיו של סאדאת.⁷⁴ יש אפילו מקום להנחה כי מנקודת המוצא של המטרות הכוללות, טובות התוצאות במידה לא מבוטלת מהציפיות כפי שהועלו לפני המלחמה. בכך, כש- לעצמו, יש כבר יותר מאיוון גרידא להישגים הצבאיים המוגב-לים בלבד, כפי שהושגו במהלך המלחמה. אולם, בחינה מלאה של תוצאות המלחמה, על כל היבטיה, מחייבת דיון נפרד החורג מהמסגרת, הצרה יחסית, אותה הצבנו לעצמנו כמטרה במאמר זה.

באופן שוטף עד לפרוץ המלחמה. הקדמת שעת ה, ש, עליה סוכם ככל הנראה ב-3 באוקטובר, לא גררה בעקבותיה שינויים משמעותיים בתכנית המבצעית של השלב המערכתי הראשון. המצרים הצליחו לתת ביטוי מעשי לשלוש המגמות המרכזיות, אשר הינחו אותם בקביעת התכנית המבצעית: ההפתעה, המג-מה לפצל את כוחות צה"ל ויציירת המצבים האופרטיביים שפורטו לעיל. הצלחה זו אכן יצרה תוצאות טובות מבחינתם בכל הקשור ביחסי הכוחות עם פתיחת המלחמה, ואיפשרה את הצלחתם, היחסית, של הכוחות המזוינים בשלושה הימים הרא-שונים למלחמה. עם זאת, לא גרמו ההישגים שהושגו בשלב הפתיחה, כמו גם עצם האקט של הפתיחה במלחמה, ליתר העזה בהמשך ולנכונות ליטול סיכונים, שמשמעותם במצב שנוצר בשטח אינה אלא לשון אחר לכלל הצבאי היסודי של ניצול ההצלחה. במילים אחרות: „מחסום הפחד“ שהטביע את חותמו על התכנית המבצעית, לא נשבר באופן מלא גם משנפ-תחה המלחמה. לכך נוספו השאיפה לקיים בכל עת את ההישג שכבר הושג, יהיה מוגבל ככל שיהיה, והרצון לשמור על שלמות הכוחות. הדבקות בשתי המגמות האחרונות השפיעה מצידה, בבחינת השפעה חוזרת, על הזהירות ועל האיטיות, אשר איפיינו את מהלכי הפיקוד הצבאי המצרי הגבוה.⁷⁵ עקרונות התכנית המבצעית, ההערכה הבסיסית של היתרונות והמגבלות ביחסי הכוחות והמשך קיומו של „מחסום הפחד“, יצרו, בפועל, בהצטרפם יחד תכנית מבצעית סכמטית. הדבקות בתכנית, למרות השינויים שחלו במצב בשטח, דוגמת ההצלחה הראשונית שנוצרה הודות להפתעה וכשלון מתקפת הנגד של פיקוד הדרום ב-8 באוקטובר, מנעה בעד הפיקוד המצרי הגבוה לנצל את ההצלחה שהושגה בשלב הפתיחה. יתרה מזו, אי ניצול ההצלחה גרם במישרין קיפאון

הערות

בדרכנו, יהיה אשר יהיה. לקחתי בחשבון, כי אנו נהיה המרויחים (אפילו) מבלי להתחשב בתור צאה (הצבאית). — מהזכרונות המוקדמים של נשיא מצרים, אלאהראם, 3 באוקטובר 1975.

6. תפיסה זו את המלחמה ואת מטרותיה שונה ביסודה מתפיסתם של הסורים, שותפיהם של המצרים במלחמה האחרונה. בניגוד לסאדאת, לא האמין נשיא סוריה אסד בתועלת אפשרית העשויה לצמוח מהליכים מדיניים. החזרת רמת הגולן בכוח נתפסה כחלק ממאבק מוזין כולל שיש לנהל נגד ישראל, נגד עצם קיומה כישות יהודית ריבונית באזור. בעיצומה של המלחמה נתן אסד פעם נוספת ביטוי מלא לתפיסה זו, בנאום שנשא בדמשק ב-16 באוקטובר, באמרו: „כוחותינו... ימשיכו לחלום בכוחות האויב עד אשר נחזיר את עמדותינו באדמה הכבושה (היינו רמת הגולן) ונמשיך לאחר מכן עד אשר נשחרר את האדמה כולה“ (היינו — פלסטין). לכן גם נקבע כיבוש כל רמת הגולן עד לנהר הירדן והשתלטות על מעברות הירדן מצדו המערבי של הגבול כיעד של הכוחות המזוינים הסוריים ולא בהכרח היעד הסופי. בהתאם לתפיסת יסוד זו, דרך ההסדר המדיני פסולה שכן היא כרוכה במשא ומתן, בפשרות ובויתורים (דיון מפורט בעמדתה של סוריה ראה ד"ר א. רבינוביץ: המשטר הסורי, המלחמה ושלאלת הסדר, סקירה חודשית, גיליון מס' 3, מרס 1974, עמ' 25—31). בלא להתעלם מנימת ההתנצחות הפומבית, המאפ-יינת באחרונה את יחסי סוריה עם מצרים, דומה כי הדברים הבאים של דובר סורי רשמי מבטאים היטב את השוני בתפיסת

1. בעניין זה ראה סא"ל אבי שי: מלחמת יום הכיפורים בעיני המצרים, „מערכות“, 245, יולי 1975.
2. א. סאדאת בראיון ששודר בטלביזיה הלבנונית, לפי סיכנות הידיעות המזרח תיכונית (להלן סימו"ת) מקהיר, 9 באוקטובר 1974.
3. הנוסח העברי של כל המובאות ממקורות ערביים לפי תרגום של „עיתים מזרח“.
3. סאדאת, בנאום ב-22 ביולי 1975 בפני הוועידה השלישית של האיחוד הסוציאליסטי הערבי (להלן אס"ע), מפלגת השלטון של מצרים, לרגל יום השנה למהפכה — רדיו קהיר, 22 ביולי 1975.
4. לדברי סאדאת נמצאה מצרים ערב המלחמה קרובה ל„נקודת האפס מהבחינה הכלכלית“, בלא אפשרות להמשיך ולממן את ההוצאות הגדולות. הובהר לו עליידי מנהיגי מדינות ערב מפיקות הנפט, כי בלא הפתיחה במלחמה אין למצרים שום סיכוי לקבל סיוע כספי של ממש ממדינות אלה. (ראה בהקשר זה את דברי סאדאת בראיון עם עורך היומון הלבנוני אלנהאר, עיסאן תויגי, כפי שהתפרסם עליידי סימו"ת מקהיר ב-7 בספטמבר 1974; כן גם סאדאת בראיון עם עורך השבועון הלבנוני אלסבוע אלערבי לפי סימו"ת מקהיר, 8 באוקטובר 1974; סאדאת בנאום ב-1 במאי 1975 בעצרת עם שנערכה באסייט — רדיו קהיר, 1 במאי 1975).
5. סאדאת בשיחה עם עיתונאים שביקרו יחד עימו ב-2 באוקטובר 1974 בחדר המלחמה של המפקדה הכללית של הכוחות המזוינים — אלאהראם, 3 באוקטובר 1974. בהזדמנות אחרת הדגיר זאת במילים הבאות: „קיבלנו החלטה נחושה לחצות כל מכשול העומד

לעמוד בהן, ניתן למצוא במאמר אותו כתב הייכל במהלך מלחמת „ההתשה“. במאמר זה, שהתפרסם באלאהראם ב־12 באפריל 1969, כתב הייכל על המערכה, „אשר אם תנוהל כהלכה, תאלץ בסופו של דבר את ישראל לסגת מהשטחים. זו חייבת להיות מערכה אשר תאפשר לכוחות הערביים... להרוס 2—3 דיביזיות של הצבא הישראלי ולהשמיד לו 10—20 אלף חיילים... אני מדבר על מערכה מוגבלת, אולם תהיה זו מערכה אמיתית שתסב לצבא הישראלי תבוסה בלתי מעוררת. אם תתרחש מערכה אמיתית כזו, אזי עשויה השפעתה הפסיכית לוגית — נוסף על תוצאותיה החומריות — לתקן את „מאון האימה והביטחון“ (וזהו לשון אחרת ל„דוקטרינת הביטחון הישראלית“) במאבק הערבי-ישראלי לטובת הערבים ולרעת ישראל בצורה ודאית ואולי מכרעת“. במאמר שכתב בתום השבוע הראשון למלחמת אוקטובר (אלאהראם, 12 באוקטובר 1973), ניתח הייכל את התוצאות של ימי המלחמה הראשונים. בחזרו לבעיית האבידות בצד הישראלי, הדגיש הייכל את הנקודות הבאות:

- הסבת אבידות כבדות ככל האפשר לכוחות האויב, היתה למעשה האסטרטגיה אליה התכוון הפיקוד הכללי של הכוחות המזוינים ואשר בוצעה בכישרון ובהצלחות.
- השמדת כוחות האויב היא אשר תפתח את השער בפני המטרות הגדולות דוגמת (שחרור) האדמה, הרצון הפוליטי (של הערבים) ועוד.
- השמדת הכוחות המזוינים של האויב היא התמריץ הגדול ביותר למוראל של כוחותינו... אשר לצד הישראלי, זהו הדבר היחיד, אשר יזעזע את ישראל עמוק עמוק.

17. על המשמעות של המלחמה הממושכת לגבי ישראל עמד הייכל בהרחבה, בין היתר, בטור השבועי שלו באלאהראם, 7 במרץ 1969.

18. סאדאת נוהג לקשור יחד את משך המלחמה עם הסולידריות הערבית. לדעתו „אילו לא היתה (המלחמה) ארוכה, אי אפשר היה לגבש עמדה ערבית מאוחדת. נוסף לכך שישאל לא צפתה מלחמה ארוכה“ (ראיון עם סלים אללוני, בעליו ועורכו של השבועון הלבנוני „אלחואדית“, שהתפרסם ב־15 באוגוסט 1975). אספקט נוסף אותו חוזר ומזכיר סאדאת בהקשר זה הוא, שבמהלך הביקור, אותו ערך בסעודיה בסוף אוגוסט 1973, העמיד המלך פייצל את מילוי הדרישה הבאה, כתנאי להפעלת נשק הנפט על־ידי סעודיה (והמדינות האחרות מפיקות הנפט): „אם תפתח במערכה, אל תפסיק אותה כעבור שעה או יום. המשך במערכה כדי שתאפשר לנו לנקוט עמדה ערבית מאוחדת“ (סאדאת בפגישה שקיים ב־28 בינואר 1975 בפריז עם משתלמים מצריים בצרפת — רוז אליוסף, 3 בפברואר 1975. הווה: סאדאת בראיון שהעניק ב־19 באוקטובר 1975 לעיתון הכונית אל־קבס — סימונת מקהיר, 22 באוקטובר 1975). היינו: כדי שהמלך פייצל יוכל לארגן חזית מאוחדת של שליטי המדינות המפיקות נפט, במטרה לאיים בשלב ראשון ובהמשך להכריז על אמברגו בייצוא הנפט, זקוק הוא לזמן ולהיווצרות של נסיבות מתאימות, שהינן גם כן פונקציה של משך המלחמה.

19. אחד אסמאעיל עלי בראיון עם מחמד חסנין הייכל.

20. תכנית המלחמה קבעה שהכוחות ישארו תחת החיפוי של חומת הטילים, כדי להפחית את מספר הנפגעים בקרבם, ובו בזמן לגרום לאויב אבידות רבות ככל האפשר (אחמד אסמאעיל עלי בהוצאה שנסא ב־16 באפריל 1974 בפני סטודנטים הלומדים מחוץ למצרים — סימונת מקהיר, 18 באפריל 1974). שיקול זה של שמירה על שלמות הכוחות, חוזר ומופיע לעתים קרובות בדברי אחד אסמאעיל ובדברי מפקדים אחרים בניסוחים שונים. כך, למשל, אמר שר המלחמה בראיון עם הייכל: „מטרה אחת עמדה לנגד עיני ורבעה על מצפוני וזהו (המטרה של) השמירה על שלום כוחותי. ידעתי מה רב היה המאמץ אותו השקיעה מצרים בשיקום הצבא. היה עלי לפשר בין ידיעתי את היקף המאמץ הזה, אשר (מצרים) לא תוכל לחזור עליו בקלות, לבין הגשמת מטרת המלחמה. ידעתי כי המשמעות של איבוד צבאנו, תהיה שמצרים

המלחמה על־ידי כל אחת משתי המדינות: „אנו שאפנו לשחרר את האדמות הערביות הכבושות. ההנהגה המדינית של מצרים שאפה לחצות את התעלה ולהישאר על גדותיה בלא (אפילו) לנסות) לחדור לעומק. זאת, מתוך רצו להניע את העניין במישור העולמי“ (הלואא מצטט טלאס, שר ההגנה של סוריה, בראיון עם עיתונאים סוריים לרגל יום השנה השני למלחמת אוקטובר — סימונת מדמשק, 5 באוקטובר 1975).

7. סאדאת בראיון לשבועון המצרי רוז אליוסף, 23 בספטמבר 1974.

8. המושייר (מרשל) אחמד אסמאעיל עלי, מי שכיהן מאז ה־26 באוקטובר 1972 כשר ההגנה וכמפקד הכללי של הכוחות המזוינים של מצרים, בראיון עם מחמד חסנין הייכל — אל־אנואר, 18 בנובמבר 1973 (להלן אחמד אסמאעיל בראיון עם הייכל).

9. אחסאן עבד אלקדוס, מי שעמד לפני המלחמה בראש בית ההוצאה אל־אח'באר והיה עיתונאי „החצר“ של סאדאת: המאמר השבועי על המצב המדיני — אח'באר אליום, 28 באפריל 1973. הערכה זו של עבד אלקדוס את „מלחמת ההתשה“, אשר נכתבה כחצי שנה לפני מלחמת אוקטובר, נראית לנו כמשקפת יותר את הערכתו דאו של סאדאת מאשר התייחסותו של אחד אסמאעיל לאותה התקופה, כפי שהושמעה אחרי המלחמה כשאמר: „דעתי היתה כי מלחמת ההתשה הינה את מטרותיה בתקופה בה נוסחה“ (אחמד אסמאעיל בראיון עם הייכל).

10. אחד אסמאעיל בראיון עם הייכל.

11. ההתמודדות עם „דוקטרינת הביטחון של ישראל והבסתה“, כמטרת היסוד של המלחמה, חוזרת ומופיעה בהבלטה רבה כמעט בכל ההתבטאויות של סאדאת (ובעקבותיו גם התבטאויותיהם של מפקדי הצבא הבכירים) מאז תום המלחמה. כך לדוגמה: סאדאת בראיון עם ע'סאן תויני (לעיל 4); סאדאת בנאום שנשא במרץ 1975 בפני חברי מועצת העם — רדיו קהיר, 29 במרץ 1975; אחד אסמאעיל עלי בראיון עם עבד אלסאתאר אלטוילה מחבר הספר „מלחמת שש השעות ביומנו של כתב צבאי“, אוקטובר 1974 (לפי פרקים מהספר כפי שהתפרסמו בשבועון הלבנוני אל־אסבוע אלערבי, 11 בנובמבר 1974).

12. סאדאת בראיון עם הד"ר תקלא והד"ר דרויש, מחברי הספר „מלחמת שש השעות“. לפי פרקים מהספר שפירסם פארוק אלטויל בשבועון אחריר סאעה, 8 במאי 1974.

13. המצרים רואים במה שמכונה על־ידם „דוקטרינת הביטחון הישראלית“ את אחד מסימני ההיכר הבסיסיים של הישות הישראלית. מחמד חסנין הייכל הקדיש במשך השנים רבים ממאמריו השבועיים לניתוח „דוקטרינה“ זו, ונדמה כי ניתן לראות בו את המנסה הטוב ביותר לתפיסה הנוכחת. ב־26 במאי 1967, בתקופת „ההמתנה“ שקדמה למלחמת ששת הימים, כתב הייכל כי אחרי הכרזתו של עבד אלנאצר על חסימת מצרי טיראן, הבעיה הניצבת בפני ישראל — אינה „שאלת מפרץ עקבה, אלא שאלה גדולה הימנה — זו של פילוסופיית הביטחון הישראלית כולה; הפילוסופיה עליה התבסס קיומה של ישראל מאז לידתה“. חסימת המצרים הציבה לדעתו אתגר בפני „פילוסופיית הביטחון“ ולכן „אין לישראל מנוס אלא השימוש בנשק וההתנגשות המזוינת עם קע"מ“. הייכל חזר לסוגיית דוקטרינת הביטחון כמה פעמים במהלך מלחמת „ההתשה“ (כך למשל במאמריו מה־7 במרץ וה־12 באפריל 1969). בעיצומה של המלחמה האחרונה ניתח פעם נוספת בהרחבה את יסודותיה של הדוקטרינה. במאמר שהתפרסם באלאהראם ב־19 באוקטובר 1973, כתב בין היתר: „מטרתנו בשלב הנוכחי של המאבק המזוין היא (שבירת) דוקטרינת הביטחון הישראלית“.

14. סאדאת בנאום שנשא ב־2 בינואר 1975 בפני משתתפי ועידה שהוקדשה לנושא „מצרים בשנת 2000“ — רדיו קהיר, 2 בינואר 1975. הווה: סאדאת בראיון עם ע'סאן תויני (לעיל 4).

15. סאדאת בראיון עם מוסא צברי, עורכו דאו של היומן המצרי אל־אח'באר. הראיון, שמהווה פרק בספרו של צברי „מסמכי מלחמת אוקטובר“, פורסם בשבועון המצרי אח'באר אליום ב־3 באוגוסט 1974.

16. מושג על היקף האבידות, אשר לדעת המצרים לא תוכל ישראל

- במדמותיהם (בדבר פרטים לגבי גרסתו של הייכל בנוגע לתכנית המתקפה השונות ראה, Mohamed Heikal: The Road to Ramadan, Collins, London 1975, pp. 155 — להלן: הייכל, הדרך לראמאדן).
31. בבדיקת המסמכים הרבים, אשר נפלו לידי כוחות צה"ל בעת המלחמה, מצאנו את ה-14 בינואר 1973 כתאריך מוגדר, המוקדם ביותר של תכנית-האב למתקפה. אישור לכך, שהגרסה האחרונה של תכנית-האב אכן הוכנה בראשית 1973, ניתן למצוא בדברים הבאים שאמר סאדאת אחרי המלחמה, לפיהם, "היתה תכנית ההתקפה מוכנה כבר בינואר 1973". (ראיונו עם עורך השבועון הלבנוני אלאסכוב אלערבי, שהתפרסם ב-8 באוקטובר 1974. כך גם בראיון עם עבד אלרחמן אלשרקאוי שהתפרסם ב-13 בינואר 1975 בשבועון המצרי רוו אליוסף).
32. כל נקודות הציון לפי מפה 1:250,000, גיליון 449 (אל-ערשי), הוצאת אגף המדידות, איווסט 1974.
33. המדובר בחטיבה ממוכנת 1 מדיבזיה ממוכנת 6, אשר נקבע כי לשם ביצוע המשימה תתוגבר בגדוד שדה (תותחים 25 פאונד) ובפלוגת טילים נ"ט, "שמל" (מותקנים על ג'יפים מסוג גאז'י). מדרום לראס מסלה אמורה היתה החטיבה לפעול תחת פיקודה של מפקדת פיקוד ים-סוף (פיקוד היס-האדום במינוח המצרי). בפועל, הצתה החטיבה את התעלה ב-9 באוקטובר בשעות הערב, ונבלמה באיזור ראס מסלה. כוחות קומנדו שהונחתו בחוף המזרחי של מפרץ סואץ בשעות אחר-צהריים המאוחרות של ה-6 באוקטובר, חלקם הושמד והנותרים נשבו על-ידי כוחות צה"ל.
34. ביוצא מן הכלל אחד (פירוט להלן), הוגדרה במקורות המצויים ברשותנו העצירה האופרטיבית והמעבר לשלב המערכתי הבא בלשון סתמית, וזה מהבחינה העקרונית, כדלהלן: אחרי עצירה אופרטיבית — במהלכה יסיימו כוחות הארמיה (או הדיבזיה) את בלימת התקפות הנגד, תוך גרימת אבדות גדולות ככל האפשר לכוחות האויב בקרבות הגנה מאורגנים — יתכוננו כוחות הארמיה (או הדיבזיה) להמשך ההתקפה לעומק וכו'... עם זאת, מצוי ברשותנו גם מקור אחר, בו צוינו 7 ימים כמשך הזמן שתוכנן לשלב העצירה האופרטיבית. יתרה מזו, באחת מההבטות איוותי אחרי המלחמה, אמר שר המלחמה אחמד אסמאעיל עלי, כי בתכנון המקורי נקבע ה-15 באוקטובר כיום בו אמורה היתה להיפתח המתקפה במסגרת השלב האופרטיבי השלישי (אחמד אסמאעיל עלי בראיון עם הכתב הצבאי של רוו אליוסף, עבד אלסתאר אלטוילה, לעיל הערה 11). היינו: התאריך בו נקב אחמד אסמאעיל תומך באופן מלא בגרסה אותה הזכרנו לעיל (המלחמה החלה ב-6 באוקטובר; סיום שלב א' אופרטיבי לפי התכנון המקורי — "ע" ועוד 1, היינו: 7 באוקטובר, ועוד 7 ימים עצירה — 14 באוקטובר. בתום שלב העצירה האופרטיבית, 15 באוקטובר, חידוש המתקפה). עם זאת, מן הדין לחזור ולציין, שזוהי התבטאות יחידה משפע ההתבטאויות של אחמד אסמאעיל ושל מפקדים בכירים אחרים בה ישנה התייחסות לשלב הנוסף של המתקפה בציון תאריך קונקרטי.
35. בכל המקורות ישנו תכנון מפורט של ביצוע שלב אופרטיבי א', מבחינת כוחות ומשימות (עד לרמה של גדוד) ומבחינת לוח המומים. לעומת זאת, התכנון של השלבים הבאים הוא כללי ביותר. נקודה זו מחייבת הבהרה: הדוקטרינה הסובייטית גורסת תכנון בפירוט מקסימלי של המשימה הישירה המוטלת על המפקד האופרטיבית הממונה. אשר למשימה הבאה, התכנון יהיה כולל, ויצביע על כיוון כללי של התקדמות הכוחות, תוך ציון היעדים. התכנון המפורט של המשימה הבאה אמור להתבצע תוך כדי ביצוע המשימה הישירה ויקח בחשבון התפתחויות בשטח ואת מצב כוחות האויב. המתכננים המצריים נהגו בעבודת המטה שלהם בדיוק בהתאם לכללים הדוקטרינריים ואת התוצאה מצאנו במקורות השונים.
36. לקראת ביצוע שלב מערכתי ג' אמורה חטיבת הטנקים להצטרף מחדש לעוצבת האם שלה.
37. בעת המעבר של החטיבה דרך ראש הגשר של דיבזיה ח"ר 19 ועד הגעתה לראס מסלה — החטיבה תחת פיקוד מפקדת ארמיה 3 (לעיל, הערה 33).
- תיכנע ואם מצרים תיכנע, הרי תאבד לדור הזה ולדורות הבאים". אין, כמובן, לשלול דברים אלה ודומיהם, וקרוב לוודאי כי השיקול של השמירה על שלמות הכוח אכן נלקח בחשבון בעת התכנון. עם זאת, דומה גם כי המשקל המכריע שניתן לשיקול זה, כפי שעולה בבירור אפילו רק מהמובאות שהובאו כאן, משקף במידה רבה מחשבות שלאחר המלחמה ונועד לתרץ, בין היתר, את הדרך בה נוהלה המלחמה בפועל.
21. אחמד אסמאעיל עלי הגדיר בראיון עם הייכל את היתרונות, אשר המתקפה בחזית רחבה אמורה היתה להעניק לכוחות המצריים, באופן הבא: פיצול המאמץ האווירי של צה"ל; התקפות חילי האוויר תהיינה לכן בכל אחת מגזרות הלחימה בעוצמה קטנה; הפסקות הישראליות תתקשנה באיתור המאמץ העיקרי; ייגרם איחור בהתקפות הנגד של כוחות היבשה, בגלל הניסיון לאתר את הכיוון של המאמץ העיקרי.
22. על השיקולים ברמה הטקטית והפטרונות שנמצאו, עמד בהרחבה הפריק (לוט' גנרל) סעד אלדין אלשאדלי, מי שכיהן מאז מאי 1971 כראש המטה של הכוחות המזוינים, בראיון עם מוסא צברי, עורכו (דאז) של היומון הקהירי אלאח'באר. הראיון התפרסם ב-21 בנובמבר 1973.
23. דומה כי הערכה זו מוגזמת ומבטאת את האפשרות החמורה ביותר לגבי כוחות, ולא בהכרח את ההערכה הריאלית.
24. מישל מסוים לגבי ההערכה המצרית את ההיקף ואת הכיוונים של המאמץ ההתקפי במהלך פעולות הסיכול, ניתן לקבל מהפקודות של ארמיה 3 שנקלחו כמסמכי שלל. נלקחה בחשבון התקפה של שתי חטיבות ח"ר (אחת מהן אפשר שתהיה חטיבת צנחנים) ועוד חטיבה משורינית באחד משני הכיוונים הבאים: דרום האגמים או סואץ, כאשר הטנקים יוחפו בדוברות. במקביל, הצנחת/הנחתת חטיבת ח"ר (או חטיבת צנחנים) ועוד שתי פלוגות טנקים באיזור ביר-עדיב (פלוגות הטנקים ככל הנראה בהחפה).
25. במקורות מאוחרים לא הוזכרה הפעלתם של מתקני ההצתה. אם דבר זה אינו מקרי, אזי אפשר כי יש בכך ביטוי להערכה אליה הגיע המודיעין המצרי, לפיה מתקני ההצתה אינם פעילים והושג ארו במקום כביום הונאחי. (להערכה זו הגיעו המצרים בעקבות פעילות אינטנסיבית של סיורים שבוצעו בקו המעוים בקיץ 1973). ואכן, כידוע, לא הופעלו שום מתקני הצתה של פני התעלה במהלך המלחמה. אולם, המצרים חזרו בפרסומים הגלויים לסוגיה זאת וטענו, כי בלילה שקדם למלחמה, סתמו חוליות קומנדו את הפתחים של מתקני ההצתה במלט וכך מנעו את הפעלתם. כן הצביעו על שביתת באחד המעוים של מה שהגדירו כחוליות מהנדסים שנמצאה לדבריהם במקום, לשם אחזקת מתקני ההצתה והפעלתם בעת הצורך. המטרה בפרסומים אלה היא, ככל הנראה, להוכיח שצה"ל אכן התכוון להפעיל את מתקני ההצתה, ורק תושייתם של הכוחות המצריים מנעה זאת (דוגמה אחת מיני רבות, לדרך הצגה זו של הדברים ניתן למצוא בראיון של הלואא (כיום פריק אול) מחמד אלעזי אלגמסי, מי שהיה בעת המלחמה ראש אג"מ במפקדה הכללית של הכוחות המזוינים (כיום שר המלחמה), שהתפרסם ביומון המצרי אלאח'באר ב-29 במאי 1975).
26. אין זה מן הנמנע כי הערכת המצרים את דרכי הפעולה האפשריות של צה"ל בזירה זו, מקורה בלקחים מתקופת "מלחמת ההתשה", בעיקר הפשיטה המשורינית שביצע צה"ל בחופו המערבי של מפרץ סואץ (9 בספטמבר 1969).
27. לא כולן היו מבצעות במלחמה.
28. אחת מהן — חטיבה ממוכנת עצמאית 130 (חטיבת ח"ר של הצי), פעלה בזמן המלחמה במרחב ארמיה 3 — הושמדה, בחלקה הגדול, כבר ב-6 באוקטובר. החטיבה כללה שני גדודים מצויידים בנגמ"שים אמפיביים, גדוד טנקים קלים (טנקים אמפיביים פ.ט. 76) וגדוד נ"ט.
29. מספר המסוקים בסד"כ הסתכם בכ-160 כלים מדגמים שונים.
30. לדברי הייכל הוכנה תכנית "גראניט 1" במחצית הראשונה של 1970. אחרי שהושלמה הקמת מערכת ההגנה האווירית והטילים קרקע-אוויר, כולל הסוללות שאוישו בצוותים סובייטיים, הוצבו

38. אמורה לפעול בשלב מערכתי ג' כמאמץ עצמאי, במשימה לכבוש את איזור רומאני — מצפן (נחלים).
39. בהקשר עם מתקני ההצתה ראה לעיל, הערה 25.
40. כל אחת מחמש דיביזיות החי"ר — המהוות את הדרג האופרטיבי הראשון — תוגברה לשלב הצליחה וכיבוש ראש הגשר בכוחות הלוחמים העיקריים הבאים (אלה נמנים על עוצבות הדרג האופרטיבי השני ועל העתודה של המפקדה הכללית): חטיבת טנקים בינוניים; 10-12 גדודים של ארטילריה (שדה, בינוניים, מרגמות כבדות ומטל"רים); גדוד תומ"תים נ"ט; עד גדוד טילים נ"ט "סאגר" נישאים ועוד גדוד מוקטן של טילים נ"ט "סאגר" מותקן גם על גבי שריוניות ב.ר.ד.מ. (או טילים נ"ט "שמל" מותקנים על גופים מסוג גאנר-69).
41. ההסתייגות "משוער" היא של כותב שורות אלו.
42. במתכוון לא נקבעה מראש הקדימה לצליחת חטיבה זו, שכן מועד צליחתה יהיה נתון לשיקולו של מפקד הדיביזיה בהתאם לקריאתו את הקרב. עם זאת, הוזכרו במסמכים שלוש אפשרויות:
- אחרי הקבוצה הראשונה, במידה שמפקד הדיביזיה יעריך כי צפירה התקפת נגד מצד האויב תוך זמן קצר.
 - אחרי הקבוצה השניה, במידה שמפקד הדיביזיה יעריך כי לא צפירה התקפת נגד תוך זמן קצר. מצב זה הוא העדיף ביותר. במקרה כזה יעברו יחד עם הטנקים גם הדרגים הגדודיים.
 - אחרי הקבוצה החמישית.
43. זו אינה הקצאה מדויקת של אמצעי הצליחה והגישור, אלא רק מסגרת שנועדה להציג אפשרות אחת — אופטימלית מבחינת הרצוי — כאשר במהלך התכנון המבצעי המפורט צריך היה להתאים כמות זו של אמצעים למצאי הקיים באותה עת. אי לכך נקבעו אלטרנטיבות לאמצעים אלה או אחרים, במידה שהמצאי לא יאפשר הקצאה של מלוא הכמות כפי שפורטה כאן. כך, למשל, נקבע כי 30 דוברות כבדות — כל אחת במעמס של 96 טון ומסוגלת להעביר במסוב אחד שני טנקים בינוניים — הן שוות "ערך" מבחינת כושר המעמס לגשר כבד אחד לרק"מ מסוג T.P.P. או ביילי. (דוגמות להקצאה בפועל של אמצעים — ראה בטבלה מס' 7). בין אמצעי הצליחה שנמנו כאן, חסרות מעבר רות אמפיביות מתנייעות G.S.P. — אפשר משום שבמועד בו נעשה התכנון, עדיין לא היה ברור המספר המלא של מעבורות שיהיה במצאי בסמוך ליום ה"ע" (בפועל פעלו בכל גזרת צליחה דיביזיונית לפחות 4 מעבורות כאלו).
44. במקור הוריי צוינה שעת ה"ש" במילים הבאות: "לפנות בוקר של היום הראשון למבצעים".
45. אחד אסמאעיל עלי בראיון עם הייכל. על גרסה זאת חזר הלה עוד כמה פעמים מאז פורסם ראיון זה. תיאור מפורט יותר של השיחות שקיים אסמאעיל בדמשק, מצוי אצל הייכל בספרו "הדרך לרמדאן", עמ' 29-31. גרסה סורית, מאחרי המלחמה, בדבר ההשפעה שנועדה לקביעת שעת ה"ש" ל-1405 מצויה בראיון שהעניק שר המלחמה הסורי, הלואא (מייג'ור-גנרל) מצטפא טלאס לעיתונאים סוריים לרגל ציון יום השנה השני למלחמה (ג'יש אלשעב, 7 באוקטובר 1975).
46. במקורם תואמים אמנם המרחקים שנקבעו לעומק ראשי הגשר בכל אחד משלבי הביניים, מדדים דוקטריניים. היינו הם תואמים את המרחק בו מוצבת הארטילריה של החטיבות ושל הדיביזיות בתוך מערך קוי מבוצר. עם זאת, דומה כי במקרה שלפנינו מבטא עומק ראשי הגשר גם את המשמעות הקרקעית במרחב התעלה:
- שליטה בעומק של כ-8 ק"מ מעניקה למצרים שליטה על כביש התעלה ועל עמדות הירי לטנקים שהכין צה"ל מראש.
 - שליטה בעומק של כ-8 ק"מ מעניקה למצרים שליטה באש על ציר החת"מ ועלולה למנוע בעד כוחות צה"ל את השימוש בו, לפחות בקטעים ניכרים.

- שליטה בעומק של כ-12 ק"מ, משמעותה שכל ציר החת"מ נמצא בשליטה פיזית של הכוחות המצריים, כמו גם חלק מהגבעות השולטות על ציר זה ממזרח.
47. משך הזמן שתוכנן לאש הארטילריה המכונה, ממחיש באופן ברור את התיקונים והעדכונים שהוכנסו במהלך שנת 1973 בתכ"נ הית האב של המתקפה. בתכנית האב, מינואר 1973, נקבע כי ההכנה הארטילרית תחל ב"ש" פחות 5 דקות ותימשך עד "ש" ועוד 33 דקות — סה"כ 38 דקות. משעורכנה התכנית נקבע כי האש המכונה תחל ב"ש" פחות 10 דקות ותימשך עד "ש" ועוד 28 דקות. בתיקונים שהוכנסו בתכנית בספטמבר 1973 נקבע, כאמור, משך ההכנה הארטילרית ל-53 דקות, החל מ"ש" פחות 15 דקות ועד "ש" ועוד 38 דקות.
48. ככלל, נקבע כי ההשתלטות על סוללת העפר וכיבוש ראשי הגשר תבוצע בשלב משנה זה בין המעוזים המאוישים, או בלשון המתכננים "ברוחים שבין המעוזים" ובגזרות הבלתי מאוישות של סוללת העפר. המעוזים אמורים היו להיות מועסקים באש וכיבושם נדחה לשלב מאוחר יותר. על היוצאים מן הכלל נמנו המעוזים שבגזרה הצפונית ("בודפסט" — "אורקל" — "מפרקת"), אשר הותקפו על ידי הכוחות הצולחים מייד אחרי האחוזות בגדה המזרחית.
49. הרכבת הדוברות והמעבורות אמורה היתה להתחיל ב"ש" ועוד 2 שעות; התחלת הרכבת הגשרים נקבעה ל"ש" ועוד 2-3 שעות. כל העבודות ההנדסיות הכרוכות בפריצת סוללת העפר ובהכשרת שתי הגדות לירידה ולעליה מהמים, אמורות היו להסתיים לפני "ש" ועוד 7 שעות. באופן כזה תוכלנה דוברות להתחיל בהעברת כוחות ב"ש" ועוד 6 שעות. מעבר כוחות על גבי גשרים מהירי הקמה P.M.P., החל מ"ש" ועוד 7 שעות ומעבר על גבי הגשרים הכבדים האחרים (T.P.P. וביילי), החל מ"ש" ועוד 9 שעות.
50. במרחב של ארמיה 3 נקבע כי במהלך ההפוגה השלישית, שב- מסגרת האש הארטילרית המכונה (מ"ש" ועוד 22 דקות עד "ש" ועוד 28 דקות), יונחת מהאוויר כוח מתוך דיביזיית חי"ר 19 באיזור מצבת הויתרון, שעל ציר כביש המיתלה (ג.צ. 46283220 רשת סגולה), היינו בעומק של כ-4 ק"מ מזרחית לתעלה. הרכב הכוח: פלוגת חי"ר, פחות מחלקה, מתוגברת בפלוגה של 12 מערכות שיגור של טילים נ"ט סאגר נישאים ועוד 6 תול"רים ב"11. משימת הכוח: לפעול כקו עצירה נ"ט על צירי ההתקדמות (המשוערים) של העתודות הטקטיות הקרובות, המרוכזות במיתלה (ככל הנראה הייתה הכוונה לכוח הטנקים בתעוז "נוצה"). בפועל, לא הונחתו ממסוקים כוחות כאלה בזמן המלחמה, אפשר משום הקדמת שעת ה"ש" בהשוואה לתכנון המקורי.
51. ג'מ'ועת קומנדו — מסגרת מנהלתית ולא מבצעית, הכוללת 3-5 גדודים.
52. במרחב ארמיה 3 נקבעה חטיבה ממוכנת עצמאית 130, ככוח שיהבור אל גדודי הקומנדו שאמורים היו להיות מונחתים במער ברים. תוכנן כי גדוד ממוכן של החטיבה, מצויד בנגמ"שים אמפיביים ומתוגבר בשתי פלוגות של מערכות שיגור טילים נ"ט סאגר, יחצה בהישט עצמי את האגם המר הקטן בדורמו מייד עם התחלת האש הארטילרית המכונה ("ש" פחות 15 דקות). הגדוד יתקדם בציר הגדי ותחבור לגדוד הקומנדו, אשר כבר נחת מערבית למערב. יתרת החטיבה (גדוד ממוכן מצויד בנגמ"שים אמפיביים וגדוד טנקים אמפיביים פ.ט. 76) מתוגברת בפלוגה של מערכות שיגור טילים נ"ט סאגר, תחצה באור האחרון של יום ה"ע" את מפרץ סואץ באיזור אלעדביה ותנחת בחוף המזרחי, באיזור תחנת ההסגר העזובה (ג.צ. 46313062). החטיבה תתקדם בציר ואדי סדר ותחבור לגדוד הקומנדו באיזור ראס אלג'נדי. בפועל, בוטלה הנחתת הכוח בחוף המזרחי של מפרץ סואץ. החטיבה, ככל הנראה במלואה, הצתה בדרום האגם המר הקטן וסבלה אבידות כבדות, כבר שעות אחת"צ המאוחרות של ה-6 באוקטובר, משנתקלה בכוח ישראלי שעה שנעה על ציר כביש הגדי.

54. בפועל, נעשה ביום הראשון של המלחמה מאמץ מרכזי להנחית כוחות קומנדו ממסוקים במקומות הבאים: תל אלפרמה (ג.א. 45524346) שבציר הצפוני; כתיב אצבחה (ג.א.מ. 47083707) שבציר המרכזי מזרחית לטסה; ביר אבו-גרד (ג.א. 48082805) וראס אלג'נדי (ג.א. 51033000) שבציר ואדי סדר; בפתחת ואדי בעבע (מזרחית לראס בדרן — ג.א. 516203) ובפתחת ואדי פירן (מזרחית לראס שרתיב — ג.א. 519173) לאורך ציר הכביש, שבחופו המזרחי של מפרץ סואץ. חלקם הגדול של המסוקים שהובילו את כוחות הקומנדו נפגעו והופלו עוד בהיותם באויר או בסמוך לנחיתתם. באופן זה באו כוחות הקומנדו לכלל ביטוי מעשי רק באופן חלקי ביותר.
55. על תפקידן של הרמפות לטנקים שנבנו בגדה המערבית עמדו בהרחבה מפקדים מצריים אחרי המלחמה. מפקד דיביזיית חי"ר 2, הלואא חסן אברסעדה, תיאר זאת במילים הבאות: „מעל לרמפות יכלו הטנקים המצריים לסייע לכוחות החי"ר (שצלחו) להדוף את התקפות הנגד המשוריינות לפני שטנקים שלנו יוכלו לתצות את התעלה על-גבי הגשרים מזרחה" (עבודה מבאשר: „סיפורו של מפקד דיביזיית חי"ר 2 על קרבות שניהל במלחמת אוקטובר" — אלאהראם, 3 ביוני 1974). הכתב הצבאי של היוםון הקהירי אלג'מהוריה כתב, בין היתר: „המומחים המצריים בנו בגדה המערבית 86 רמפות לטנקים, שהיו הגורם המכריע באבטחת החצייה של כוחותינו" (אחמד עבד אל-קאדר: „סודות חדשים על ההכנות שנעשו לקראת מלחמת אוקטובר" — אלג'מהוריה, 2 באוקטובר 1975).
56. כפי שכבר הוזכר, הושאר לשיקול דעתו של מפקד דיביזיית החי"ר המועד בו יעביר את חטיבת הטנקים לגדה המזרחית. המועד אותו ציינו כאן, מתבסס על התכנון שנקבע לגבי מועד העברתה של חטיבת טנקים עצמאית 25, החטיבה שהיתה חבירה לדיביזיית חי"ר 7.
57. כך, לדוגמה, אמור היה גדוד קומנדו, מג'מועת הקומנדו של ארמיה 3, לכבוש „בשלב פיתוח המתקפה" את המעוז שבפורט תופיק (מוצב „המוח").
58. ככל הנראה, אמורות היו דיביזיות החי"ר להיערך קדימה בדרג אחד; חטיבות הטנקים, החבירות לדיביזיות, יתרכזו בעומק המערך ויהיו את העתודה.
59. נקבע כי דיביזיית חי"ר 7 (הדיביזיה הצפונית בראש הגשר של ארמיה 3) תהיה בכוננות „להטיל חטיבת חי"ר מוגברת עלימנת להשמיד את האויב (שיחזור ל-) בפרצה שבין ארמיה 3 לבין ארמיה 2, כן הוטל על מפקד הדיביזיה לאבטח את האגף הצפוני של הארמיה באש ארטילרית. אין ברשותנו פרטים משלימים לגבי הצעדים שתוכננו על-ידי מפקדת ארמיה 2, כדי לאבטח את „התפר" מצפון לדרום.
60. תוכנן כי בסיום שלב מערכתי א' תינתק דיביזיית חי"ר 18 מארמיה 2 ותקבל תחת פיקוד את החטיבה הממוכנת העצמאית 135. זאת, כדי להוות בשלב מערכתי ג' כוח משימה עצמאי שאמור היה להשתלט על ציר הכביש הצפוני עד למצפץ (נחלים).
61. כל הנתונים לפי תקן (בגדוד הטנקים — 31 כלים; בחטיבה — 94 טנקים).
62. עליהם יש להוסיף 22 טנקים קלים אמפיביים פ.ט.ס. 76 של חטיבת החי"ר העצמאית 130.
63. הנתונים לפי התקן והם אינם כוללים נשק מסייע יחידתי (תול"רים ב"10, ב"11; מר"טים ר.פ.ג.י. 7-7 ומרגמות 82 מ"מ).
64. מעודיות שהושמעו אחרי המלחמה, עולה כי תוכננה מכה אוירת חוזרת שאמורה היתה להתבצע כשעתיים אחרי המכה הראשונה. לדברי המצרים בולטה המכה החוזרת נוכח ההצלחה הגדולה שהושגה במכה האוירת הראשונה (ראת דרך משל דברי מפקד כוחות האויר המצריים הפריק (לוט. גנרל) חסני מבארק — כיום סגן נשיא מצרים — בראיון שהתפרסם בשבועון המצרי אלמצור ב"23 באוגוסט 1974, חסיק שעבאן: „ממבצעי כוחות האויר של מצרים במלחמת אוקטובר" — אלג'מהוריה, 27
- בנובמבר 1974). אם אמנם נקבע כך בתכנון, ברור שכללה זו להיות רק החלטה של הרגע האחרון. היינו אחרי ה"3 באוקטובר, היום בו סוכם ככל הנראה סופית על קביעת שעת ה"ש" ל"אור שכן, כזכור נקבעה בתכנית-האב למתקפה שעת ה"ש" ל"אור אחרון של היום הראשון למבצעים", השווה לאור אחרון אוירי.
65. אפשר כי למסקנה זו בדבר חוסר הסיכוי שיחול שינוי במאון יחסי הכוחות נודעה השפעה, בבחינת היוון חוזר, על התגבשות ההחלטה האופרטיבית של ההכרה לצאת למלחמה ברחיפות.
66. יש מקום להעיר, כי תפיסת המלחמה כפי שהגדירה סאדאת — היינו הפעלת הזרוע הצבאית לשם השגת יעדים קרקעיים מוגדרים במטרה להניע את ההליכים המדיניים כדי לקדם פיתרון מדיני ביסודו שיציב את מצרים מחדש בגבולות 1967 — היא במחנה הקונספציה הבסיסית של עבד אלנאצר, אותה ניסה ליישם במלחמת ההתשה. דומה, כי קביעה זו תופסת למרות ההבדל בעוצמת הכוחות שהופעלו ובשיטת הפעולה בכל אחד משני המצבים (השווה: סא"ל יונה, מדיניות המאבק של עבד אלנאצר, „מערכות" 223, יוני 1972, במיוחד עמ' 31).
67. סאדאת בנאום שנשא ב"28 בספטמבר 1974 בקהיר, לרגל יום השנה הרביעי למותו של עבד אלנאצר — רדיו קהיר 28 בספטמבר 1974.
68. דוגמה בולטת לדרך התייחסות זו ניתן למצוא בדבריו הבאים של אחמד אסמאעיל עלי: „לראשונה בתולדות הצבא המצרי קיבלתי, כמפקד הכללי של הכוחות המזוינים, הנחיות פוליטיות בכתב נוסף להנחיות הצבאיות... אחת מהנחיות אלה היתה להסב אבידות כבדות ככל האפשר לאויב תוך גרימת מינימום אבידות לנו ובלא לשים לב לגודל השטח אותו יכבשו כוחותינו" (בראיון עם עבד אלסתאר אלטולה — לעיל¹¹). כפי שכבר ראינו, ראו אמנם המצרים ברגישות הישראלית לאבידות בכוח אדם את אחת מנקודות התורפה הבולטות ביותר של ישראל. מבחינה זאת קרוב לוודאי, כי הסבת אבידות כבדות ככל האפשר לצ"ח, אכן נתפסה על-ידי המצרים כאחד האמצעים להשגת מטרת המלחמה. עם זאת, דומה כי גם ביטול המשמעות של ההישג הקרקעי, כפי ששמשמע מדברים אלה ודומיהם, משקף בראש ובראשונה את מהלך המלחמה כפי שהתנהלה בפועל, ויש בהם משום ניסיון מכוון לתרץ את כשלונם של הכוחות המזוינים בהשגת היעד האופרטיבי שנקבע להם בתכנית המבצעים.
69. „(במהלך המלחמה) הגשמונו רק את המחצית (הראשונה) של תכנית המערכה... התכוננו להשלים את המערכה עד המער ברים ושדות הנפט. במצב כזה היתה הופכת אדמת סיני הנותרת למרחב פתוח, הנתון בהישג ידינו בכל עת" — סאדאת בראיון עם עבד אלמנעם אלצאוי, אלג'מהוריה, 23 באוקטובר 1975 (בעוד שהחלק הראשון אכן מבטא את הכוונות שהציבו לעצמם המצרים טרם המלחמה ואת מידת הגשמתן בפועל במהלכה, ניתן, לדעתנו, להתעלם מהחלק השני של דברי סאדאת).
70. סאדאת בנאום שנשא בסואץ בפני חיילים של ארמיה 3 — סימו"ת מקהיר, 24 במרץ 1976 (יום ג' שלפני המערכה, ה"6 ברמד'אן, הוא ה"2 באוקטובר 1973). בהזדמנות קודמת אמר סאדאת, כי חתם על מה שכינה „הפקודה האסטרטגית" ב"5 ברמד'אן, ועל הפקודה שהגדירה לכוחות את המשימות, חתם ב"7 ברמד'אן (ראיון לטלביזיה הלבנונית, לפי סימו"ת מקהיר, 9 באוקטובר 1974) השווה: הייכל: „הדרך לרמד'אן", עמ' 26—27.
71. השאיפה לקיים בכל עת את המאוזן הקרקעי שכבר הושג, מקורה, להערכתנו, בהצטרפותם יחד של שלושה שיקולים עיקריים, הנובעים מהדרך בה ראו המצרים את המלחמה ואת מטרותיה: א. לשבור את הכוח ההתקפי של צ"ח, ולהסב לו את מירב האבידות על-ידי אילוצו לתקוף מערכים מבר צרים. ב. להאריך את משך המלחמה, דבר שהוערך כמצב, שישראל תתקשה לעמוד בו מבחינה משקית-כלכלית ומבחינת

משאביה המוגבלים בכוח-אדם (כאשר עצם הימשכותה של המל"חמה עשוי להגדיל את אבידות צה"ל בכוח-אדם ובאמצעי לחימה). מלחמה ממושכת נתפסה גם כאמצעי אשר יגדיל את הסיכויים לליכוד שורות העולם הערבי ולהפעלה אפקטיבית של נשק הנפט. ג. לנהל את המו"מ המדיני בתנאים האופטימליים למצרים. זאת, הודות לעצם קיומו של המאחז הקרקעי ברשות הכוחות המצריים, והודות, ואולי בעיקר, להשפעתן המצטברת של תוצאות שני השיקולים הראשונים.

72. בהקשר עם הסוגיה שלפנינו, די להצביע על כך שהדוקטרינה הסובייטית שוללת מאז ראשית שנות ה-60 את המונח "ראש גשר", שכן זה, בעצם הגדרתו, מרמז על ניהול הקרב כקרב סטטי. הדוקטרינה מתייחסת אל מכשול המים כאל מכשול קרקעי גרידא, מחייבת צליחה שוטפת של המכשול וניהול הקרב לאחר הצליחה כקרב תנועה נייד ושוטף. במסגרת ראייה זו את ניהול הקרב, מחייבת הדוקטרינה להכניס את הכוחות הנמנים על הדרג האופרטיבי השני לכל גזרת לחימה, בה השיגו כוחות הדרג האופרטיבי הראשון הצלחה, ולו גם מוגבלת. השואת תכנית המתקפה עם הדוקטרינה, מלמדת, אם כן, שמבחינות רבות נהגו המתכננים המצריים בהתאם לעקרונות הדוקטרינה הסובייטית, כפי שהתגבשו במהלך מלחמת-העולם השנייה ובשנים הראשונות אחריה, ולא בהתאם לעקרונות הדוקטרינה העכשווית.

73. אחמד אסמאעיל עלי תיאר בראיון עם הייכל את השיקולים שהניחו אותו בניהול המלחמה, בדרך בה ניהלה, במילים הבאות: "איני יודע אם היינו איטיים מכפי שהיה צריך. מה שאני יודע הוא, שאני דבקתי בתכנון. כוונתי היא, שהתכנית המקורית חייבה עצירה אופרטיבית לאחר השלמת החזית (היינו צליחת

התעלה), ולאחר אבטחת ראשי הגשרים — עצירה לשם הערכת המצב מחדש, לאור התגובות של האויב. זאת, כדי שאוכל להתכונן לצעד הבא (לשלב הבא) תוך נקיטה בצעדי זהירות מספיקים (קידום הטילים קרקע-אוויר לגדה המזרחית) ואז להתקדם". לו היה מקדם את הכוחות לפני שהעביר לגדה המזרחית את הטילים, הוסיף שר המלחמה דאז של מצרים, פירוש הדבר "שאני מטיל את מלוא הנטל על חיל-האוויר ומעמיס עליו משימה שהיא מעל ליכולתו. זאת, שעה שאני יודע כי השעות הקשות עדיין לפנינו". לדעתנו, יש להבחין הבחנה ברורה בין זהירות ומגמה להימנע מסיכונים מיותרים בתכנון ובביצוע, לבין קריאה נכונה של הקרב וניצול הצלחה, שעה שנוצרו התנאים המתאימים לכך. בעוד שאחמד אסמאעיל ניסה להסביר את פעולותיו כמבטאות זהירות, הנובעת ממערכת של שיקולים שנקבעו לפני המלחמה, הרי שבפועל חרגו אלה מאוד מזהירות גרידא. יתרה מזו, המודעות בנחיתות של כוחות האוויר המצריים מול חיל-האוויר הישראלי — כאחד המרכיבים למה שהגדרנו לעיל כ"מחסום הפחד" — בולטת בבירור בדברים אלה של שר המלחמה המצרי.

74. דומה, כי הדברים הבאים מבטאים היטב את התגשמות הציפיות של סאדאת: "היום אנו נמצאים במצב טוב בהרבה מזה שהינו בו לפני ה-6 באוקטובר 1973, שכן החזרנו לעצמנו את הביטחון העצמי שלנו ואת בטחוננו בכוחותינו המזוינים. ניפצנו את מחסום הפחד והפכנו לעיני העולם כולו מעם, שהעולם חשב אותו רדום ובלתי מסוגל למלחמה, לעם שגילה את עצמו ואת כוחו" (סאדאת בראיון עם עורך השבועון הלבנוני אלאסבוע אלערבי, שהתפרסם ב-8 באוקטובר 1974).

(המשך מעמ' 12)

של מערכות נשק מקובלות יותר ויותר הרסניות, שתקנינה למדינות קטנות יותר ויותר יכולת לגרום הרס למדינות גדולות מהן. אמנם קשה לחזות במדויק לאן תוביל ההתפתחות הטכנולוגית בתחום מערכות הנשק, אך נוכח נסיון העבר יש להניח כי כל טכנולוגיה גוררת אחריה פיתוחן של טכנולוגיות רבות חדשות.

הטכנולוגיה עשויה לטשטש בעתיד את משמעותה של כמות בכוח-אדם, ולתת בידי מעטים מערכות נשק שבעזרתן יוכלו לגבור על הרבים. נראה, איפוא, כי הפער הטכנולוגי שיהיה בין מדינה מסוימת לבין אויבותיה, הוא שיאפשר לה לקיים מאזן כוחות שיבטיח את בטחונה, את שלמותה ואת עצם קיומה. אף-על-פי-כן גם בעתיד תהיה הפעלתן של טכנולוגיות מתקדמות תלויה באיכות כוח-האדם שבידיו הן יופקדו. לכן תמשיך איכות האדם להיות הבסיס לכל מאזן הכוחות בעתיד הנראה לעין, ואותה חייבת ישראל להמשיך ולטפח בכל משאביה.

סיכום

המרכיב האיכותי היה מאז ומתמיד וימשיך להיות גם בעתיד הנדבך העיקרי בבניין צה"ל. הוא הדרך היחידה להתגבר על הפער הכמותי ההולך וגדל בינינו לבין שכנינו הערבים. אף-

על-פי-כן אחד מלקחיה של מלחמת יום-הכיפורים היה כי אין לזלזל גם במרכיב הכמות. כתוצאה מכך שוקד צה"ל מאז מלחמה זו על התעצמות ללא תקדים בכל המישורים. נקלטו מערכות נשק ואמצעי לחימה בהיקף גדול, הן מארצות-הברית והן מייצור מקומי; פותחו טכנולוגיות חדשות; נבנה סד"כ גדול ורב תכליתי; הוגדל אחוז המפקדים הקרביים; הושם דגש רב יותר על ניצול כל המשאבים הלאומיים לצרכי בטחון המדינה. על רקע התחזית לפיה בעתיד יגדל עוד יותר הפער הכמותי ביחסי הכוחות בין ישראל לעולם הערבי, חייבת ישראל לפעול ליצירת פערים לטובתה במישורים אחרים. דגש מיוחד יש לשים על פיתוח טכנולוגיות חדישות, ניצול יעיל יותר של כוחות ושיטות לחימה בהתאמה למערכות נשק חדישות וחשיבה אסטרטגית בלתי שגרתית.

הקצב המהיר של כניסת מערכות נשק חדישות לזירה — באוויר, בים וביבשה — פותח פתח להשגת עדיפויות בשדה הקרב באמצעות הפעלה יעילה ומפתיעה של כוחות צבא ואמ"צעי לחימה. טיפוח איכותו של הלוחם הישראלי, תורת לחימה בלתי שגרתית ומערכות נשק המנצלות טכנולוגיות חדישות, אם את כל אלה ישלב צה"ל בצורה נכונה, הוא יוכל להתמודד בהצלחה מול עדיפות ערבית כמותית ולנצח בכל מלחמה עתידה בינינו לבין צבאות ערב.

משאבית, או בחברה דמוקרטית אשר מתווה מראש את מרכיב כוח-האדם שיוקצה לצבא על-ידי מסגרת תקציבית, ומותרת את תהליך מימושו במסגרת כלכלת שוק חופשי. אם בודקים דגם של חברה דמוקרטית הנאלצת, בין יתר מטרותיה, להקצות חלק מהעוגה הלאומית לטיפול באתגר צבאי — גם כאשר הוא בעל משמעות קריטית לקיומה — האם גם כאן ניתן להניח את מרכיב כוח-האדם כנתון קבוע למתכנן בדרכו לבחור מערכות נשק? כאן מותנה השימוש במודל כמדיום תכנוני, בכך שהמנהיגות הפוליטית תבהיר לדרג המתכנן מראש את התחייבותה לגבי הנתון. דא עקא, שדרג זה מעצם טבעו אינו מיומן בדרך כלל להתחייב לכך, ללא זיהוי ברור של האתגר הבטחוני למערכת הפתרונות הנדרשת, כולל הקצאת נתח כוח-אדם מתוך הפוטנציאל הלאומי (במונחי כמות, איכות ומשכי שירות). במצב כזה אין מנוס למתכנן מלבצע מהלך הפוך, דהיינו עיבוד אלטרנטיבות של צבא דרוש, על-פי תורות לחימה שונות. מכאן עליו לגזור את הצירוף של המאמץ הכלכלי המתחייב בהשקעה במערכות נשק והמאמץ האנושי המתחייב בהקצאת כוח-אדם. כל אלה, במסגרת האילוצי הנובע מהפוטנציאל המצוי.

יוצא, איפוא, ששימונת התיאוריה והמודל מותנים, בין היתר, בשלושת הגורמים הבאים:

- מהות המשטר החברתי עבורו מתוכנן הצבא.
- יכולת המנהיגות הפוליטית לזהות יעדים ארוכי טווח ול-הגדיר סולם עדיפויות בקנה מידה לאומי למימושם.
- סיכוי לקיום איוון נכון בין הפיתרון הנדרש לבעיה הבטחונית, לבין ההכרעה הפוליטית על הקצאת העוגה הלאומית בזמן נתון ולאורך זמן (יתכן שכאן יש אמנם מקום לנתונים היסטוריים).

אם נניח מצב של מענה חיובי לשלושת התנאים הללו, הרי שהמתכנן הנוהג על-פי תיאוריה כזאת יכול לנהוג לפי אחת משתי הדרכים הבאות:

- * להניח מערכת הכרעות אלטרנטיביות בנושא כוח-אדם ולהגיע לדגמים שונים של הצבא, במסגרת מערכת הפתרונות האפשריים לבעיה נתונה.
- * לקבל תכתיב בתחום כוח-אדם ולהצביע על דמות הצבא שניתן לקבל לפי תכתיב זה בצירופים שונים של מערכות נשק ברות הישג.

בהנחות אלה אפשר לטעון שהתיאוריה המוצעת יכולה להיות כלי תכנוני במישור בחינת אלטרנטיבות בתכנון ארוך טווח. כך גם נגיע למסקנה שהתיאוריה המוצעת מתייחסת לדרג התכנון הבטחוני העליון, ויתכן שאף בהנחות פחות חמורות מאלו שהונחו לעיל, מעבר לזיהוי האקולוגיה של התיאוריה, כדאי לנסות להעריך את התרומה הסגולית שניתן להשיג על-ידי יישומה.

מימד הזמן

תהליך עבודת המטה המוצע יוצא ממרכיב כוח-אדם כנתון, דרך התאמה של מערכות נשק כדי להגיע לדמות הצבא. ארגון

אל"מ שמחה מעוז מציג תיאוריה שתכליתה להצביע על התוצר שניתן לקבל בתשלובת של „טכנולוגיה, אמצעי לחימה וצבא“. על-פי תיאוריה זאת ניתן לגזור מהתשלובת שני דגמים בסיסיים של צבא עתיר טכנולוגיה: האחד בעל אופי „גמיש“ והשני „קשיח“. תיאוריה זאת מועמדת למבחן אמפירי לפי שיקול הקורא, כאשר בסיכום המאמר מודרך הקורא לבסס את המבחן על הכרת המבנה ונסיבות ההתפתחות של צבאות בעבר, אך במיוחד בהווה.

כיצד ליישם?

כדי להימנע מחכמה שלאחר מעשה, עדיף לייחס תיאוריה לתחום העשייה, מאשר להפוך אותה לכלי ניתוח בהיסטוריה צבאית, לרבות זאת של ההווה. עם זאת, מאחר שניתן לזהות מקרים פרטיים דומים לשני הדגמים הבסיסיים (הגמיש והקשיח) בעבר הקרוב אלינו ולעצמנו — לרבות עימותיהם ביניהם — הרי שתרומת ההיסטוריה למבחן, היא ביכולתנו לזהות במהלכה אתגרים בעלי תוחלת חיים גבוהה וממושכת בעתיד.

בחירת מערכות נשק, רכישתן וקליטתן; הכשרת מפעילים ומפקדים; עדכון הארגון ותורת הלחימה — כל אלה הם תהליכים הצורכים זמן. יוצא, איפוא, שחיווי אתגרים ומרכיבים היסטוריים בעלי תוחלת חיים גבוהה מחד, ומשך הזמן הנדרש לבניית צבא — במידה שהנתון ההיסטורי מנבא אפשרות סבירה להפעלת פוטנציאל צבאי — מאידך, מחייבים לערוך מבחן יישום התיאוריה במישור התכנון ארוך הטווח, והתנאי ליישומה הוא הוכחת יכולתה להוות מדיום תכנוני יעיל.

תהליך של תכנון ארוך טווח

תהליך התכנון לטווח ארוך מחייב שיהיו בו שלושת המרכיבים הבאים:

- * זיהוי מצבים ומטרות המחייבים קיומו של פוטנציאל צבאי בעל משמעות רלבנטית.
 - * הצגת מערכת פתרונות אלטרנטיביים בפני הדרג המחליט.
 - * תרגום הפיתרון הנבחר לתכנית פעולה תכליתית.
- התיאוריה המוצעת ליישום טוענת כי תמצית הרציונאליות בקונטקסט של מטרה וגויסה רציונאלית לארגון הצבא, היא „בהתאמתן של מערכות נשק לכוח-אדם, למען מיצויים המלא של שני גורמים אלה“. ביתר בהירות נקבע כי „צבא הוא בראש וראשונה שילוב מושכל של אמצעי לחימה“ שסוגיהם נקבעים „על בסיס איכותו של כוח-האדם שאמור להפעילם, ומהם נגזרות גם תורות המלחמה וטכניקות הלחימה של אותו צבא“. מתכנן אשר דבק בתיאוריה זאת ופועל לאורך ציר המודל הנגזר ממנה, צריך לקבל כנתון את מרכיב כוח-האדם (איכות וכמות) ולהתאים אליו מערכות נשק מסוימות, כך שצירוף מאוזן של שניהם ייצור בסופו של דבר צבא, כולל ארגונו ותורת הלחימה שלו.

מצב כזה של כוח-אדם כנתון קבוע למתכנן, יכול להתקיים לכאורה בחברה טוטאליטרית היכולה להתחייב להקצות למתכנן מרכיב מוגדר של כוח-אדם במסגרת תהליך הקצאה פיזי של

החשיבה בתהליך כזה לוקה במגרעת חמורה של העדר משמעות מימד הזמן. שילוב מימד הזמן במודל — גם כאשר מניחים בתחילת הדרך תמימות דעים ברמה של מטרות ויעדים — מחייב הנחות חמורות בדבר משמעות המשתנים לאורך זמן:

- יציבות ההסכמה על מטרות ואמצעים במסגרת דמוקרטית, גם כאשר יש חילופי שלטון.
- זהות בין אמירה ועשייה.
- התאמה בין אופי המסגרת החברתית ותרבותה, לבין אופיו של הצבא המתוכנן כפי שהיא תבטא בארגון, תורתו ואופן חינוכם ואימונם של לוחמיו ומפקדיו כתהליך תוצאתי.

מתכנן שינסה לפעול על-פי הנחות כאלה חייב להניח רמת יציבות פוליטית ורמת הסכמה רחבה ועמוקה בממדים שאנו בדרך כלל לא מכירים במערכות דמוקרטיות. כמו כן חייב המתכנן לשקול יכולת לקיים צבא בעל אופי שונה מהמסגרת החברתית היוצרת אותו. הצורך בהנחות חזקות מסוג זה חושף נקודת תורפה ביכולת התיאוריה להוות בסיס מנחה לעבודת מטה במישור התכנון. עם זאת, מצביעות ההנחות על האפשרות להשתמש בכלי מחשבתי לבחינת החלטות או הכרעות בין אלטרנטיבות, כגון: בניין צבא בעל יכולת תפקוד ירודה, יחסית, מיכולתו הפוטנציאלית; או בניין צבא בעל אופי שונה מתרבות חברת האם. אנו מגיעים, איפוא, למסקנה אפשרית שהתרומה הסגולית עשויה להינתן בקטע התכנון של בחינת הכרעות אלטרנטיביות בטרם תוסכם ותיקבע המדיניות, אשר תוביל ותניע את תכנית העבודה.

שינוי זווית הראיה

ניסינו עד כה לעשות שימוש בתיאוריה כפי שהוצעה. ננסה

הערות המחבר

רשימתו של אל"מ בהט אינה בבחינת תגובה למאמרי, אלא הרצאת דברים בעלת תוכן עצמאי ומגמות משלה, הנוטלת אמנם ממאמרי איילו נקודות משען לפיתוח רעיונותיה. לרוב דבריו של אל"מ בהט אני מסכים ללא שיוור של היסוס. עם זאת, אני מוצא לנכון להעיר מספר הערות לגבי נקודות אחדות ברשימתו, הקשורות באופן הדוק לדברים שהוצגו על-ידי.

לדעתי תולה אל"מ בהט משא כבד מדי בקולרו של ה"משטר", בכל הקשור לתכנון כוח-האדם לצבא. בכל חברה, ויהיה משטר רה אשר יהיה, איכותו של כוח-האדם היא בגדר נתון קבוע וידוע, לפחות בטווח הקצר, ואילו מגמות התפתחותה של האיכות לטווח הבינוני והארוך ניתנות לחיזוי מובהק ביותר. יתכן שהקצאה כמותית של משאבי אנוש לביטחון, כלשאר השימושים בחברה, היא בבחינת נתון שמידת ערפולו נמצאת ביחס ישר למידת הדמוקרטיה של המשטר, אך גם כאן יש לשאר הנסיבות משקל מכריע, לדעתי. מכל מקום, נראה לי שאין לקבל את קביעתו זו של אל"מ בהט כאקסיומה, אלא כהשערה, אשר ככזו נזקקת מטבעה למבחן אמפירי המתאים לאימותה או דחייתה.

בהתבססו על השערה זו כאילו כבר אומתה, מסיק אל"מ בהט שנוהל התכנון מחייב קיומן א-פריורי של תורות לחימה, אשר

עתה לצאת מזווית ראייה שונה. נניח כי תורת הלחימה, הארגון ומערכות הנשק של צבא מסוים אינם נובעים מטיב כוח-האדם בו כנתון הקבוע, אלא מיעודו של אותו צבא. מכאן ננסה להעריך את מימד כוח-האדם הנדרש בכמות ובאיכות. ניתן, כמובן, להיכנס לצירופי ביניים של מערכות נשק וכוח-אדם, לעומת אתגר נתון. בסופו של דבר, בכל צירוף יהיו טכנולוגיה ומערכות נשק לכשעצמן מרכיבים נייטרליים. הלוחם, הוא אשר, "נותן חיים" לצירוף. אם עמדה כזאת מקובלת על הקורא, הרי שהאתגר המחשבתי אשר מציבה התיאוריה הוא בחשבון הנפש של חברה הניצבת מול אתגר בטחוני. ניתן לתאר אתגר כזה במספר שאלות:

* האם בנתונים ידועים על אפשרויות רכש ופיתוח היקצתה החברה את כוח-האדם הדרוש ליצירת הצבא שייקרא לעמוד מול האתגר.

* האם יש איזון, הלכה למעשה, בין הרכב הערכים וסולם ההעדפות החברתיות לבין התביעה שמציבה החברה לפרט בצבא, אשר נדרש לשאת בעול הבטחוני בגופו ובנפשו, גם כאשר בחינת כוח-אדם והקצאתו לכשעצמה מסתיימת במענה חיובי.

סיכום

צבא אינו תוצאה של צירוף פשטני של כוח-אדם וטכנולוגיה, אלא תוצאה של מאמץ חברתי ממושך ורצוף המכוון להגשים יעדים לאומיים בתחום מסוים. הכלי המוצע לנו מאפשר לבחון מראש את דמות הצבא בשני מישורים:

- האם בנתה החברה צבא המתאים לצרכיה.
- האם כאשר הצבא מתאים למשימה, הוא עדיין מתאים לקרמה החברתית שבתוכה הוא נוצר ופועל.

להן יותאמו הציוד, המבנה והארגון. בעניין זה יש לי ויכוח גדול עם אל"מ בהט ועם כל מי שסבור שתורות לחימה — במובן האמיתי כתרבות של דוקטרינות, דוגמות, סכימות ואידיאולוגיות — הן הסיבה, והציוד והנשק הם המסובב. לדעתי, תורות לחימה, תורות ארגון וכיוצאים בהן הן, בניין העל" המונח על התשתית האמיתית — מערכות הנשק, והציוד החומרי, בצירופיהם עם כוח-האדם. נשק, אמצעים וכוח-אדם הם נתוני הבסיס, וכל השאר אינם אלא גזירותיהם. מכאן, שאיני מוכן להסכים למסקנתו של אל"מ בהט ששימויות התיאוריה שהצגתי מותנית בגורמים כגון מהות המשטר, כושר התכנון של מנהיגותו וכו'. זאת, בעיקר משום שאיני תולה את אופיו של הצבא בכמות כוח-האדם שיועמד לרשותו, אלא בראש וראשונה — באיכותו.

באותו הקשר — לקראת סוף רשימתו, מנסה אל"מ בהט לנסח מחדש את סוגיית בניינו של צבא, בקובעו כנקודת המשען את יעודו של הצבא, אשר לאורו יש מקום לאפיין את כוח-האדם הדרוש בממדים של כמות ואיכות. לדעתי, גישה זו אינה אפשרית ואינה פרקטית עם כל המשיכה שיש בה, לאורן של המוסכמות. היא אינה אפשרית במובן זה שהנתונים האמיתיים אינם מושפעים מהחלטות, מאידיאולוגיות ומפקודות. ניתן לנסח כל יעוד שנרצה, אך איכות

כוח-האדם לא תושפע מכך. יתר על כן, ניסוחו של יעוד כלשהו לצבא אינו קובע באופן חד-חד ערכי את דמות הצבא ולוא רק מהסיבה הפשוטה שניתן להגשים כל יעוד ביותר מדרך אחת בדרך כלל, ולכן דמותו של צבא תיקבע, בעצם, אפילו אם הוגדר לו יעודו, לאור נתוני היסוד הממשיים: משאבים חומריים ואיכות כוח-האדם. ולבסוף, דומני שרשאים אנו להרהר גם אחר מידת קביעותו של היעוד עצמו, ובגורמים המתנים אותו. נדמה לי שלא תהיה זו טעות מוחלטת מצדי לשער ש"יעודים" אף הם בבחינת "בניין העל" שנוצר לאחר שהוגדרו ואותרו נתונים וגורמים של ממש. הערתי האחרונה נוגעת לדמיון שבין הצבא למסגרת החברתית הכוללת. אל"מ בהט מצביע על כך שמתכנן האמור לפעול

על-פי ההנחות שביסוד המודל המוצע על-ידי עלול להגיע למסקנה המוטעית שעליו ל"שקול יכולת לקיים צבא בעל אופי שונה מהמסגרת החברתית היוצרת אותו". בעניין כובה של אפשרות זו, דעתי כדעת אל"מ בהט, וברצוני להדגישה בבירור: אפשרות זו פשוט אינה קיימת בחברה מודרנית; עברו חלפו ימי הקונדוטיירים והיניציארים. יתר על כן, אפילו היתה אפשרות כזו קיימת, היא נוגדת את רוחו של המשטר הדמוקרטי, כלומר אני אישית דוחה אותה גם על בסיס אידי-אולוגי. ולבסוף, זו ודאי אינה מסקנה אפשרית מהמודל שהצעתי. אדרבא, ההיפך הוא הנכון, ומהמודל שהצעתי משתמע דוקא קורלציה חזקה מאוד בין איכות החברה ורמתה התרבותית, לבין דמות הצבא, מבנהו וכשירותיו.

ש. מ.

הרהורים בעקבות מאמר

ד"ר עזריאל לורבר

אף כי במאמר זה נעשה ניסיון מקורי לקבוע קשר בין רמת כוח-אדם בצבא לבין הטכנולוגיות בהן משתמש אותו צבא, הרי הדיון עצמו אין בינו לבין מציאות החיים אלא קשר רופף. יתירה מזאת: במרבית הדוגמות המובאות ניתן להוכיח את ההיפך ממה שמבקש המחבר. המסקנות המתקבלות מופר-כות, ומי שינסה ליישמן עלול למצוא עצמו בצרות צרורות. אין ויכוח כי להפעלתו של טנק מערכה או מטוס F-15 דרוש יותר כוח-אדם מאשר להפעלת TOW או אפילו F-5. אז מה בכך: האם לכן זו בושה להשתמש ב-TOW? ואם, "סטרלה" או "רד-איי" יעילים כנגד מטוס תוקף, האם חייב אני להזמין "כפיר" לחיפוי, רק כדי להוכיח שהחייל הישראלי טוב יותר? הקביעה כי איזושהי טכנולוגיה היא, "תחליף הכרחי להעדרם של עוזרים, תבונה, דמיון טקטי ותושיית קרב בלוחם גרוע" מראה על אי הבנת הטכנולוגיה, שימושיה ובעיותיה. נזכיר רק כי ה"סאגר", למשל, מחייב רמת אימון גבוהה ביותר בהשג-ואה לטילים המודרניים כגון ה-TOW וה-HOT. בשני אלה נקטה האמרה שמערכת נשק טובה היא, "מלאכת גאונים שנועדה להתבצע בידי שוטמים".

שדה קרב מודרני הוא דבר כה מורכב, עד שאין לדבר על מערכות נשק הגנתיות או התקפיות. האם מערכת הגנה נ"מ אורגנית של עוצבת שריון בהתקפה היא נשק הגנתי או הת-קפי? ומכאן, להגדרת צבא קשיח או גמיש. גמישותו של צבא מתבטאת ביכולת מפקדיו בכל הרמות, רמת אימוניו ויכולתו לאלתר במצבים בלתי-צפויים. לעומת זאת, הרמה הטכנו-לוגית של מרבית הצבאות תלויה היום אך ורק בשני דברים: במקורות האספקה ובאמצעים כלכליים. (לדוגמה — הצבא המצרי והטילים "סאגר"). צודק המחבר באומרו כי הפעלה בלתי יעילה או דוגמטית יכולה לקרות גם בטיסת F-15 או בחטיבת שריון, אך זה נכון גם לגבי פלוגה רובאית ומן הסתם היה נכון גם ביחידת בליסטרות בלגיון רומאי.

אם מדברים כבר על מערכות נשק רב תכליתיות או חד-משימתיות, נביא את הדבר לידי אבסורד, ונסתכל לרגע בחרב. בחרב טובה אפשר להילחם, להתחפר, לקצוץ ענפים למדורה, להתגלח ואפילו להכין סלט. ברובה אפשר רק לירות לכיוון

האויב. הנחזור לכן לשימוש בחרבות רק כדי להוכיח שאנו צבא גמיש? ובכן, כפי שאמרנו, צבא גמיש יפעיל כל מערכת נשק בצורה חדשנית ומקורית, ישאף להכרעה מהירה, יעביר את המלחמה אל אדמת האויב וימציא את הטריקים המקוריים ביותר על מנת להשיג את יעדיו. הוא יעשה זאת בין אם יתנו בידיו טנק מערכה, טיל נ"ט או רובה מכודן. צבא קשיח יילחם בהתאם לכתוב בספרים, יתבלבל במצבים בלתי צפויים ולא ידע לאלתר אפילו אם יצויד בלעדית במערכות נשק חד-משימתיות. יתירה מזאת: אפילו אם נניח כי נכונה קביעתו של המחבר כי צבא גמיש ישאף להעמיד טנק מול טנק ומטוס מול מטוס, הרי יש כאן התעלמות מוחלטת מעובדות החיים: אם כמו במקרה שלנו, האויב מצויד במיטב הכלים מפני שיש ביכולתו לרוכשם או לקבלם ממש בלי חשבון, האם עלינו לשאוף להשיג את הבלתי אפשרי (מבחינה כלכלית), או למצוא פתרונות המבוססים על קדמה, יכולת אישית ויישום הטכנו-לוגיה למטרותינו הספציפיות, ומיותר כבר להזכיר את הגודל היחסי של כוח-האדם העומד לרשות הצדדים. האם במצב כזה שימוש בטיילים מראה על צבא קשיח וגויף סיור עדיף על מל"ט אוטומטי? זו, אגב, תופעה שנתקלים בה לפעמים גם בצה"ל: רתיעתם של מפקדים מאמצעים מתוחכמים, תוך הסתמכות על הטענה הנודשה כי תמיד האדם יבצע כל משימה טוב יותר. הדבר לא הוכח, ובנוסף לכך המחיר האפשרי אינו מובא כלל בחשבון.

בהמשך טוען המחבר כי מערכות נשק רב-תכליתיות ממשיכות לשמש במשך שנים ארוכות. היות שלא נאמר אחרת, אני מניח שהמחבר מוטרד על-ידי ההוצאה הכספית הכרוכה בהתיישנות. ובכן, אפילו קביעה זו מוטלת בספק. נעשה חשבון קטן לדוגמה: מחירו של טנק מערכה מודרני הוא כמיליון דולר וניתן להניח כי הוא טוב ל-20 שנה. במרוצת אותן 20 שנה יושקעו בו עוד כמיליון דולר נוספים באחזקה ובמודרניזציה (חימוש, מערכות-הינע, אמצעי תצפית, קשר וכו'). על-מנת לנטרל טנק זה, דרושים בממוצע שני טילים (בהנחת סיכוי פגיעה של 50%). מחירו של טיל נ"ט מודרני הוא כ-5,000

דולר ואורך חייו הצפוי כ-5 שנים. אם נניח כי מחירו של טיל נ"ט חדש עולה פי 3 בכל דור, הרי במרוצת 20 שנה נגיע לכ-400,000 דולר וזה עדיין 20% מההוצאה עבור טנק. נכון שזה חשבון קצת פשטני, אבל גם הטענה כי במערכות נשק חד תכליתיות, הטכנולוגיה מיושמת באופן קשיח וספציפי היא פשטנית. קיימות דוגמות רבות, אפילו לטילים שתכנונם הבסיסי לא השתנה מזה הרבה שנים, אבל מערכות ההגנה והעקיבה שלהם עודכנו מפעם לפעם בהתאם לחידושי הטכנולוגיה, והם ממשיכים לשרת ואחרי כן משמשים למטרות אחרות.

הערות המחבר

את הערותיו, השגותיו וקביעותיו של ד"ר לורבר לרשימתי אפשר לסווג לארבע קבוצות עיקריות:

- הערות לדברים שלא נאמרו על-ידי, אך מיוחסים לי ומצוטטים כאילו מבין שיטי רשימתי. להערות אלה לא אדרש, כמובן מאליו.
 - הקבוצה השניה כוללת הערות אשר, מעשה שטן, מאששות את טיעוני ותומכות בהם, שעה שכל כוונתן היתה לקעקעם. גם את פני אלה אקבל בשתיקה.
 - הערות שסיבתן היא בכך שד"ר לורבר לא ירד לסוף דעתי בכמה וכמה עניינים. מכיוון שאין לי יסוד להניח שבכך מועד ד"ר לורבר להיות יוצא דופן בקהל הקוראים, אשוב ואדון בשניים מהם, שבהבנתם כשל ד"ר לורבר באופן מיוחד.
 - ולבסוף, קבוצה של הערות, השגות וקביעות שאינן כלולות בשתי הקבוצות הראשונות, דהיינו כאלה שבזמנית מתייחסות לדברים שאכן נטענו על-ידי, מצביעות על הבנת הטענות ומנסות להפריכם בצורה לגיטימית וסבירה, לפחות לכאורה.
- גמישות וקשיחות בצבא. לד"ר לורבר דין דברים עם הגדרתי לצבא, "גמיש" ולצבא, "קשיח". לפי דעתי — גמישותו של צבא מתבטאת ביכולת מפקדיו בכל הרמות, רמת אימוניו ויכולתו לאלתר במצבים בלתי צפויים... צבא גמיש יפעיל כל מערכת נשק בצורה חדשנית ומקורית, ישאף להכרעה מהירה (וכו') ו... ויעשה זאת בין אם יתנו בידיו טנק מערכה, טיל נ"ט או רובה מכודן. צבא קשיח ילחם בהתאם לכתוב בספרים, יתבלבל במצבים בלתי צפויים ולא ידע לאלתר אפילו אם יצויד בלעדית במערכות נשק חד-משמיות. גם זו יכולה להיות הגדרה לצבא גמיש ולצבא קשיח, אך דא עקא: אני לא הגדרתי כך. לא עסקתי בפסיכו-לוגיה ובמנטליות, אלא בארגון, ציוד ומבנה, וייחסי את המושגים "קשיח" ו"גמיש" לקונפיגורציות שונות של מבנה, ציוד, ארגון ותורת לחימה.
- בטרם אבהיר נקודה זו, הייתי רוצה לשפץ במעט את הגדרתו של ד"ר לורבר, ואני מציע את הנוסח המתוקן הבא (בסוגריים — תוספות שאני מציע): "גמישותו של צבא מתבטאת ביכולת מפקדיו (וחייליו) בכל הרמות, רמת אימוניו (ואופיים של אמצעי לחימתו) ויכולתו לאלתר במצבים בלתי צפויים". דומני, שעל-ידי תיקונים כאלה, שלהם יסכים אולי גם ד"ר לורבר, מתמצית עיקרה של קביעתי בנדון.

לסיכום, במידה שניתן להגדיר צבאות כגמישים או קשיחים, נקבע הדבר לפי החומר האנושי של הצבא והחברה שמאחוריו, ואלה יקבעו את תורת הלחימה שלו. אין לדבר כל קשר של סיבה או תוצאה עם טיב או סוג מערכות הנשק בהן מצויד הצבא. מערכות נשק אלה תלויות בעיקר באילוצים כלכליים ומדיניים. ההטפה להצטייד במערכות כבדות ומסורבלות, רב תכליתיות כביכול — בעיקר בתנאים של מדינת ישראל — מראה על דבקות בשיטות לחימה מיושנות שאבד עליהן הכלח ומשום מה נשמעת לי כתכונה העיקרית של צבא קשיח, כהגדרת המחבר עצמו!

נקודת המוצא לטיעוני ומסקנותי דומה, בעניין הנוכחי, לזו של ד"ר לורבר. אני מודע באופן מוחלט למחצה של אי-הוודאות ולהשפעתה המכרעת על בניינו של צבא. מנהיגיה של מדינה ומצביאי צבאה מוכרחים לקבל את דינה, ולדעת שיהיו מאמצייהם לחזות את העתיד רבים ואינטנסיביים ככל שיהיו, תמיד צפוי הבלתי-צפוי; ותמיד צפוי, איפוא, צורך, "לאלתר", כלשונו של ד"ר לורבר. לדעתי, שאותה הבעתי ברשימתי, אין מתחייב מכך אלתורו של האלתור. מאותו רגע שמוסכם הצורך ב"אלי-תור", כלומר במענה יעיל לנסיבות שלא נחזו, יש צורך לתכנן לכך, להיבנות לכך, ולהעמיד לרשות מכונת המלחמה את מירב הוואריאציות האפשריות, שתמציתה תמיד את כל עוצמתה. צבא שהתמזל מזלו, וכוח-האדם המשרת בו — מפקדים כחיילים — הוא באיכות, "גבוהה", מסוגל לעמוד באתגר זה ביעילות המירבית אם אכן יצויד במערכות הנשק ההולמות את כישוריהם של אנשיו ואת המטרה הזו, כלומר במערכות נשק עתירות טכנולוגיה ורב-משימתיות. לאחר הכל, מדוע לא לתת בידי גאונים האמורים לעשות מלאכת גאונים, נשק שראוי רק לגאונים? מדוע לבזבזם דוקא על-ידי ציודם בנשק הראוי לשוטים? (כאן אני מסתמך על ד"ר לורבר עצמו שרואה בטיילים נ"ט מערכות נשק שבאמצעותם אמורה להיע-שות, מלאכת גאונים שנועדה להתבצע בידי שוטים).

תורות לחימה וייחסי כוחות. ברשימתי טענתי ש, "עיונות בין צבא ממודל, גמיש" לבין צבא ממודל, קשיח" יכתיב לשני הצדדים תורת מלחמה שתביא לידי ביטוי מירבי יתרונות יחסיים ותצמצם למינימום אפשרי חסרונות יחסיים... צבא, גמיש" ישאף לפתח את הקרב כך שמערכות נשק דומות תתמודדנה זו עם זו: טנק מול טנק, מטוס קרב מול מטוס קרב... בדיוק מאותן סיבות ישאף צבא ממודל, קשיח" להעמיד מול מערכת נשק מערכת אחרת, מתמחה בדרך כלל...". אני טוען כאן בחיטים, ולעומתי בא ד"ר לורבר עם מטען עצי שיטים: מוצא הוא בדברי הטפה להצטיידות וללחימה ביחסי כוחות של 1:1... לאחר שבנה דחליל זה, הוא תוקפו בחמת זעם, בגייסו לשם כך את "עובדות החיים", את "המצב הכלכלי", את "הגודל היחסי של כוח-אדם העומד לרשות הצדדים" וכו'.

לצערי, דברי לא הובנו כהלכה; לא עסקתי ביחסי כוחות אריתמטיים אלא בעקרונות לבנייתה של תורת הלחימה. אך אם בכך כבר עסקינו, דומני שרשאי אני להציע שתי קביעות בנדון: .

● נחיתות מספרית, גלובלית, אין פירושה בהכרח שלילת יכולת להשיג עדיפות מספרית בנקודת הכרעה. ובמובן זה אני בהחלט מוכן להיחשב כ„מטיף“ לאדיקות מובהקת ואמיתית בעקרון „ריכוז הכוח“.

● צבא „גמיש“ (לפי הגדרתי, כלומר צבא הבנוי, מצויד ומ-אומן בצורה מסוימת ומוגדרת) מסוגל להגיע להישג זה ביעילות, במהירות, בהפתעה ובצורה בלתי שגרתית, לעומת צבא ממודל „קשיח“.

התיישנות מערכות נשק. ד"ר לורבר מסכים עימי, עקרונית, שלמערכות נשק רב-תכליתיות עתירות-טכנולוגיה נקצבו שנות חיים ארוכות יחסית. הוא מניח שבצייני את התכונה הזו, אני מוטרד מהבעיה הכספית הכרוכה בהתיישנות מהירה. להפרכת חשש זה הוא מציג מעין ניתוח מערכות קצר (שעוד אדון בו בהמשך) שמוכיח, כביכול, שאין לו יסוד של ממש. למעשה, אורך חייהן של מערכות מעין אלה אינו נתון חיצוני שמוכתב על-ידי חוק כביכול, אלא הוא נובע, וכך טענתי, מיכולתן להתמודד עם שינויים בנסיבות שלאורן הן תוכננו, לקלוט מענה טכני יעיל לאתגר חדש, לשנות יעודן וכו'. לעומתן מערכות נשק שתוכננו ותוכננו באופן קשיח (טכנית) לביצוע מושלם של מטרה מוגדרת, מתיישנות מהר ולעיתים תכופות — באופן דרסטי, „חת-שתיים“.

אין ספק שהאספקט הכלכלי המשתמע מדפוסי התיישנות אלה חשוב, ויש להביאו בחשבון במיוחד בצבא שאינו משופע בממון, יחסית לאויביו. אך מדאיג לא פחות הוא האספקט המבצעי של התיישנות מהירה ופתאומית, אשר יכול לעיתים להגיע לממדים של קטסטרופה לאומית, והדוגמות לכך הן רבות. דומני שאחת הדוגמות למערכות לחימה חד-משימתיות (במובן הרחב) הן מערכות ביצורים. נזכור נא מה עשה התותח לכל הטיירות, המבצרים והחומות ולחוסים בהן; באיזה מצב הועמד בין-לילה הצבא שהתבסס על מכונת היריה, גדר התיל והחפירה — עת הופיע הטנק; ואם ברצוננו לחפש דוגמה קרובה יותר לזמננו ולאזורנו, נתבונן נא בגורלם של ציי סוריה ומצרים במלחמת יום-הכיפורים, ציים שצירם המרכזי היה טיל, „מומחה לדבר אחד“.

„ניתוח מערכות“. לביסוס הספקות שמטיל ד"ר לורבר בכלכליותם של אמצעי לחימה רב-משימתיים ועתירי טכנו-לוגיה, חיבר ד"ר לורבר דוגמה מספרית, במעטה של מעין „ניתוח מערכות“. אין בכונתי לעסוק במספרים של דוגמה זו,

הם אינם חשובים. החשוב מכל הוא ביסוסו של הניתוח על שגיאות מושגיות שלצער, נפוצות למדי בקרב אנשים שאינם מתורגלים דיים בסוג זה של חשיבה.

ד"ר לורבר מציג את הדוגמה הבאה: „מחירו של טנק מערכה מודרני הוא כמליון דולר וניתן להניח שהוא טוב ל-20 שנה (ועוד מליון שיושקעו בו במהלך חייו). על-מנת לנטרל טנק זה דרושים בממוצע שני טילים. מחירו של טיל ג"ט מודרני הוא (כך וכך אלפי) דולר... וזה עדיין 20% מההוצאה עבור טנק...“ ד"ר לורבר מסכים כי „נכון שזה חשבון קצת פשטני“, אך בעיקרון הוא נראה לו נכון. ובכן, בנוסף לפשטנות, יש בחשבון זה גם שלוש-ארבע שגיאות יסוד:

- * הנחה סמויה שטנקים נרכשים רק כנשק ג"ט.
 - * הנחה סמויה שעל-מנת „לנטרל“ טנק דרוש טנק „שלם“. איך היה חשבונו של ד"ר לורבר מתאזן אילו הייתי מציג בדוגמתו את המשפט הבא: „על-מנת לנטרל טנק זה דרושים שני טילים או x טנקים...“ (x יכול אולי להיות 1, 4, 20 — או גם $1/10$, $1/100$...).
 - * השוואה בין תחמושת (טיל) למערכת נשק (טנק). השוואה נבונה קצת יותר (ועדיין לא נבונה דיה) היתה בין „טיל + משגר + רכב שיגור“ לבין „טנק“.
 - * ניתוח ברמה הבלתי מציאותית והבלתי רלבנטית של מערכת נשק בודדת, במקום ברמה של הארגון, התורה, התפעול, הסד"כ — והקרב.
 - סיכום. רשימתי התיימרה לעסוק במודלים, בתיאוריות, וב-גישה מדעית. ניתן להשיג על מסקנותי ולמוטטן, ויתכן שאין קל מזה. אך לשם כך יש רק שלוש דרכים:
 - לסתור באופן הגיוני את הגיונה של רשימתי, לבחון את המבנה המחשבתי שלה, ולקעקעו.
 - להעמיד את המסקנות למבחן אמפירי מסודר, שיטתי ומובהק.
 - שילוב של שתי הדרכים הקודמות.
- ד"ר לורבר נמנע מנקוט דרכים אלה ובחר בדרך רביעית — הפרחתם לחלל של סיסמאות, שאלות רטוריות ומשלי אבסורד („משל החרב והרובה“). לדעתי, לא הובאה על-ידו שום הוכחה תקפה לטענתו לאי נכונותה של התיאוריה שהצגתי ולכובן של מסקנותיה. מי שינסה ליישמן, אל לו להיבהל, איפוא, בשלב זה של הדיון לפחות, שמא „ימצא עצמו בצרות צרורות“.

ש. מ.

אלכסנדריה 15

סא"ל (מיל') ד"ר אלחנן אורן

„חוג מצומצם של אנשים נבחרים“, כדברי בן-צבי עצמו.² אנשי „השומר“ היו ראשונים להתנדבות להגנה בארץ, והלכו בדרך ראשוני „ההגנה העצמית“ בגולה. אולם התנדבותם עדיין אינה התנדבות „צבאית“: לא זו בלבד שמראש הצטמצמה האגודה לקומץ-אנשים, אלא שתפקידה הוגבל בעיקר לשמירה מונעת גניבות במושבות.

לאחר פרוץ מלחח"ע הראשונה באוגוסט 1914, והצטרפות הקיסרות העותמנית למעצמות המרכז באוקטובר, מצאו עצמם צעירי הארץ בעלי הנתינות העותמנית בפני גיוס לצבא. כוגרי הגמנסיות בתל-אביב ובירושלים וצעירי זכרון-יעקב הלכו להתגייס ברצון.³ אולם באביב 1915 הועמדו מאות צעירים מארץ-ישראל לראשונה בפני קריאה להתנדבות צבאית מרצון לתפקיד קרבי, ולא ב„מסדרה“ משלהם, אלא בצבא זר ובנכר. ראשיתה של התנדבות עממית זאת, על לבטיה, פולמוסיה והישגיה, ראויה לעיון מחדש בעקבות מקורות ומחקרים חדשים.^{***}

מגורשי ארץ-ישראל באלכסנדריה מתגייסים ל„גדוד נהגי הפרדות“

בראשית שנת 1915 התרכזו באלכסנדריה יותר מ-11,000 מיהודי הארץ, מגורשים מאונס וגולים מרצון. יותר ממחציתם שוכנו במחנה גאבארי, ובהם צעירים המואסים בחיי הבטלה בעיצומה של התכונה המלחמתית בעיר הבסיס הצבאי והציי הבריטי. מדצמבר 1914 שהה באלכסנדריה זאב ז'בוטינסקי שהגיע ככתב משוטט מאיטליה, וכאן פגש לראשונה את יוסף טרומפלדור, בבואו מהארץ עם המגורשים. בשנים שעשה בארץ, עבד עם חלוצי העליה השנייה בגליל, הצטרף לדגניה — אם הקבוצות — אך סירב „להתעתמן“ כחבריו בקבוצה, ובחר בגירוש כדי ללחום נגד תורכיה.⁴ מארץ-ישראל הגיעו בסוף מרס גם שני סטודנטים למשפטים, שגורשו מן הארץ

„נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען“ (במדבר ל"ב, 32) — כך ענו את משה בני ראובן, גד וחצי המנשה בעבר הירדן, כאשר הבטיחם נחלה שם. זאת, בתנאי: „אם תחלצו לפני ה' למלחמה, ועבר לכם כל חלוצ את הירדן...“ (שם, 20—21). מאז ימי הכיבוש וההתנחלות בימי משה ויהושע רואה המקרא ב„חלוצים“ את המתנדבים לצאת למלחמה, היוצאים לפני המחנה.⁵ נראה כי הפירוש המילולי של המילה „חלוצ“ או „חלוצ צבא“ במקרא הוא — הלוחם שחלץ את שמתו ונע בלבוש קל ובזרוע חשופה, ההולך בראש המחנה נכון לקרב.

בתולדות ישראל בזמן החדש פשטה המילה „חלוצ“ את מובנה הצבאי, אבל נשתמרה תכונת ההולכים ראשונים, המסתכנים, המגשימים והמתנדבים לשליחות העם. התואר „חלוצ“ דבק בעיקר בצעירי העליה השנייה שעלו ארצה „לכבוש“ את העבודה, את האדמה ואת השמירה. כאשר יצא יוסף ויתקין ב-1905 ב„קול קורא אל צעירי ישראל אשר לבם לעמם ולציון“, הכרוז שעורר את העליה השנייה קרא להם לצאת ל„מלחמה“, להסתדר במסדרה [הסתדרות, ארגון—א.א.] בעלת משמעת חזקה ולהתמכר לעבודת העם.⁶ הוא ראה אותם כ„חיילים“ ששיגו את מטרתם רק אחרי עמל וקרבנות ב„מלחמות חיצוניות ופנימיות, מלחמות את זולתם ואת עצמם, מלחמות את הטבע ואת האנשים, את עם הארץ, את סדרי הממשלה, את המחסור, המחלות והרעב... לא מלחמת דברים אלא מלחמת מעשים“.¹

מאז ציין התואר „חלוצ“ את אנשי הבניין, ההתיישבות והש-מירה, ואת הראשונים למעשי פיתוח ויצירה בארץ בכל התחור-מים, אך משום מה הופקעה המלה „חלוציות“ דוקא מתחום ההתנדבות הצבאית.^{**} אולם הזכאים יותר מכל לתואר „חלוצ“ הם המתנדבים לשירות קבע, וכמוהם המתנדבים לטיס ולצניחה, לקומנדו ולצלילה. כל אלה נחלצים למשימות חיוניות למלחמה, כולם מסתכנים, מקריבים מעצמם, הולכים לפני המחנה ועושים מרצונם תפקידים חיוניים שאי אפשר לכפות עליהם בכוח החוק והפקודה.

מבין אנשי העליה השנייה קמו מחדשיה של ההתנדבות להגנה עצמית ולשמירה. כבר באביב 1907 יסדו יצחק בן-צבי ואליעזר שוחט עם קומץ חברים את אגודת „בר-גיורא“, וכעבור שנתיים הרחיבה ל„השומר“. גם אז לא הקיפה האגודה אלא

* „חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני-חיל“ (דברים ג, 18).

1. ברכה חבס (עורכת), ספר העליה השנייה, ת"א תש"ז, עמוד שני (ללא מספר) בפכסימיליה של ה„קול קורא“ בפתח המדור „דרכי לארץ“.

** במילון הצבאי משמשת המלה „חלוצ“ ל„חלק הקדמי של המשמר הקדמי“ בגוף-צבא המתקדם למגע.

2. תולדות ההגנה, כרך א' חלק ראשון (להלן — הגנה א'—1), עמ' 202; השוה — „כת קטנה“ (שם, עמ' 274).

3. הגנה א'—1, עמ' 337 ואילך.

*** המקורות החדשים:

דוד בן-גוריון, זכרונות א', ת"א 1971 (להלן — ב"ג, זכרונות א'). יצחק בן-צבי, הגדודים העבריים, י"ם 1968 (להלן — ב"צ, גדודים).

המחקרים החדשים:

שולמית לסקוב, טרומפלדור — סיפור חייו, חיפה 1972 (להלן — שולמית).

יגאל עילם, הגדודים העבריים, „מערכות“ 1973 (להלן — עילם).

4. על טרומפלדור בארץ ועל מניעי יציאתו — שולמית, עמ' 92—82; הגנה א'—2, עמ' 434, 751 (דברי י' טבנקין).

ראשית ההתנדבות הצבאית בישראל

ניאות לקבל מייד משלחת שבאה אליו בשם מאה ושמונים הבחורים שחתמו על „כתב ההתחייבות“, בו המתנדב „מעמיד את עצמו לרשות אנגליה כדי להשתתף בשחרור ארץ-ישראל“. אולם הגנרל איכוב את המשלחת בתשובתו: הוא ישמח לקבלם לשירות, אבל פלישה בריטית לארץ אינה עומדת על הפרק, אי אפשר לגייס נתינים זרים לצבא, אולם היה רוצה להקים מהם יחידת פרדים לחזית אחרת.⁷

בדבריו הוציא הגנרל את הרוח ממפרשי ההתנדבות, כי ניתק אותה מכל זיקה לארץ וביטל את אפשרות השירות הקרבי. נותרה רק ההכרה בזהותם היהודית, והנכונות לקבלם כי חידה אחת. המשלחת חזרה לאלכסנדריה מדוכאת, ובין המתנדבים השתרר הלך-רוח של סירוב לשרת בתפקיד בלתי קרבי מחוץ לארץ-ישראל. אך הגנרל לא ויתר עדיין. קולונל ממטהו נשלח לשכנע את חברי הוועד, ובפגישה עמם ב-16 במרס נתן להם ארכה להחליט תוך שלושה ימים אם נכונים הם לקבל את ההצעה הבריטית. הם ענו בשלילה, וכאשר ביקש הקולונל לדבר שוב עם הצעירים, התפטרו חברי הוועד, בסרבתם עקרונית לדון בהצעה, ואף מסרו למתנדבים שהם משוחררים מהתחייבותם.

מסתבר שהבריטים ראו בכל זאת את צעירי ארץ-ישראל כמקור בטוח לכוח-אדם, כי כבר מינו מפקד לגדוד. המתנדבים הוזמנו לאסיפה, אליה שיגר המפקד הבריטי גנרל ממטהו, עם הקולונל והמג"ד המיועד, לויטנט-קולונל ג'ון פטרסון, ואליהם נילוו מנהל מחנות הפליטים והרב של אלכסנדריה. נראה שהגנרל היטה את הכף בדבריו על „ברית“ בין העם האנגלי והעם היהודי, וברומזו על המשך הברית בפלסטינה משוחררת.⁸

הנאספים נענו לגימית הדברים והחליטו להתנדב. היו בהם מפועלי העליה השניה מרוסיה, חניכי הגימנסיה „הרצליה“

„לעולם“ בגלל פעולתם הציונית, יצחק בן-צבי ודוד בן-גוריון. התרגשות גדולה חוללה בציבור זה הודעת הקונסול הרוסי פטרוב, הקורא לנתיני רוסיה להתייצב לשירות בצבא הצאר. את השירות בצבא רוסיה — ארץ הרדיפות — ראו כגזירה. משלחת יצאה אל ה„יועץ“ הבריטי למושל העיר — הוא המושל למעשה — ושמה ממנו כי מצפים שצעירים ימלאו חובתם במלחמה, אך ממשלת מצרים לא תרחיק לכת להסגיר לרוסיה אנשים שהיגרו ממנה. אמנם הקונסול הרוסי חזר בו כעבור כמה ימים בלחץ הנסיבות, אבל בלבו של ז'בוטינסקי חוללה קריאת פטרוב את הדחף הראשון להתנדב ולהוכיח כי היהודים אמנם אינם רוצים להילחם למען רוסיה, אולם מוכנים להתגייס כגדוד לחזית ארץ-ישראל, כדי ללחום לכיבוש ארצם.⁵

כאשר עלתה יוזמה זאת בראשית מרס 1915, עוד לא התאוששו הבריטים מהעות התורכים, שערכו מסע במדבר סיני וניסו לצלוח את התעלה בראשית פברואר. אמנם סוכל ניסיון הצליחה באיזור דורסואר — האיזור המופר לנו ממלחמת יום-הכיפורים — אולם עדיין לא סר האיום של צליחה גוספת. התנועה הימית החיונית בתעלת סואץ הושבתה לזמן מה, והאנגלים החלו מלגלגים על עצמם שלא הם מגינים על התעלה, אלא התעלה היא המגינה עליהם... כאשר נהדפו התורכים, החלו הבריטים להקים קו עמדות ממזרח לתעלה, הגבירו בהדרגה את כוחם וקידמו את עמדותיהם כדי למנוע צליחה חוזרת ולהוציא את התעלה מטווח תותחים. אם בינואר 1915 חנו במצרים 70,000 חיילים, מהם כ-30,000 בחזית התעלה, הגדילו את כוחם במשך שנה עד כדי 12 דיביזיות ועוד כמה בריגדות רכובות. המחסור בכוח-אדם צבאי במצרים הוחרף, כי הבריטים רצו להוציא את הקיסרות העותמנית מהמלחמה במהלומה ימית ישירה אל מצרי הדרדנלים והבוס-פורוס, ולפתוח נתיב ימי לרוסיה. אניות-מלחמה נכשלו בשני ניסיונות לפרוץ את המצרים במחצית פברואר וכעבור חודש, והבריטים החלו מארגנים במצרים חיל-משלוח לנחיתה בדרדנלים.⁶

המחסור בכוח-אדם מתאים לשירותי-הצבא העיקר מאוד על המפקדה הבריטית במצרים, והמפקד העליון, גנרל מכסואל,

7. הגנה א"2, עמ' 435, 437. מכסואל לא רצה לוותר על חיילים משלו למען חיל-המשלוח לגליפולי, ועם זאת, ביקש להפגין סיועו למסע. על יחסי מכסואל-המילטון — עילם, עמ' 32-33.

8. הגנה א"2, עמ' 437-438. טרומפלדור סיפר שהנאספים דרשו מן הגנרל לשרת „במלחמה ובמולדת, בלי כל ויתור“, אך הגנרל נהג כדיפלומט, ודיבר על כריתת ברית ידידות בין העם האנגלי והיהודי, שתימשך בודאי גם בימים הבאים בפלסטינה היהודית [בתרגום מרוסית נאמר: עם עברי/ארץ-ישראל עברית — א.א.]. כאשר סיים בשאלה „היש עם לבבכם ללחוץ את היד המושטת לכם או לדחותה?“ ופנה לצאת, ויתרו המתנדבים על תנאיהם: „נוצחנו וענינו שהגנו מסכימים לכל, בלי כל תנאים“ (בסרי פורו „ורטהימר בגליפולי“, שפורסם ברוסית ב-1919, והופיע בתרגום עברי ב„הארץ“ ביי"א באדר תרפ"א, יום השנה לנפילת טרומפלדור בתל-חי). כאן מובא הסיפור מתוך הספר „מגן וקשת, ילקוט-עתים“ שהוצא מטעם „מערכות“ עבור הוועד למען החייל, במלחמת-העולם השניה, ב-1945.

5. לפי ספר ההגנה ריחף פחד הגיוס הרוסי זמן רב (הגנה א"2, עמ' 434); אולם נראה שכאשר הקונסול הרוסי פירסם קריאתו, מיהר לחזור בו. על הדרישה הרוסית כ„ניצוץ“ ליוזמת ז'בוטינסקי — עילם, עמ' 25-26; שולמית, עמ' 93-95.

6. על המצב הצבאי במצרים — ראה פילדמרשל א' פ' ויול, מסעי המלחמה בארץ-ישראל, „מערכות“ 1951, עמ' 22-24, 28, 34-36. מפות על נסיונות הצליחה התורכיים — שם, עמ' 21; וביתר פירוט — מ' גיחון, ארץ-ישראל מבית"ר ועד תל-חי,² אטלס כרטא, י"ם 1974 (להלן — גיחון), מפה 182.

ורטהיימר בגליפולי

סיפורו של יוסף טרומפלדור לזכר אחד הפרדים

אנחנו לא רצינו להיות בין מובילי-המשא ולא רצינו ללכת אל כל אשר ישלחונו. הודענו בהחלט: רצוננו להיות בקרב, בשורת-הלוחמים, ורק בשדה-המלחמה שבארץ-ישראל. הילחם נלחם בעד ארץ-ישראל ועל אדמתה. אנו נכבוש צעד-צעד בארצנו אשר גלינו ממנה בחוזה-היד, אנו נשחרר את מולדתנו, את חברינו אשר נשארו בתנאים-קשים נוראים לשמור על ה"ישוב". רעיון זה היה קרוב ומובן לכולנו, לכל אלה שגורשו מן הארץ וטולטלו אל תוך להט חומה של אלכסנדריה. רק זאת היתה משאלתנו, ואחרת לא שאלנו. ודברים מפורשים אלה הודענו גם לגנרל, אשר נשלח אלינו לאלכסנדריה מטעם המפקד העליון מפקדאל מקהיר, לבוא אתנו בדברים:

— במלחמה ובמולדת. בלי כל ויתור!

אבל הגנרל היה גם דיפלומאט, ובאסיפה הגדולה והמכרעת, שהיתה באויר המחנות של אותו צריף, אמר בסוף דבריו בדברים האלה בקירוב:

— העם האנגלי מדבר מתוך גרוני עתה אל העם העברי לידידות; ידידות זו תימשך בוודאי גם בימים הבאים, בפלשתינה העברית. היש עם לבבכם ללחוץ את היד המושטה לכם או לדחותה?

והגנרל קם ואחריו קמה כל הפמליא שלו. אז קפצנו כולנו ממקומנו בבהלה:

— מה לענות?

העם האנגלי — העם העברי — ידידות — ידידות בין שני כוחות שקולים: והעיקר — הקשר והידידות יהיו גם להבא בפלשתינה העברית. — — —

נוצחנו וענינו שהננו מסכימים לכל, בלי כל תנאים.

עם ערב נתפזרו צעירי ארץ-ישראל בחבורות-חבורות ברחובות-אלכסנדריה והשמיעו קולם בשירי ארץ-ישראל, אירחו לחברה ולאחזה עם החיילים האנגלים ושרו אתם יחד את השיר שהיה שגור אז על שפתי האנגלים: "טיפארי", ומקץ ימים אחדים צץ מחנה חדש בסביבת אלכסנדריה ומתוכו נשמע במרחבי-האוויר קול-פקודה, הניתן בעוז ובדיוק בלשון העברית. ניתנה הודעה להיות מוכנים לדרך בעוד שלושה-ארבעה שבועות. ההכנות נעשו במהירות קדחתנית. עם כל יום נוספו בשורותינו חברים חדשים רבים, שהיו ברובם איתנים, אמיצים ומחירים במעשה ובדיבור, צעירי הפועלים מארץ-ישראל וה"שומרים".

וכאשר בא עם הבאים ורטהיימר הצעיר בלוית אביו, בחור מרושל וצנום זה, מיד הקיפוהו חבריו וליגלו על פיאותיו הארוכות, על תלבושתו ועל מבנה גיוו החלוש.

ואולם האב לא הסב לבו למלעיגים ושאל:

— היכן המקום שבו נרשמים ללגיון?

הביאו אותם אל אהלי, והאב פנה אלי בוז הלשון:

— אדוני, בני זה רוצה ללכת למלחמה בעד ארץ-ישראל. קח-הו-נא. היינו ממקבלי-החלוקה בירושלים, ואנשים כמוך סוברים בודאי, כי רק החלוקה מנת חלקנו ורק היא יקרה לנו, אבל הדבר אינו כן. בני ילך בשם ה' למלחמה וישפוך את דמו, אם יהיה צורך בכך, ובוז יוכיח לכם, כי ארץ-ישראל יקרה לנו, לא פחות מאשר לכם.

ובהיפרדו חיבק את בנו והלך ולא נשא עין אל אשר מסביב. הבן נשאר עמו, ומיד התאמץ בכל כוחו להיראות כחייל טוב.

ואולם הימים הראשונים לעבודה היו קשים לו. הרשלנות והחולשה היו בעוכריו. חולשתו של ורטהיימר רבתה עוד, כי לא אבה להתגאל בפת-בג הממשלה, ובלגיון שלנו היינו אנוסים לאכול מאכל-טרפה, לאחר שלא עלו בידנו נסיונותינו לסדר מטבח כשר ושוחט משלנו. ואולם, כעבור

והסמינריון הירושלמי, פליטים מכל "שבטי" ישראל, אשכנזים וספרדים מהישוב הישן והחדש, ועמם גם מיהודי אלכסנדריה. טרומפלדור נרתם להקים את הגדוד. ב-1 באפריל נשבעו אמונים, ולמחרת החלו מתאמנים. לגדוד ניתן השם Zion Mule Corps, הרומז בשם ציון על הזהות היהודית-לאומית של אנשיו (התקשו לתרגם את שמו לעברית — ובתולדותינו נודע כ"גדוד נהגי הפרדות"). לאחר כשבועיים של אימונים הפלילו כ-650 אנשי הגדוד ב-17 באפריל לאי למנוס בים האגאי. עד ראשית שנת 1916, כאשר פינו הבריטים את חיל-המשלוח מגליפולי, עמד הגדוד במבחנים הקרביים והמוראליים של המערכה ובמשברי משמעת בשירותם הקשה. הפרשה תוארה בהרחבה, על גילויי הגבורה והחולשה של חיי מתנדבים בחזית רחוקה מהארץ, בפיקודם של קצינים בריטיים ובתלאות של אחזקת הפרדות והובלתן בשיירות-הספקה לילות. טרומפלדור עצמו, הרוח החיה בגדוד, הציב זיכרון ספרותי לגליפולי בסיפור על בנימין ורטהיימר, מצעירי הישוב הישן, אשר במותו "הראה באומץ-לב את אהבתו לארץ-ישראל".⁹ בין המצטיינים בחזית היה ניסן (ניסל) רוזנברג, שלימים ראה בו טרומפלדור את ידידו ואת הטוב בחיילי, ואשר עמד בראש קבוצת ה"אלכסנדרונים" ששבו והתגייסו לגדוד העברי שהוקם בלונדון. חברו רפאל אבולעפיה נפצע בגליפולי, ובשבו לאלכסנדריה היה לאחד מנאמניו של אהרן אהרנסון בניל.¹⁰

המדינאים מתנגדים לטרומפלדור

כאשר התמסר טרומפלדור לארגון הגדוד ולאימון המזורז של טירוניו לשירות צבאי ולטיפול בפרדות, פנה לו ז'בוטינסקי עורף. כבר לאחר הפגישה הראשונה עם גנרל מכסואל, החליט: "אני לגדוד כזה לא אכנס". כעבור כמה ימים יצא לאירופה, ובבואו להיפרד מטרומפלדור, אמר לו: "אם יסכים המצביא מכסואל לייסד גדוד עברי אמיתי, גדוד חיילים [לוחם — א.א.], אז אשוב. אם לא יסכים, אחפש מצביאים שיסכימו".¹¹ בן-צבי ובן-גוריון הגיעו לאלכסנדריה מיפו ב-23 במרס (ח' בניסן תרע"ה), ויצאו לאמריקה כעבור כחודש ימים, ב-21 אפריל (ז' באייר). בן-צבי עוד פגש את ז'בוטינסקי, ושני המגורשים מהארץ הספיקו להביע בפני טרומפלדור את התנגדותם למעשה.¹²

9. ראה הסיפור והתכתובת בין ורטהיימר האב וטרומפלדור — במסגרת. על ההרכב המגוון של המתנדבים ומניעיהם — שולמית, עמ' 97; הגנה א"מ, עמ' 433, 439-438.
10. על ניסן רוזנברג — ראה שולמית, עמ' 98 ועוד, וכן עילם, עמ' 37, 231 (כתב הצטיינות מקולונל מרגולין) ועוד. על רפאל אבולעפיה — ראה שולמית, עמ' 103 (עילם אינו מזכיר אותו); ועל פעילותו בניל"י — אליעזר ליבנה, ניל"י — תולדותיה של העזה מדינית, י"ם ות"א 1961, עמ' 391 ועוד; הג"ל, אהרן אהרנסון האיש וזמנו (להלן — ליבנה, אהרנסון), י"ם 1969, עמ' 209 ועוד.
11. זאב ז'בוטינסקי, כתבים, אבטוביגרפיה, י"ם תש"ז (להלן — ז'בוטינסקי, אבטוביגרפיה), עמ' 131. הגנה א"מ, עמ' 437.
12. ז'בוטינסקי יצא ממצרים לאתונה ומשם לאיטליה, בסוף מרס — ראשית אפריל (אין תאריך מדויק באבטוביגרפיה, עמ' 131); באמצע אפריל כבר פגש את רוזנברג בברינדזי (שם, עמ' 132). נראה שכחבר הועד המתפטר לא נכח באסיפת ה-19 במרס, וייחס את שכנוע הצעירים לפיטרסון (ז'בוטינסקי, כתבים, זכרונות בן דורי, ת"א ללא תאריך, להלן — ז'בוטינסקי, בן-דורי, עמ' 83).

שלושת ימים על ורטהיימר במחנה, נשתנה הדבר. מפקד-הלגיון, הקולונל האנגלי, העיר, כמו דרך אגב, את ורטהיימר, כי מחיל טוב נדרש מראה-פנים טוב וסרח-הפאות מיותר לו. ההערה הקלה הזאת עשתה רושם חזק על ורטהיימר, ולערב בא לפני גלוח למשע, גוזז השערות באין שריר לפיאותיו, והתאמץ להיראות כחיל אמיץ ועז:

— מעתה אהיה חיל כדבעי, אדוני הקפטן! — אמר אלי. ומאותו ערב בא שינוי אמיתי בנפשו. הוא התחיל להתגאל בטרפה, חדל לנטות הצדה מחבריו, ובשעות-המנוחה בערב ישב יחד עמם ונלח בשיר. הוא נעשה בכלל יותר גלוי-לב, יותר תקיף ומהיר.

לימים בא מועד-היציאה לדרך. כולנו ירדנו כבר אל האניות. ההורעה אמרה: מחר נפליג. בנמל הרחב נאספו באחרונה החיילים בני-הלגיון. מי שהוא הפיץ את השמועה, כי באה פקודה לשלחן אל חזית ארץ-ישראל. רצינו בדבר ועל כן האמנו בו כולנו. ועד שעה מאוחרת בערב בקעו באויר שירי שמחה ותוגה משירי ארץ-ישראל, אשר פרצו מחזונו המוצק. רקדנו ריקודי ארץ-ישראל ונאומי עוז ולהבות נשמעו. גם הבהירות הנחמדות, אשר באו ללוות את בני-הלגיון, היו נראות כה ערות ועלויות, כאילו היו מוכנות גם הן לצאת מיד לקראת מות בעד המולדת. רק ורטהיימר לא היה בין החוגגים.

בשובי לפני עלות השחר אל תאי מצאתי את ורטהיימר עומד לא רחוק מן הפתח, והוא סר.

— מה אתה עושה פה? — שאלתי — מדוע אינך שם, בין כולם?

— מוחשבותי ישאוני אל החזית. אני הוגה באש... ואני מפחד...

— מפחד הנך?!... עתה אחרת את המועד... ואולם פחדך מוקדם הוא.

הוא הרגיש שלא הבינותיו יפה וענני מיד:

— לא, לא. אדוני. לא מפני הסכנה אני ירא. לא מפני המות... אבל ירא אני שמא לא אעמוד בניסיון, שמא ירך לבי שם... ואז אמיט חרפה על הלגיון, על היהודים... ואנו — הלא למולדת יוצאים למלחמה...

אני יעצתי לשכב לישון ולעזוב את המחשבה על אפשרות של מורך-לב ורתת.

מקץ ימים אחדים נמצא לגיוננו בחזית הגאליפולית. זה אחר זה אבדו ממנו חברים, בין מתים בין פצועים וחולים. חילופי-יריות היו תכופים. על יד אנשי-חיל אמיצי-לב ניגלו גם חברים רכייל. הנהגות של ורטהיימר היתה מוזרה מעט. קשה היה להבינו, החזק הוא ברוחו אם רפה. אם הוטל עליו, על פי התור, למלא תפקיד מסוכן, היה עושה זאת בלי שאון-עליונים, כאשר נהגו המתימרים בגבורה וגם לא הנהיג-נכאים. הלך תמיד בדממה, שקוע ומרוכז במחשבה. נדמה היה, כי הוא עצמו לא בירר עוד לעצמו: אם לפתור ואם לחדול. נראה שכך היה באמת.

רק בסוף נתברר הדבר. היה יום-יוני מהיפים ביותר. הארץ היתה עטופה ירקרק-דשאים. השמש ליטפה את האדמה בקרניה החמימות, ובני האדם ערכו קרב קשה מאד בשדות גאליפולי. נדמה לנו, כי לחפירות-ההגנה הקדמיות אשר בקר-האש יש צורך להמציא להם מהר צרכי-מלחמה. זוג פרדות טעונות נשק עמדו מוכנות לנו, אבל לא היה מי שיהגן על מות. דרוש היה למצוא בן-חיל, אשר יחרף נפשו לנהוג את הפרדות על-פני הכיכר הגלויה שהובילה אל חפירות-ההגנה. הכיכר היתה גלויה לעין-האויב, והוא המטיר עליה אש איומה כל אותו הזמן. המעבר על פני הכיכר היה כהליכה וראית כמעט לקראת המות.

— בני-חיל! — קרא שר הגדוד לחיילים — נחוץ מאוד להמציא צרכי-מלחמה אל הקו, מי ישים נפשו בכפו לנהוג את הפרדות?

מדוע התנגדו השלושה והקדימו לעזוב את אלכסנדריה, ומדוע נשאר טרומפלדור לבדו, אך איתן בעמדתו? מכניסת הקיסרות העותמנית למלחמה, דגל ז'בוטינסקי בהקמת כוח לוחם מבין יהודי העולם, והעלה את סיסמת, "הלגיון היהודי", שרצה להקימו כדוגמת הלגיון הפולני שהקים פילסודסקי, והלגיון הצ'כי שהוקם במרוצת המלחמה. גם פנחס רוטנברג, שעשה באותו זמן באיטליה, הציע לוייצמן כבר במחצית נובמבר 1914 להקים צבא יהודי, כי, "נוכל לקבלה [את ארץ-ישראל — א.א.]... רק אם דם יהודי יישפך על שחרורה, יהודים וגשק בידם". לכן תבע מוייצמן לפעול לכך ש, "הממשלה האנגלית תקרא למתנדבים יהודים למלחמה בתורכים בארץ-ישראל ולשחרורה למען היהודים".¹³

במרכז תפישת זאת עומד השירות הקרבי. דרכיהם של ז'בוטינסקי וטרומפלדור נפרדו מייד, כשהוברר שגנרל מכסואל לא יקים, "גדוד חיילים", ולאו דוקא מפני הנסיבות שמנעו מסע לארץ-ישראל באותו זמן. בדיעבד הכיר ז'בוטינסקי בצדקתו של טרומפלדור, ותיק-המלחמה, שמיעט בהבדל בין, "שירות הרובה" ו, "שירות ההובלה", כי, "כולם חיילים, בלי חיילי ההובלה אי-אפשר, ובסכנה ישתתפו עם הלוחמים".¹⁴ אולם משיקולים מדיניים ראה חיוניות בגדוד לוחם דווקא, וברוח זאת אמנם התמיד בפעולתו להקמת הגדודים. שני אנשי "פועלי-ציון" מן הארץ לא ראו את העיקר בחיילי הכידון והרובה, ובן-גוריון ראה את הגדוד האלכסנדרוני יוצא, "ל ה י - ל ח מ בתורכים". אולם הוא ובן-צבי שללו את הגיוס בנימוק ש, "בארץ יש רבבות יהודים, ודבר זה עלול להביא לידי חורבן הישוב".¹⁵

החרדה לגורל הישוב במלחמה עמדה לנגד עיניהם עוד מכניסת תורכיה למלחמה וממינוי ג'מאל פחה למושל בארץ. בן-צבי נמנה עם ראשי, "השומר" שהציעו לתורכים להקים מיליציה יהודית בארץ, ובכך קיוו לשכנע את התורכים בנאמנותם. אולם ההצעה אך הגבירה את חשדותיהם, והיו מאיימים בגלוי שיעוללו ליהודים מה שעשו לארמנים. הרדיפות, מאסר העם-קנים והגירושים בישרו רעות. השניים נאסרו, ובהיותם משוחררים בערבות עד גירושם, נועדו כלילם האחרון בארץ עם חברי מרכז, "פועלי-ציון" וועד, "השומר", והחליטו, "לחתור בכל התנאים ליצירת גדודים עבריים בחוץ-לארץ לשחרור ארץ-ישראל".¹⁶

בהגיעם מצרימה, היו מוכנים לסכן את הישוב בהתגייסות רק בתנאי שתגייסו לכיבוש הארץ, אך נרתעו מייד בראותם שאין

בן-צבי כותב שפגש את ז'בוטינסקי במצרים (ב"צ, גדודים, עמ' כב). בן-גוריון לא ידע כנראה מה עמדת ז'בוטינסקי, כאשר כתב ביומנו: "מקודם היה גם ז'בוטינסקי בעד גדוד זה, אבל בינתיים נסע מפנה" (ב"ג, זכרונות א', עמ' 75). תאריכי בואם וצאתם של בן-גוריון ובן-צבי — לפי ב"ג, זכרונות א', עמ' 72—75, והסכתי אותם ללוח האורחי.

13. על ז'בוטינסקי ויזמתו "הלגיונרית" — ראה הגנה א"2, עמ' 434, ועל אישיותו כמי שהניע לגדודים העבריים — שם, עמ' 451—453. על יזמת רוטנברג — שם, עמ' 454—455, וכן יערי-פולסקין, פנחס רוטנברג, האיש ופעלו, ת"א תרצ"ט, עמ' 87 ואילך (על פגישתו עם ז'בוטינסקי — שם, עמ' 92 ואילך).

14. הגנה א"2, עמ' 437.

15. ב"ג, זכרונות א', עמ' 75. ההדגשות שלי.

16. על הקשר בין נסיון המיליציה בארץ וגירושם של בן-צבי ובן-

אנגלים, הודים ויהודים עמדו והיסטו, השמש החביבה שילחה לכל אחד מברכת הודה וקסם הימים הבאים, ומהכיכר המכוסה גויות-אדם ונבלות בהמה נד, ריח-המות...

ולא נמצא מי אשר ישם נפשו בכף. שר הגדוד העיף עין חודרת על פני החיילים וחזר על דבריו בעוז:

— את צרכי המלחמה מוכרחים להמציא. אם לא — ואבדו האנשים בחפירותיהם. יצא-נא אלי האמץ אשר בקרבכם! ובעוד כל העומדים ממשיכים להסס מבלי דעת מה להחליט, יצא ורטהיימר מבין השורות. הוא יצא כנכלם. דומה היה, כי הוא בוש להטב אליו עיני-רבים, אבל הוא קרב אל שר-הגדוד ואמר:

— הנני, שלחני!

וכאשר נראה ורטהיימר עם פרדותיו על הכיכר הוסיף האויב לירות בתועפות-אש. הפגזים נפלו תכופות והתפוצצו ברעם וברעש אדיר. רסיסי הפצצות, האבנים, עפר-האדמה — כל אלה התאבכו בעשן ביללת-רעש באויר, הצריחו ונדמו. עשן שחור וכבד עלה בעמודיו על פני האדמה, הלך ונמוג ונפזר לאטו ויורד לריאות האדם והרעילן. הפרדות הזקיפו גו ולא אבו ללכת, אבל הירד השקטה והבטוחה של ורטהיימר אחזה בהן ומשכתן קדימה. הוא הלך במנוחת-נפש, כאילו לא קרה דבר מסביב, ולא הסב לבו כלל לפגזים הנופלים סביבו. משני עברי הכיכר הביטו אליו החיילים מתוך עצירת הנשימה, בדובבם בלחש: בן-חיל, בן-חיל!

עוד צעדים אחדים וורטהיימר ימצא מסתור בחפירות ויגיע אל מטרתו, אבל — הנה פתאום התנווד, התאמץ וצעד עוד צעד אחד — ויצנח.

ידים חביבות הושטו לו מתוך החפירות, אחזו בו והכניסוהו פנימה, ואת הפרדות וכלי הנשק משכו אחריהן. הכל הגיע למועד, אבל ורטהיימר הרגיש עצמו ברע. לערב לא היתה עוד תקוה לחייו, והוא בכל זאת שמר על רוחו השקטה. ובהיפרדו ממני, לפני הפליגו באנית-החולים, אמר לי בקולו הרך, כמתחטא לפני:

— אדוני, עתה לא אדע עוד פחד. ולא יספ. אין זאת, כי היה קשה עליו הדיבור. עבר שבוע, ומאלכסנדריה הודיעונו, כי ורטהיימר מת.

וכעבור עוד שבוע נתקבל מכתב מאת אביו המבקש לשלוח לו חזרה את התפילין של בנו המנוח. במכתב לא היה זכר להתאוננות, להשתפכות הנפש בצער. איש החלוקה הירושלמי הראה באומץ-לב את אהבתו לארץ-ישראל.

מגן וקשת, ילקוט עתים, עמ' 35—40

הבריטים אומרים לפתוח במערכה יבשתית מעבר לתעלה. בארה"ב דחו את תכניתם הראשונה, ועוד גבר חששם שאם יתחיל הישוב, תתמוטט התנועה הציונית. עד שתגיע שעת הכושר, התמסרו להקמת תנועת „החלוץ" בארה"ב, וקיוו שמבין חבריה יצאו גם מתנדבים למלחמה.¹⁷

בן-צבי ובן-גוריון ויתרו, איפוא, על רעיונם לפי שעה, והתנגדו למעשי טרומפלדור משיקול מדיני במהותו, שעיקרו: רק לארץ-ישראל. לאחר זמן הדגישו נימוק זה. בן-צבי כתב ש„היה מוקדם לגייס גדודים נגד תורכיה...טרומפלדור לא ייתס חשיבות מיוחדת לחזית מלחמתם של הגדודים העבריים. אולם אנו בני ארץ-ישראל [הכוונה, כמסתבר, לנתינים עות-מניים — א.א.] התנגדנו לכך בכל תוקף; רצינו להילחם רק בארץ-ישראל".¹⁸ במכתב של בן-גוריון לאביו בגמר המלחמה הסביר מדוע התנגד ליוזמתו של טרומפלדור ב-1915, אבל אחר-כך היה עם בן-צבי מראשוני המתנדבים ומהמגינים לגדוד האמריקני ב-1918:

כשבאתי לאמריקה ראיתי שעדיין לא הגיעה השעה לגדוד. אמנם בבואנו למצרים מצאנו כבר גדוד עברי הולך ומסתדר על-ידי טרומפלדור להילחם בתורכיה. אולם באותה השעה ראיתי שהדבר אינו בעתו. אנגליה לא היתה מוכנה לשלוח מחנה לפרונט [החזית — א.א.] הארץ-ישראלית, והשתתפות גדוד עברי מארץ-ישראל בחזית אחרת היתה יכולה רק לסכן את קיומו של הישוב היהודי, מבלי כל סיפוק לאומי.¹⁹

אם ז'בוטינסקי שלל גדוד שאינו קרבי, ושני אנשי הארץ דחוהו על שאינו נשלח ארצה, הלך טרומפלדור לדרכו מפני שבכל זאת נשא הגדוד את שם ציון, וכחייל — לעומת המדי-נאים — היה נכון לשרת בכל תפקיד ובכל מקום. הלבטים, הצגת התנאים והסירוב של שוללי ההתנדבות באלכסנדריה — כולם אופייניים להתלבטות הפנימית של כל מתנדב, לעומת המגויס כחוק, מפני שהוא נוטל כביכול את גורלו בידיו וקובע את חייו בהתנדבותו. יתר-על-כן, נימוקי השוללים שיקפו את הקושי הנוסף שבהתנדבות „לגיונרית", בה נקלע אדם בין טובת עמו-הוא ובין האינטרסים של המעצמה הזרה, המגייסת ומציידת אותו.²⁰

טרומפלדור היה עדיין עילג בשפה העברית, ומולו ניצבו דברי הדור — ז'בוטינסקי, בן-צבי ובן-גוריון. איך עמד בשלו, ואיך עלה בידו לעשות נפשות ולקבץ מתנדבים לגדוד? מה הרתיע את המתנגדים מלצאת בגלוי נגד הגיוס, ומדוע אך הסתלקו מהעניין ומהמקום? כל הארבעה היו עדיין בין ה„צעירים" שבין פעילי התנועה הציונית, וכולם בערך בני גיל אחד, כשלושים ומעלה: ז'בוטינסקי וטרומפלדור היו בני 35, לבן-

גוריון — הגנה א"י, עמ' 336—337, 396—397; אליהו גולומב, חביון עז, „מערכות" 1953 (להלן — גולומב), כרך א', עמ' 347—348; ב"צ, גדודים, עמ' כב, לג; ב"ג, זכרונות א', עמ' 66—67, 155—156.

17. ב"ג, זכרונות א', עמ' 83 ואילך; וראה קטעי יומן נוספים מסיון תרע"ה, שהובאו בהגנה א"י, עמ' 482.

18. ב"צ, גדודים, עמ' כב.

19. ב"ג, זכרונות א', עמ' 156 (קטע מזה — גם בהגנה א"י, עמ' 482); ההדגשות שלי. והשווה גם שם, עמ' 128—129.

20. על הלגיונריות כתופעה כללית — הגנה א"י, עמ' 430.

מכתבו של האב, יהושע העשל ורטהיימר לטרומפלדור — ותשובתו

„לארדון טרופונדארף יחיה ויצליח ויעלה מעלה, לא נעלם מכבודו, שבני-ווערטהיימער נהרג במלחמה והביאו אותו לאלכסנדריע כל עוד נשמתו בו ופה מת ונקבר. וכל חפציו נשארו שמה ולא על החפצים אני מיצר ודואג. כי אם הדלי איננו, למה לי החבל. אבל בין חפציו נשארו התפילין שלו. ומאוד חפצתי שישאר לזכרון אצלי הדבר שהיה יקר לו, אשר ע"כ מובטח באהבת אדם שקנה בלבו. שישתדל לדרוש אחריהם ולהחזיר לי ולעולם לא אשכח לו את הטובה הזאת. הכותב והחותם בדמע, יהושע העשל ווערטהיימער.“

טרומפלדור מילא את משאלתו של האב, הצליח לאתר את שם האיש שאצלו יכלו התפילין להימצא וכתב לאב, עברית, את המכתב הבא:

„אדון נכבד! אני קבלתי מכתב שלך. כאשר היה פצוץ בנך אני הייתי באלעקסאנדריא,* אני לא יודע לאן שלחו את החפצים שלו. עכשיו חיפשו אבל לא מצאו. אמרו לי שהתפילין לקח [פלונין], איש צבא שעכשיו באלעקסאנדריא. אני כתבתי למכירים שלי, שהם יקחו אצלו ויתנו לך התפילין. אבל אתה בעצמך גם כן תמצא את [אותו איש, בציון כתובתו המדויקת], תדרוש אצלו התפילין, שאתה ככה רוצה לקבל אותם, אני מבין מדוע. תקבל כבוד שלי בער זה שיכולת ללמד ככה בנך. שהוא היה גם איש טוב, גם יהודי טוב וגם איש צבא טוב. אני מבין, שלבך כואב הרבה, אבל תדע שנפל בנך גיבור בעד עם ישראל ובעד ארץ-ישראל.“

שולמית, עמ' 101—102

* ב-25 ביולי יצא טרומפלדור עם המג"ד לאלכסנדריה, כדי לגייס תגבורת לגדוד. השליחות נארכה, והם חזרו לגליפולי ב-1 באוגוסט (שולמית, עמ' 113, 122; מנחם פוזנסקי (עורך), מחיי טרומפלדור, ת"א, תש"ה, עמ' 244). ורטהיימר נפצע ופונה בימים שטרומפלדור שהה באלכסנדריה. את מכתב האב קיבל ב-12 בדצמבר 1915, וענה עליו למחרת (מחיי טרומפלדור, עמ' 285—286). בסוף סיפורו על ורטהיימר נהג טרומפלדור ב„חירות סופרים“, כאשר תיאר את פרידתם ואת התכתובת עם האב. הנני להודות לגב' לסקוב שסייעה להבהיר עניין זה.

צבי מלאו 31, ולבן-גוריון 29 שנה. לא היה זה, איפוא, יתרון בגיל או בנסיון-חיים שעמד לטרומפלדור, כי דומה שמתנגדיו עלו עליו כאישי ציבור וכמדינאים. האם ביטלו דעתם מפני נסיונו הצבאי מימי מלחמת רוסיה-יפן? הייתכן שהתרשמו מהכבוד שנהגו הקצינים הבריטיים בלוחם הגידם, שבקושי נתרצה לענוד את עיטוריו לפגישה עם מכסואל? אולי חשו שבימי מלחמה בטלים כמה נימוקים מדיניים בפני צרכי המערכה, וכי „במלחמה — כבמלחמה“, כפי הממרה הצרפתית החביבה על טרומפלדור,²¹ וייתכן שניצח טרומפלדור מפני כוחו של מעשה, מפני שאמר מעט ועשה הרבה, ועצת השור-ללים היתה אך שלא לעשות.

דומה שמפני הנימוקים בעד וכנגד, נעלם מן העין הטעם המכריע שקבע את מקומו של המעשה בתולדות הכוח היהודי. לאמיתו של דבר לא עמדה בפני הנאספים בצריף הלוהט בצהרי ה-19 במרס השאלה באילו תנאים להתגייס, אלא לעשות עכשיו, או לא לעשות כלל. וטרומפלדור בחר לעשות.

הגדוד האלכסנדרוני ומקומו במאבק הציוני

על הראשונות של גדוד הפרדים ועל החוט המשוך ממנו אל שלושת גדודי הקלעים שקמו במלחמת-העולם הראשונה, הלונדוני, האמריקני והארץ-ישראלי — מעידות קורותיהם של שלושת בני הפלוגתא לטרומפלדור באלכסנדריה. ז'בוטינסקי לא נח ולא שקט עד שקם הגדוד הלונדוני ב-1917, בן-גוריון ובן-צבי עשו להקים את הגדוד האמריקני. כל השלושה הספיקו לשרת בארץ, וז'בוטינסקי הצטיין בקרב, בפקדו על הפלוגה שצלחה את הירדן בספטמבר 1918.²²

מבין השלושה היה ז'בוטינסקי הראשון שהכיר בערכו של המעשה אשר התנגד לו. בצאתו מאלכסנדריה ניסה לפעול עם רוטנברג להקמת לגיון כרוחו, אך נתקל בכל מקום בהתנגדות מחוץ ומבית. באותו קיץ הגיע לקופנהגן, לכינוס הוועד הפועל הציוני, ושוב נתקל בגישה עוינת, עד כדי כך שהכינוס החליט לחייב כל ציוני להתנגד לתעמולת הלגיון.²³ בימי שהותו בקופנהגן כתב מאמר על „הבטליון האלכסנדרוני“, בו קבע שאין דבר בין הלגיון שבו המדובר ובין אותו גדוד, המשרת בעצם הימים ההם בחזית גליפולי. „לפני מעשה“ צריך היה להתנגד לו, אבל כיוון שהדבר נעשה, „אין לכם ברירה אלא לסמוך עליו את ידיכם“, כי יש מבקרים שאינם עושים דבר, אך שם בגליפולי יש „נוער שממלא את תפקידו תחת ברד של פגזים“, ונפלו כבר אבידות.²⁴ כן הדגיש את הערך המדיני של ההפגנה הלאומית, ושל „ההפגנה הציונית“ מצד אנגליה, שעשתה את הפעולה לעיניהם של מנהיגי התנועה הלאומית הערבית במצרים. בסיכום: הצעירים מארץ-ישראל מצאו, כנראה, את „הדרך היחידה שבה יש תוחלת לעם ללא ארץ (המשך בעמוד הבא)“

21. שולמית, עמ' 101. על קשייו בעברית — שם, עמ' 91; עילם, עמ' 15—16.

22. ז'בוטינסקי מצניע את תפקידו הקרבי ואת הצטיינותו האישית (אבטוביוגרפיה, עמ' 260—261). לרקע המעשה — הגנה א"2, עמ' 465—466; גיחון, מפה 207.

23. ז'בוטינסקי, אבטוביוגרפיה, עמ' 144—145. על מאמציו משנת 1915 עד הקמת הגדוד בלונדון — הגנה א"2, עמ' 453—461; עילם, עמ' 83 ואילך.

24. ז'בוטינסקי, בן-דורי, עמ' 83—84. במאוחר יותר, אחרי שכבר להם כקצין חי"ר, שוב כתב ש„אין במלחמה בימינו שום הבדל

וללא שלטון, במסיבות הקיימות, להעלות את בעייתו על הזירה הבין-לאומית".²⁵

אכן, יש לראות את המשמעות המדינית של המעשה על רקע זמנו: בריטניה קיוותה להוציא את הקיסרות העותמנית מהמלחמה במהלומה אחת. להתגייס או — באביב 1915 — משמע, להספיק עוד ללחום במלחמה לשחרורה של ארץ-ישראל. לא ללכת, כי נדחו תנאך — משמע, להחמיץ את שעת הכושר, בבחינת: אם לא עכשיו — אימתי? משמעות אותו, "גדוד ציוני" ראשון עולה מתוך כך, שבין הגייסות התורכיים שתקפו את תעלת סואץ ושהגנו על הדרדנלים, רבים היו הערבים ששירתו בנאמנות את הסולטן.²⁶ ניצני "המרד במדבר" לא הגזו — למרות מגעים דיפלומטיים עם חוסיין השריף ממכה, שנמשכו כבר מקיץ 1915 — אלא לאחר שנה, בקיץ 1916.²⁷ בלי חובת ציות לכל ממשלה, ובאין הנהגה יהודית או ציונית מוסמכת, נהגו הצעירים מארץ-ישראל לפי צו המצפון והשעה, והקדימו את, "המרד הערבי" שנקשר מל-מעלה, ואשר לורנס שילם בעבורו בשקלי זהב עובר לסוחר. בגמר מלחמת-העולם חזר ז'בוטינסקי והבליט היבט זה ש"צעירי הישוב העברי בארץ-ישראל, למחרת צאתם מן הארץ, התנדבו... בתור גדוד ציוני והיתנו תנאי שילכו להילחם אך ורק בתורכיה... והצעד גילה את הסוד — מלחמה בין תורכיה לציונות".²⁸

לאחר כשלוש המערכות בדרדנלים פוזר גדוד הפרדים בקיץ 1916 על אף כל הנסיונות שעשו טרומפלדור וחבריו לקיימו ולשלבו בצבא הבריטי. אותה שעה נתקל ז'בוטינסקי בלונדון בהתנגדות מבפנים ובספקנות מבחוץ. במסעו זה היו המג"ד הבריטי פיטר-סון ויוסף טרומפלדור לבני-ברית טבעיים בתעמולת הגיוס, כהוכחה חיה שהיהודים ידעו לעמוד במבחני חזית. פיטרסון הרשים בעצם נכונותו לצאת לחזית בראש גדוד יהודי, וגנרל המילטון, מפקד חיל-המשלוח, חיזק את מקימי הגדוד בלונדון במכתב המלצה חם.²⁹ לא פחות מנאומי האישים השפיעה הופעת קבוצה של כמאה מוטיקי הגדוד האלקסנדרוני, שחזרו והתנדבו שנית, ושוב יצאו בתביעה להישלח כגדוד רגלי לארץ-ישראל. קבוצה זאת היוותה גרעין וחוט-שדרה לגדוד הלונדוני.³⁰ דווקא במזרח לונדון, בה נלכדו יהודים גלותיים

בין חייל עם רובה ביד ובין חייל המוביל לו כדורים ואוכל... ובמיוחד בגליפולי (שם, עמ' 91. דברים ב-1919).
25. שם, עמ' 84-85, 86. ההדגשות שלי. והשוה אבטוביגורפיה, עמ' 143.

26. על היבט זה עמד יעקב הרצוג בפרק מבוא לספר שעמד לכתוב. הפרק פורסם בספר שהוצא לאחר מותו, בשם "עם לבדד ישכון", ת"א 1975. הוא מעריך את מערכת גליפולי בעמ' 196-198, מדגיש שערבים הגנו על הדרדנלים (עמ' 212), ומציין כפרדוקס שהכישלון הבריטי בגליפולי העלה בעיני בריטניה את חשיבותם של היהודים בארץ ושל הציונים (עמ' 217 ואילך).

27. לפי ג'ורג' אנטוניוס, קשר פייסל בן חוסיין מגעים מרדניים ראשונים במרס-אפריל 1915, חוסיין התקשר עם הבריטים לראשונה במאי, ושלה את אגרתו הראשונה ביולי. המרד פרץ כעבור שנה, ביוני 1916. George Antonius, The Arab Awakening, 1916. Capricorn PB NY 1965, p. 152, 157, 164, 184 ff.

28. ז'בוטינסקי, בן-דורי, עמ' 92.
29. ראה דברי פיטרסון והמילטון בהגנה א"ב, עמ' 870-872; ז'בוטינסקי, בן-דורי, עמ' 92.

30. ז'בוטינסקי וטרומפלדור הסתמכו על הגרעין האלקסנדרוני בתור

בא-ירצון בין גזרת המשלוח לצבא הרוסי ובין התגייסות מאולצת לגדוד יהודי, גודע ערך כפול למופת זה של התנדבות חוזרת. לדברי ז'בוטינסקי, היו האלקסנדרונים ל"מורי הדרך ועמודי המשמעת" בגדוד הלונדוני, ולדברי אליהו גולומב הפגינו את עליונותו של המתנדב על המגויס בעל-כורחו. הם היו נאמנים להכרתם ולדרךם, אף כי נבצר מטרומפלדור עצמו להצטרף כקצין לגדוד הלונדוני, והוא יצא לרוסיה לאחר מהפכת קרנסקי בראשית 1917.³¹

בפעולתו המדינית הממושכת של וייצמן בבריטניה, שהביאה לבסוף להכרות בלפור, שימשו הגדודים העבריים אולי יסוד מוחשי עיקרי, אם לא יחיד, לקיומם של יהודים הרואים בארץ-ישראל את מולדתם, עד כדי נכונות ללחום עליה. בספרו על הכרות בלפור מייחס ליאונרד שטיין חשיבות רבה לגיוס הגדוד הלונדוני בשבועות שקדמו לדיונים המכריעים בקבינת הבריטי, ומדגיש שהקשיים באיסוף מתגייסים-מתנדבים מבין יהודי וייצ"פ'ל העלו את הערך המיוחד שנודע לגרעין של נהגי הפרדות ולמפקדם.³² הכרות בלפור הושגה כאשר לא נתקיים אלא זכרו של הגדוד האלקסנדרוני, ואך זה הוקם "יורשו" — הגדוד הלונדוני. גדודי המתנדבים מאמריקה ומהארץ קמו כבר בהתעוררות שלאחר ההכרה.

כאשר החלו בן-גוריון ובן-צבי בתעמולת הגיוס לגדוד בארה"ב ובקנדה, פעלו מכוח, "שני מאורעות ששינו את מצב הרוחות: הכרות בלפור מזה וכניסת אמריקה למלחמה מזה".³³ הם ידעו שמשוהו נעשה באנגליה, אך פעלו ללא כל קשרים עם אנשי לונדון, ולא הצליחו להשיג קשר אל ז'בוטינסקי. לעומת זאת, ידעו על התארגנות המתנדבים לגדוד עברי בארץ.³⁴ אולי איחר בן-גוריון להכיר בערכו של הגדוד האלקסנדרוני מפני שלא ידע על הויקה הישירה בינו והגדוד הלונדוני. עוד לאחר מלחמת-העולם החזיק בדעתו שהגדוד סיכן את הישוב בארץ, וגרוע מכך:

הגדוד שנוסד עלידי טרומפלדור נשלח באמת לא לארץ-ישראל אלא לגליפולי, וגורלו היה כגורל כל האכס-פדיציה [חיל-משלוח — א.א.]. הבלתי מוצלחת שנשלחה עלידי אנגליה לגליפולי. הוא עבד שם בלי כל תוצאות. ויותר משתי שנים עברו עד שאנגליה עברה את גבולי ארצנו.³⁵

לימים שינה דעתו, הודה שיוסף טרומפלדור אירגן את

כיום לממשלת בריטניה (הגנה א"ב, עמ' 873-876). על חשיבות הגרעין הארץ-ישראלי בגדוד הלונדוני של ה"מתנדבים-מאונס", ראה שם, עמ' 459; שולמית, עמ' 145-146. עילם עמד בפירוט על ההתנדבות החוזרת (עמ' 78-79), הופעתם בלונדון (עמ' 133), הרכבם האנושי והיותם גרעין ציוני בגדוד הלונדוני (עמ' 137-138).

31. ז'בוטינסקי, בן-דורי, עמ' 93; גולומב א', עמ' 363 (הלונדונים רואים בישראלים את "אסונם"), הנ"ל ב', עמ' 422-423, 426 (במסה על ז'בוטינסקי ותנועת הגדודים). על יציאת טרומפלדור לרוסיה — שולמית, עמ' 146, 151 ואילך; עילם, עמ' 137.

32. ליאונרד שטיין, מסד למדינת ישראל, י"ם ות"א 1962, עמ' 404 ואילך, ובמיוחד עמ' 407-409. (שטיין טועה ביחסו לז'בוטינסקי את הקמת הגדוד האלקסנדרוני. עמ' 407).

33. ב"צ, גדודים, עמ' כד. ההדגשות שלי.

34. שם, עמ' כו.

35. ב"ג, זכרונות א', עמ' 156.

הלגיון היהודי הראשון, שנלחם שכם אחד עם הבריטים בגליפולי³⁶, והציגו כמופת לתביעה היהודית ל"צבא יהודי" במלחמת-העולם השנייה.³⁶ אשר לסכנה לישוב, שהר-תיעה את בן-צבי ובן-גוריון באביב 1915, מתברר בדיעבד שכמה מן הגזרות הקשות ביותר נגזרו על הישוב לפני ההתגייסות באלכסנדריה, ובכללן עצם גזירת הגירוש ההמוני בעת שבני הישוב התגייסו מרצון לצבא התורכי. שוב הוחמרו הרדיפות לאחר גילוייה של רשת ניל"י ופתיחת המתקפה הבריטית בסתו 1917, ובמיוחד בצפון הארץ, כאשר הבריטים עצרו את המתקפה מצפון לירושלים ויפו, והארץ נותרה מחולקת עד ספטמבר 1918. ההתגייסות באלכסנדריה כשלעצמה לא החמירה את המצב בארץ. על כך מעיד אהרן אהרנסון, ראש ניל"י, ביומנו: „התנהגות האמיצה [של הגדוד בגלי-פולי — א.א.] הוכיחה לממשלותינו [תורכיה ובעלות בריתה — א.א.] כי טעות בידם לבוא לנו בשורותיהם“, ובגלל זאת אף יתנו נשק למגויסים היהודיים לצבא העותמני, בעוד שלפני כן גויסו רק לגדודי עבודה. אהרנסון לא חשש לומר לג'מאל פחה כי התורכים נושאים באחריות להתנדבות באלכסנדריה בגלל הגירוש האכזרי.³⁷ מכל מקום, ידיה של תורכיה היו כבולות במידת-מה בגלל השפעת גרמניה וקיסרות הבסבורג בנות בריתה, ובגלל השפעת ארה"ב הנייטרלית.³⁸

כוחה של ארץ-ישראל

במלחמת-העולם לחמו מאות אלפי יהודים תחת דגלי מדינו-תיהם בשני המחנות. כוח החיות של הישוב בארץ מצא את ביטויו בהתגייסות-מרצון של הנתינים העותמניים, אף כי ידעו שיפוזרו לשרת כיחידים, הנתינים לחסדי התורכים ושררתם. לאחר הגירוש מהארץ עוררה תחושת העצמאות הציניית

והשורשיות הארץ-ישראלית מאות צעירים מכל חוגי הישוב להתנדב לכיבוש הארץ כיחידה עברית ראשונה. אף כי לא ניתן להם ללחום בארץ, יצאו לשאת את שם ציון אף כפרדים בדרדגלים, ובשובם מתלאות גליפולי, פיעמה ארץ-ישראל את הטובים שבהם להתנדבות חוזרת לחיות, לשחרור הארץ.³⁹

אליהו גולומב הצביע לאחר זמן על כך שהתגשמות הגדודים העבריים באה בדרך של „התחלות קטנות ובלתי מושלמות“, אולם מן „ההתחלה המעטה“ הגיע המפעל לגידול ולהתפתחות בתפקיד שמילאו מתנדבי גליפולי ביצירת גדודי הקלעים.⁴⁰ אכן, נגזר על התנדבות-המגן היהודית לשוב מדי פעם להתחלות מעטות ולחבלי גידול ממושכים. האירוניה של ההיסטוריה היהודית גרמה שבמלחמת-העולם השנייה, כעשרים וחמש שנה אחרי הגדוד האלכסנדרוני, נאלצו מתנדבים מארץ-ישראל לפסוע שוב בדרך חתחתים ונפתולים — מגויס חפזים ליחידות מעורבות, ועד שהוקמה פלוגה יהודית ראשונה בחיל התובלה.⁴¹ מהתחלות אלה עוד ארכה הדרך לפלוגות בחיל הרגלים, לגדודים ולבסוף ל„חטיבה היהודית הלוחמת“.

בשנות מלחמת-העולם השנייה נפתח בפני ההתנדבות החלו-צית גם אפיק עצמאי לשירות לוחם ויוצר בפלמ"ח, ולא ארכו הימים מההתנדבות בגלוי ובסתר עד למאבק לעצמאות ולהקמת צה"ל בקום המדינה. מחולליו של הצבא ביקשו להנחיל לו את ההתנדבות כערך עליון במורשתו, ברוח „השומר“ והגדודים העבריים. דוד בן-גוריון עמד על עיקר זה בתום מלחמת העצמאות:

עם הקמת המדינה יצרנו מכשירים וכלים חדשים לביצוע חזון גאולתנו, אולם לכלים ומכשירים אלה יהיה ערך רק אם נדע לקיים ולהאדיר את ההתנדבות החלוצית שהיתה נשמת ההגנה.⁴²

39. ראה הערכה מסכמת בהגנה א"2, עמ' 447—448. עילם קיפה את טרומפלדור ואת הגדוד האלכסנדרוני בסיכומו (עילם, עמ' 332—333).

40. גולומב ב', עמ' 420. הוא מותח ביקורת על ז'בוטינסקי, שלא יכול היה להשלים עם ה„התחלה המעטה“ של התגשמות רעיונו הוא.

41. כאשר הוקמה פלוגה יהודית ראשונה בצבא הבריטי במלחמת-העולם השנייה בחיל התובלה, הביא לה את דגלה ואת ברכת הסוכנות דב הוז, שהספיק לשרת במלחמת-העולם הראשונה כקצין בצבא התורכי — וגם כרב-סמל בגדוד הארץ-ישראלי שקם ב"1918. וראה את זכרונות מפקד הפלוגה, פ' ר' אהרן, בספרו „גלגלים בסופה“, „מערכות“ 1968, עמ' 27—31.

42. ב"ג, בהילחם ישראל 4, ת"א תשי"א, עמ' 356.

36. ב"ג, במערכה ג"4, ת"א תשי"א, עמ' 102 (דברים מדצמבר 1941). בן-גוריון הוקיר את טרומפלדור לא רק כגיבור תל-חי, אלא כחלוץ וכמי שהיה הראשון שתבע במלוא סמכותו האישית את אחדות הפועלים בארץ, בשובו אליה עם ראשוני תנועת „החלוץ“ שהקים ברוסיה בגמר מלחמת-העולם (ב"ג, זכרונות א', עמ' 128—129). השוה לעניין זה את דברי יוסף גורני על הגדודים כגורם לאיחוד הפועלים ועל משקלו של טרומפלדור בהגשמת האיחוד (יוסף גורני, אחדות העבודה, ת"א 1973, עמ' 17—18, 20—22, 34, 221—222).

37. ליבנה, אהרנסון, עמ' 204 (וראה דברי אהדתו של אהרנסון לגדוד — שם, עמ' 321); הגנה א"2, עמ' 751—752; השפעת הגיוס על ג'מאל פחה — שם א"1, עמ' 330.

38. על התערבות דיפלומטית אמריקנית לטובת הישוב ועל עזרת יהודי ארה"ב — הגנה א"1, עמ' 320—322, ועל התערבות גרמנית לשיכוך גזרות — שם, עמ' 329—331.

סקירת ספרים

Adie, W. G 1240
China, Israel and the Arabs.
London, Institute for the study of conflict, 1974. 17 p.
סקירת מדיניותה של סין כלפי ישראל והעולם הערבי המבוססת על תורתו של מאו, אשר דוגלת בקיומו של עימות בינלאומי שיעסיק את ברה"מ ואת ארה"ב גם יחד.

Altameimi, Y. G 1457
Die Palästinaflüchtlinge und die Vereinten Nationen.
Wien, Braumüller, 1974. 215 p.
מחקר סוציוהיסטורי על תוצאותיה של בריחתם ההמונית של ערביי א"י בתום מלחמת השחרור וסקירת מצבם הכלכלי והמדיני כיום, מנקודת ראות ערבית. מלווה לוחות נתונים.

Andrews, Marshall G 1149
Rates of advance in land attack against unprepared forces.
Bethesda, Md., Operations research office, 1960. 42 p.
מחקר על היחס הקיים בין קצב ההתקדמות של הגייסות במתקפה לבין רמת הכוננות של המתגוננים, המבוסס על פרשיות קרב שונות, בעיקר מתקופת מלחמת העולם השנייה.

Aron, R. G 1448
History and dialectic of violence.
Oxford, Blackwell, 1975
ניתוח ביקורתי של מחשבתו הפילוסופית של ז'ן-פול סארטר.

Baird, R. G 1006
Lethal chemical warfare: option and myth.
Carlisle Barracks, Pa., U.S. Dept. of the army, 1974. 22 p.
עבודת מחקר המנתחת את האילוצים שבפיתוח נשק כימי קטלני בארה"ב ובאחסנתו.

Barnaby F. and Huiskens, R. G 2739
Arms uncontrolled.
London, Harvard university Press, 1975. 232 p.
מחקר על דרכי הפיתוח של נשק מתוחכם והמסחר בו ועל מקומו הצפוי במלחמה וביחסים הבינלאומיים. זאת, במסגרת ההסכמים של פירוק נשק והפיקוח עליו. מלווה תצלומים ולוחות נתונים.

Baylis, J. a.o. G 1309
Contemporary strategy: theories and policies.
London, Croom Helm, 1975. 324 p.
אוסף מאמרים על השפעת המדיניות הבינלאומית על הדוקטרינות האסטרטגיות של המעצמות, מאז תום מלחמת העולם השנייה.

Bot, B. G 1222
Nonrecognition and treaty relations.
Leyden, Sijthoff, 1968. 286 p.
היבטים המדיניים והמשפטיים שבסירוב להכיר בממשלות ובמדינות מסוימות והבעיות הכרוכות בכריתת הסכמים עמן, כולל היחסים שבין ישראל וארצות ערב.

Bowie, R. G 1200
Suez 1956.
London, Oxford university press, 1974. 148 p.
מדיניות ופעילות של הארצות המערביות במשבר סואץ 1956 וההיבטים של החוק הבינלאומי בפעילות זו.

Brossolet, G. G 1202
Essai sur la non-bataille.
Paris, Berlin, 1975. 125 p.
מסה על דמותה של מלחמת העתיד, ביקורת על המבנה הנוכחי של הצבא הצרפתי ותורת הלחימה שלו והצעה לשינויים בנידון.

Chalfont, A. G 5986
Montgomery of Alamein.
London, Weidenfeld and Nicolson, 1976. 365 p.
תולדות חייו של המרשל מונטגומרי, תיאור מבצעי מתוך ניתוח אופיו וכישר המנהיגות שלו. מלווה תצלומים ומפות.

החל מחוברת זו נגיש שירות חדש לקוראים:
סקירת ספרים שהתקבלו בספריית מטכ"ל.
ספרים אלה עומדים לרשותם של קצינים
בשירות סדיר ומילואים.

G 1150 אילת, א.
שיבת ציון וערב.
תל-אביב, דביר, 1974. 461 ע'.
תיאור האירועים הפוליטיים בא"י בשנות ה-30 ובין היתר סיקור הנסיונות להידברות בין התנועה הציונית לבין ערביי א"י ועמדתם של שלטונות המנדט בנדון. מלווה תצלומים.

G 3677 גורן, ד.
סודיות, ביטחון וחופש העיתונות.
ירושלים, מאגנס, 1975. 283 ע'.
בחינת היחסים בין השלטון בישראל לבין העיתונות בעיתות חירום, תוך הבלטת הבעיות במלחמת יום-הכיפורים ולאחריה.

G 1582 דיוויס, מ עורך ואחרים
הזדהות האומה עם המדינה בעקבות מלחמת יום-הכיפורים.
ירושלים, הספריה הציונית, 1975. 375 ע'.
קובץ מסות על תגובותיה של יהדות התפוצות למלחמת יום-הכיפורים וביטוייה של תחושת הזהות עם גורלה של מדינת ישראל.

G 6978 זוהר, ר.
סיפור מלחמה.
תל-אביב, עם עובד, 1975. 164 ע'.
התרשמויות של חייל בחיל השריון שהשתתף במלחמת יום-הכיפורים.

G 1248 פראוור, י.
הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית.
ירושלים, מוסד ביאליק, 1975. 661 ע'.
משמעותם של מסעי הצלב, ארגונם והשפעת הממסד הצלבני על פעילותם של תושבי האיזור. פרק מיוחד מוקדש לשוב היהודי תחת השלטון הצלבני. מלווה ציורים ותצלומים.

G 1122 שברון, ב.
נפט המזרח התיכון: ברכה ואיום.
תל-אביב, עם עובד, 1975. 407 ע'.
סקירת התפתחותה של תעשיית הנפט במדינות המזרח התיכון וניתוח המשמעות המדינית של מאגרי הנפט העצומים הנמצאים באיזור זה. מלווה מפות ולוחות נתונים.

G 1602 Alexander, J.
Russian aircraft since 1940.
London, Putnam, 1975. 555 p.
תיאור מפורט של כל כלי הטיס שנבנו בברה"מ מאז 1940 ועד לשנות ה-70. מלווה תצלומים, דיאגרמות ותיאורים טכניים.

G 1386 Al-Otaiba Mana Saeed
OPEC and the petroleum industry.
London, Croom Helm, 1975. 187 p.
המחבר, איש מפתח בארגון הבינלאומי של יצרניות הנפט (אופק), מתאר את מדיניותו הכלכלית והמדינית של הארגון וכן מבנהו ואופן ניהולו. מלווה לוחות נתונים.

- Hernu, C. G 1187
Soldat-citoyen.
Paris, Flammarion, 1975. 258 p.
מסה של מדינאי צרפתי שמאלני על בטחונה של ארצו בעקבות כשלונותיה בעבר. לדעתו, על צרפת לנהל מדיניות גייטרלית, לזרז ברית עם שכניה ומעל לכל לפרק את הנשק הגרעיני ולפתח תעשיה גרעינית למטרות שלום בלבד.
- Hussein de Jordanie G 1198
Mon métier de roi.
Paris, Laffont, 1975. 286 p.
אוטוביוגרפיה של חוסיין מלך ירדן.
- Jablonski, E. G 2137
Doppelschlag gegen Regensburg & Schweinfurt.
Stuttgart, Motorbuch, 1975. 309 p.
מחקר על ההפצצות מהאוויר ועל קרבות האוויר שהתנהלו מעל לערי התעשיה הגרמניות בקיץ 1943. מלווה תצלומים ולוחות נתונים.
- Jackson, R. G 1392
Die Israeli Air Force story.
Stuttgart, Motorbuch, 1971. 213 p.
תרגום מאנגלית של ספר על תולדות חיל-האוויר הישראלי, התפתחותו, אנשיו, מבצעיו ומטוסיו, מאז קום המדינה ועד לשנת 1970. מלווה תצלומים.
- Jackson, W. G 1132
The army's correctional system.
Carlisle Barracks, Pa., U.S. Army war college, 1974, 19 p.
מחקר על מערכת הענישה בצבא ארה"ב.
- Johnson, G. ed. RA 355 (73)
The army staff officer's guide.
Huston, Texas, Gulf publ., 1975. 298 p.
ספר לימוד על המבנה של המטה בכוחות היבשה של צבא ארה"ב ועבודתו.
- Kiernan, T. G 1151
Yassir Arafat. The man and the myth.
London, Abacus, 1976. 223 p.
קורות חייו של מנהיג אש"פ, תולדות הארגון ומגמותיו.
- Kiutner, W. and Pfaltzgraff, R. G 3411
Strategy and values: selected writings of R. Strausz-Hupé.
Lexington, Mass., Lexington books, 1974. 127 p.
ביקורת על היחסים הבינלאומיים בעידן הגרעיני, מנקודת ראות האסטרטגיה והכלכלה והבעיות הכרוכות בפירוק הנשק על רקע העימות בין מעצמות-העל.
- Kitchen, M. G 1883
A military history of Germany from the 18th century to the present day.
London, Weidenfeld and Nicolson, 1975. 384 p.
הספר משקף את השפעותיו הכלכליות והחברתיות של העם הגרמני על היווצרות צבאו. לדעת המחבר מנעה השפעה זו מודרניזציה וחיוקה השקפות שמרניות. הספר דן בתקופה שבין תחילת המאה ה-18 ועד לימינו.
- Kohler, F. a.o. G 1483
Soviet strategy for the seventies, from cold war to peaceful coexistence.
Miami, University of Miami press, 1973. 241 p.
אוסף מסות שנושאן המשותף הוא ניתוח, הלכה למעשה, של התפיסה הסובייטית בדבר קיום יחידיו בשלום של העולם הקפיטליסטי והעולם הקומוניסטי.
- Cochran, C. G 1166
Civil-military relations: changing concepts in the seventies.
London, Macmillan, 1974. 366 p.
קובץ מאמרים על מדיניות צבאית באזורי העולם השונים ושיתוף הפעולה עם הממסד האזרחי המקומי לקידומה של ההגנה הלאומית.
- Colby, B. G 1172
'Twas a famous victory.
New York, Arlington house, 1974. 221 p.
לדעת המחבר הביאו בנות הברית במלחמה"ע השניה את דעת הקהל ליחס חיובי כלפי ברה"מ ולשנאה כלפי גרמניה. זאת, עלידי אמצעי תעמולה, סודיות ויופים. דבר זה הביא אמנם לניצחון המזוהר, אך גרר בעקבותיו עימות בין רוסיה והמעבר.
- Corr, G. G 1008
The Chinese Red army: campaigns and politics since 1949.
London, Asprey, 1974. 175 p.
תולדות הצבא של סין הקומוניסטית, ארגונו ויעודו בימינו. מלווה תצלומים.
- Dawidowicz, L. G 3155
The war against the Jews, 1933-1945.
London, Weidenfeld and Nicolson, 1975. 460 p.
יסודות האנטישמיות בגרמניה הנאצית ותולדות השואה.
- Dyer, G. G 1242
The amphibians came to conquer.
Washington, U.S. Govt. Printing office, 1975. 2 vols.
תולדות חייו ופועלו של האדמירל טרנר, מפקד בחיל-הים ובחיל הנחתים האמריקני, וחלקו במבצעי הנחיתה הגדולים באוקיינוס השקט במלחמה"ע השניה.
- Farago, L. G 1170
German psychological warfare.
New York, Arno press, 1972. 302 p.
מחקר על ניהול הלוחמה הפסיכולוגית עלידי גרמניה הנאצית ועקי רונות המוסר בתעמולה שלה במסגרת המלחמה הטוטלית.
- Frankland, N. and Dowling, C. ed. G 6099
Decisive battles of the Twentieth Century.
London, Sidgwick & Jackson, 1976. 348 p.
קובץ תיאורים של קרבות מפורסמים ומשמעותם הצבאית במאה ה-20 (ממלחמת רוסיה-יפן ב-1904-5, דרך שתי מלחמות עולם ועד מלחמת ויאטנאם בשנות ה-70).
- Görlitz, W. G 2048
Model. Strategie der Defensive.
Wiesbaden, Limes, 1975. 291 p.
דרכו הצבאית של המרשל הגרמני מודל שהשתתף בשתי מלחמות העולם והצטיין בעיקר בתחום הארגון והניהול של מערכות הגנה.
- Gordenker, L. G 1221
The UN secretary-general and the maintenance of peace.
New York, Columbia university press, 1967. 380 p.
סקירה על השפעתו של המזכיר הכללי של האו"ם על המצב המדיני הבינלאומי והישגיהם של שלושת המזכירים הראשונים שניהלו משא ומתן במשברים פוליטיים ובכללם העימות הישראלי-ערבי.
- Gouré, L. a.o. G 7154
The role of nuclear forces in current soviet strategy.
Miami, University of Miami press, 1974. 149 p.
מחקר המבוסס על מקורות סובייטיים גלויים, בדבר מקומו של הנשק הגרעיני באסטרטגיה המדינית והצבאית של ברה"מ.

- Midlarsky, M. G 1450
On war: political violence in the international system.
London, Macmillan, 1975. 229 p.
מחקר על גורמי המלחמות בתקופה המודרנית והסיבות להתמשכותן בזמן ובמרחב.
- Moore, J. ed. RM 359 (47)
The soviet navy today.
London, Macdonald and Jane's, 1975. 225 p.
תולדותיו של חיל הים הסובייטי, ארגונו ומבנהו כיום וכן אפיון כלי השיט שברשותו. מלווה תצלומים ומפות.
- Nakleh, E. G 1129
Arab-American relations in the Persian Gulf.
Washington, American Enterprise Institute for public policy research, 1975. 82 p.
ניתוח מדיניותה של ארה"ב באיזור המפרץ הפרסי, תוך סיקור התפתחותן של מדינות האיזור מנקודות הראות הסוציולוגית, הכלכלית והמדינית. מלווה לוחות נתונים.
- Nicholas, H. G 1985
The United Nations as a political institution.
London, Oxford university press, 1975. 263 p.
תולדות ארגון האומות המאוחדות, יסודותיו, מבנהו ופעולותיו המדיניות. מלווה הטקסט של אמנת האו"ם.
- Nolutshungu, S. A 272
South Africa in Africa. A study in ideology and foreign policy.
Manchester, Manchester university press, 1975. 329 p.
מחקרו של מדען כושי, יליד אפריקה, על מדיניותן של ארצות אפריקה המשוחררות כלפי דרום אפריקה, "הלבנה". מלווה מפות ולוחות נתונים.
- Pekalkiewicz, J. G 1317
Secret agents, spies and saboteurs.
Newton Abbot, David & Charles, 1969. 258 p.
קובץ תיאורים של 27 מבצעי מודיעין נועזים מימי מלחמה השנייה, מפי עדי ראיה או משתתפים. מלווה תצלומים, מפות ודיאגרמות.
- Perret, B. G 1153
Through mud and blood. Infantry/tank operations in World War II.
London, R. Hale, 1975. 272 p.
תיאור הקרבות במלחמה השנייה בהם סייעו חטיבות שריון בריטיות לחיל הרגלים שלהן. מלווה מרשמי קרב ותצלומים.
- Philpott, B. G 2840
Luftwaffe camouflage of W.W.2.
London, P. Stephens, 1975. 64 p.
תיאור שיטות ההסוואה של המטוסים הגרמניים במלחמה השנייה. מלווה תצלומים, ציורים ודיאגרמות.
- Pilger, J. G 1936
The last day.
London, Mirror group, 1975. 76 p.
סקירה תיעודית של תבוסת האמריקאים בויאטנאם, בראשית 1975. מלווה תצלומים.
- Polk, W. G 5647
The United States and the Arab world.
London, Harvard university press, 1975. 478 p.
סקירה ביקורתית על סיכויי השלום במזרח הקרוב ותולדות היחסים המדיניים והכלכליים בין ארצות ערב לבין ארה"ב. חלק מן הספר מוקדש ליחסי ישראל-ערב. מלווה מפות ודיאגרמות.
- Pranger, R. and Tahtinen, D. G 1474
Nuclear threat in the Middle East.
Washington, American Enterprise Institute for public policy research, 1975. 57 p.
הרהורים על הסלמת העימות במזרח הקרוב העוללה להוביל להפעלתו של נשק גרעיני מתוחכם ועל עמדת ארה"ב בנידון.
- Lapidot, R. G 1182
La conclusion des traités internationaux en Israël.
Paris, Pedone, 1962. 108 p.
מחקר על השיטות שהיו נהוגות במדינה שבדרך ובתחילת הקמתה בנושא עיבוד חוזים בינלאומיים והחתימה עליהם.
- Lartéguy, J. G 1204
Tout l'or du diable: guerre, pétrole et terrorisme.
Paris, Presses de la Cité, 1974. 234 p.
סקירה העוצמה הכלכלית והמדינית שבידי יצרניות הנפט במזרח התיכון והשפעתה על רגיעה ומתיחות באיזור.
- Lederer, I. and Vianich, W., ed. G 1179
The Soviet Union and the Middle East: the post W. W. II era.
Stanford, Hoover Institution press, 1974. 302 p.
שאיפותיה של ברה"מ באיזור המזרח התיכון, לאחר תום מלחמה השנייה. מאמר אחד מוקדש ליחסים עם ישראל עד לסוף שנות ה-60. מלווה לוחות נתונים.
- Lenczowski, G. ed. G 1542
Political elites in the Middle East.
Washington, American Enterprise Institute, 1975. 227 p.
קובץ מאמרים על אפיוני קבוצות העילית המדינית, אשר מחליטות על הרגיעה והשגשוג במזרח הקרוב. נסקרת פעילותם של מנהיגים בישראל, אירן, תורכיה, מצרים, סוריה ולבנון. מלווה לוחות נתונים.
- Little, T. G 1237
The new Arab extremists — a view from the Arab world.
London, Current affairs research, 1970. 22 p.
סקירה קצרה על התנועות והארגונים הקיצוניים בעולם הערבי ומעורבותן של המעצמות במזרח הקרוב.
- Macksey, K. G 1012
Guderian: Panzer General.
London, Macdonald, 1975. 226 p.
קורות חייו ופעלו של הגנרל הגרמני גודריאן, הנחשב לאחד מאבות השריון המודרני. כ"כ נסקרת תורת תפעולו של השריון המודרני.
- McLaurin, R. G 3469
The Middle East in Soviet policy.
Toronto, Lexington books, 1975. 206 p.
על מגמותיה של ברה"מ להפחית את השפעתה של ארה"ב במזרח הקרוב ואופן הפעלתם של משאביה הפוליטיים, הצבאיים, הפסיכיים לוגיים והכלכליים למטרה זו. מלווה לוחות נתונים.
- Ma'oz, M. G 1181
Palestinian Arab politics.
Jerusalem, Academic press, 1975. 146 p.
חמישה מאמרים על ארגונים החברתי והמדיני של ערביי א"י מאז שנות ה-20 והתעוררותם הלאומית המתבטאת, בין היתר, בפעולות טרור וקשירת יחסים הדוקים עם ברה"מ.
- Ma'oz, M. G 1134
Syria under Hafiz al-Asad. New domestic and foreign policies.
Jerusalem, L. Davis Institute for international relations, 1975. 29 p.
סקירה על התמורות המדיניות והחברתיות שחלו בסוריה מאז 1970 ובעיקר חלקה של מלחמת יום הכיפורים בהן.
- Melzer, J. G 1255
Concepts of just war.
Leyden, Sijthoff, 1975. 190 p.
ניתוח המניעים, הנחשבים לצודקים, ליציאה למלחמה וחוקי ההתנהגות בזמן המלחמה כפי שהם משתקפים בעקרונות נירנברג.
- Michel, J. G 1209
Dora.
Paris, Lattes, 1975. 440 p.
זכרונותיו של אסיר במחנה הריכוז הגרמני "דורה", בו הועסקו האסירים בייצור נשק סודי גרמני במיוחד הטילים.

עוד על החינוך בצה"ל

הנחת-היסוד של דוד בן-גוריון בתחום בחנוך-המדינה קובעת שגורל עם ישראל תלוי בשני דברים: בצדקת העם ובכוחו. מוסריות עליונה ואמונה בצדקתו מחד גיסא, וכוח צבאי שיבטיח את קיומנו המוסרי מאידך גיסא, רק הם יובילו אותנו להקמת מדינה יהודית-אמיתית ויבטיחו את קיומה לנצח, חרף הפער הכמותי-נצחי.

תפישתו הבטחונית של בן-גוריון חורגת הרבה מעבר לתפישת צבאית-מקצועית. היא מעוגנת בפיתוח חוסנו של עמנו וב-הגברת הנכונות שלו להקרבה, כעם הממלא אחר צו היסטורי עליון בבואו להקים בית במולדתו ולקיימו לעד. על יסודות אלה הוקם צבא-הגנה-לישראל, אבל מאז ועד היום השתנה הרבה. השתנו ערכים — הקשורים למסגרות ולאווירה — המ-פיעים על צה"ל בעקיפין ובמישרין. יתכן שנשתנו בצה"ל — במודע או שלא במודע — תפישות ואולי אף עקרונות-יסוד. גידול האוכלוסיה, שינוי דמוגרפי, שינויי עמדות בחברה, התעצמות צה"ל ו-27 שנות מאבק מתמיד, כל אלה השאירו ללא ספק את חותמם על צה"ל של ימינו, ונתנו את חלק הארי בעיצובו הכמותי והאיכותי.

ביריעה קצרה זו אתייחס רק להיבט החינוכי בצה"ל. במשך 15 השנים האחרונות הייתי מקורב בצורה זו או אחרת למסגרות החינוכיות של צה"ל*, והייתי עד לשינויים מרחיקי לכת — להלכה ולמעשה — שהתחוללו בהן. שינויים אלה, לא רק שלא היו חיוביים, אלא שיש בתוכם מידה רבה של סכנה לצה"ל ולעם כולו.

החינוך הצה"לי ניתן לחלוקה לשניים: חינוך מחוץ לצה"ל וחינוך בתוכו. החינוך הצה"לי כלפי חוץ נמצא בפשיטת-רגל מוחלטת. הרעיון שצה"ל יהיה מכשיר לטיפול בבעיות החברתיות של מדינת-ישראל הוליד עם הקמתו מסגרות שונות ומשונות, שהבולטות בהן היו הגדנ"ע והנח"ל. עד 1967 היתה ברורה לכל האחריות האדירה המוטלת על צה"ל בהב-טחת ההתיישבות בארץ, בקליטת עליה, בחיסול האנלפבתיות, בטיפול בנוער-שוליים ובחינוכו של הנוער הגדל בארץ. אלה היו בעיות שהמטכ"ל טיפל בהן, וכל מפקד בצה"ל עשה כמיטב יכולתו לפתרון. חלק גדול ממפקדי צה"ל היו גאים בכך, שלצד מקצועם הצבאי, יש להם הזכות לקדם ולשפר גם תחומים נוספים.

* הכותב שירת שנים רבות כקצין-חינוך. — המער.

Price, A. G 2120
Luftschlacht über Deutschland.
Stuttgart, Motorbuch, 1975. 215 p.
תיאור התקפות האוויר הטקטיות והאסטרטגיות על גרמניה במלחמה"ע השנייה. תולדות הפיתוח של אמצעי לחימה למערך ההגנה האווירית בגרמניה באותה תקופה, ארגון היחידות העודיות ומהלך ההגנה על שמי גרמניה בפני ההתקפות של בנות הברית. מלווה תצלומים. מפות וציורים.

Randolph, L. G 1228
Third-party settlement of disputes in theory and practice.
New York, Oceana, 1973. 295 p.
סקירה משפטית של האמצעים העומדים לרשותו של מתווך מדיני שנבקש להתערב ולסייע ביישוב סכסוכים מדיניים שונים.

Ring, H. and Shores, C. G 3528
Luftkampf zwischen Sand und Sonne.
Stuttgart, Motorbuch, 1974. 445 p.
תולדות קרבות האוויר בשמי צפון-אפריקה וגיבוריהם בתקופה שבין 1942—1940. מלווה תצלומים.

Sethi, J. G 1163
India in crisis.
Delhi, Vikas, 1975. 224 p.
מראה בכלכלה בהודו מנתח את חולשתם של מנהיגי המדינה להילחם בעוני ובירידה ברמת החיים; לדעת המחבר מקור הרע בשחיתותם של מנהיגי הודו.

Simiot, B. G 2970
Suez — 50 siècles d'histoire.
Paris, Arthaud, 1974. 419 p.
תולדותיו של איזור הסואץ שמאז ימי קדם מהווה פרשת דרכים, ערש של תרבויות, ומקור לסכסוכים. הספר סוקר את המאורעות מימי קדם ועד למלחמת יום-הכיפורים. מלווה תצלומים ומפות.

U.S. Army markmanship unit G 1139
The service rifle markmanship guide.
Fort Benning, Ga., U.S. Army markmanship training unit, 1973. 169 p.
עקרונות האימון בקליעה מרובה-השירות הצבאי וארגון תחרויות קליעה.

Vigor, P. G 1312
The soviet view of war, peace and neutrality.
London, Routledge & Kegan, 1975. 256 p.
השינויים ההיסטוריים בתפיסות האסטרטגיות הסובייטיות בנושאים של שלום ומלחמה, נייטרליות וכדומה. כל זאת, בהשפעת הגורם הגרעיני.

Vital, D. G 3219
The origins of zionism.
Oxford, Clarendon press, 1975. 396 p.
יסודות הציונות מתקופת הבילויים ועד לקונגרס הציוני הראשון בשלהי המאה ה-19, אשר הפך את התנועה לגורם מדיני מאורגן. מלווה תצלומים ומפות.

Ward, C. G 2341
Violence.
London, Penguin press, 1970. 64 p.
סקירה פופולרית על גורמי האלימות בעולם, צורותיה השונות והאפשרויות לשינוי התופעה. מלווה תצלומים וציורים.

Wiener, F. G 3986
Die Armeen der Warschauer-Pakt-Staaten.
München, Lehmann, 1974. 416 p.
ידען על צבאות ברית ורשה: ארגון, סד"כ, אמצעי לחימה ועיקרי תורת הלחימה. מלווה תצלומים רבים ונתונים טכניים.

להערכת, המצב כיום שונה לחלוטין. משימות אלה נראות בעיני המפקדים כעול מיותר שיש לצמצמו עד אפס. אם חלק מהמסגרות המיוחדות עדיין נשארו בצה"ל, הרי שהגישה אליהן מצד המפקד אינה גישה של שיתוף-פגולה מרצון, אלא מאונס. דוגמות דומות בולטות לכך מוצאים אנו בתחום הגישה אל חיילים בעלי נתונים גמורים. חיילים אלו גויסו לצורך חינוכם, והנה כיום השאלה היסודית והבלעדית לגביהם היא יכולת שילובם בסד"כ! נוצר מצב בלתי-נסבל שמשמיה חינוכית נבחנת בראש ובראשונה כאמצעי לפיתרון מיידי וב-טווח קצר לבעיות של צה"ל בלבד. שאלת התרומה לחברה הישראלית ופיתוח המדינה — אלה נעלמים כמעט לחלוטין משיקוליהם של מפקדי צה"ל. בכך, לדעתי, בטל ועבר מן העולם אחד התפקידים המרכזיים שהוטלו על צה"ל עם הקמתו. בתחום החינוך בתוך צה"ל, המצב מסוכן עוד יותר. בעוד שאת החינוך הצה"לי כלפי חוץ ניתן להעביר למסגרות אחרות שיטפלו בהן במקום צה"ל, הרי שלגבי חינוך חיילי צה"ל, ברור כי התפקיד חייב להישאר בידי צה"ל עצמו. התפישה הבסיסית של צה"ל היתה מאז היוסדו טיפול אישי בחיילים — „טיפול" במובן הרחב והאמיתי של המושג. על המפקד הופקדה האחריות לבצע משימות תוך טיפול ודאגה לחייל; ללמדו להיות חייל טוב, היודע לשמור על עצמו ולהבטיח את מירב הסיכויים שיישאר בחיים תוך כדי מילוי משימותיו. היה ברור לכל שכדי שמטרות אלו יושגו, על המפקד להכיר את חייליו ולפתח אצלם את המוטיבציה לשרת, ואת היכולת המקצועית לממש את המוטיבציה הזאת לשפת המעשה בשדה-הקרב. לכן ראו במפקד לא רק מדריך מקצועי ומנהיג בקרב, אלא גם מחנך.

האם זו המציאות גם כיום? האם היום רואה המפקד את עצמו כמחנך? ואם כן, האם הוא מקדיש לכך את הזמן הדרוש כדי להשיג את התוצאות החינוכיות כל-כך לשם ההכרעה החינוכית בשדה-הקרב? אני נאלץ לפקפק אם אכן זוהי המציאות. העובדות הן שהמפקדים עובדים תחת לחץ ומעמסה כבדה ביותר בקליטת נשק רב, חדיש ומתוחכם ובפיתוח שיטת-לוחמה

הדורשת התמחות ואימון מקצועי. העומס הזה הוא נוסף לפעילות הבטחונית השוטפת. משמע, המפקדים טרודים רובם ככולם בהעמקת הידע המקצועי והיכולת הביצועית של חייליהם. לתפקיד זה נדרש המפקד לתת את כל זמנו ואף למעלה הימנו. המפקד אינו מגיע לכלל שיחה עם החייל, אף לא להעברת פעולות הסברה או פעולות חינוך אחרות. לשם כך מוצב לעזרתו „קצין חינוך".

קציני החינוך נמצאים בצה"ל מראשית דרכו, אבל אז היו אלה דמויות יוצאות מגדר הרגיל, קצינים שמצד אחד המפקד יכול היה להתייעץ אתם, להתלבט אתם לגבי מצב היחידה ולקבל מהם עזרה והדרכה, ומצד שני בעלי היכולת והכישורים להחליף מדי פעם את המפקד בדברי הסבר לחיילים או בשיחה בפניהם. הם ראו את עצמם ממונים על מוראל היחידה, „מוראל" במובן הרחב ביותר של המילה. והיום, מי הם קציני החינוך? רובם בחורים צעירים וטובים, אבל לא יותר מזה. הם אינם דמויות שמפקד יכול להתייעץ אתם, עם כל הקשור בכך. מעטים מהם מסוגלים לקיים שיחה עם חייל, או לתת הרצאה לקבוצת חיילים. הם אינם מצליחים כמעט להחליף את המפקד או להקל עליו. הם הפכו „אפסנאים לשירותי חינוך": מחלקים עיתונים, מארגנים עצרות ודואגים לסרטנים ובידור.

כאמור לעיל, תפישתו הבסיסית של בן-גוריון אומרת שיכולתו להתגבר על הפער הכמותי מותנית בפיתוח החוסן והנכונות להקרבה. ואני שואל: מי בצה"ל עוסק בפיתוח החוסן והנכונות הזאת?

איני חרד, אמנם, שאנו נמצאים במצב שמפקד יתן פקודה „אחרי" וימצא את עצמו מסתער לבד, אבל אסור לצבא כלשהו, ובמיוחד לצבא כמו שלנו, לצאת מתוך הנחה ששאלת המוטיבציה מובנת מאליה.

אם צה"ל לא יעשה בדק-בית רציני בנושא החינוך הפנימי שלו, אנו עלולים להתדרדר למצב בו יתעוררו סימני שאלה רציניים לקיום צה"ל כפי שהיינו רוצים לראותו.

סרן (מיל') שמעון שוורץ.

קוראי „מערכות“!

בשנים האחרונות הלך וגדל אחוז החומר המקורי בחוברת, עד כי לאחרונה כמעט לא מופיע חומר מתורגם.

מתוך כוונה להגיש לקוראים את מיטב החומר המקצועי המתפרסם בחו"ל, החלטנו לחדש את הוצאתו של כתב־העת „צקלון“ במתכונת מורחבת. „צקלון“ יופיע אחת לחודשיים וכל חוברת תיוחד לנושא. הגיליון הראשון יטפל בבעיית הטרור והלחימה נגד מבצעיו.

ה מ ע ר כ ת